

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΕΤΟΣ ΚΑ΄.

ΜΑΡΤΙΟΣ 1961

ΑΡΙΘ. 219

ΙΔΙΚΑ ΜΑΣ ΕΡΓΑ, ΙΔΙΚΑΙ ΜΑΣ ΗΜΕΡΑΙ

Εἰς τὸ βιβλίον τοῦ «Ὁ ἰατρός καὶ ἡ ψυχὴ»⁽¹⁾ ὁ Frankl διηγεῖται τὴν πείραν τοῦ ἀπὸ τὰς φρικτὰς ἡμέρας πού ἔζησε κατὰ τὸ διάστημα τοῦ Β' παγκοσμίου πολέμου ὡς αἰχμάλωτος εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Auschwitz. Συμπέρασμα αὐτῆς τῆς πείρας εἶναι ὅτι εἰς τὸ τέλος ἐκεῖνο πού ἔχει σημασίαν διὰ τὸ ἀνθρώπινον ὄν καὶ ἐκεῖνο πού ἡμπορεῖ νὰ τὸ βοηθήσῃ ἀκόμη καὶ εἰς τὰς μεγαλτέρας δοκιμασίας εἶναι ἡ ἀνεύρεσις τοῦ νόηματος τῆς ζωῆς του. Ἡ ζωὴ ἔχει πάντοτε ἓνα νόημα· ἓνα γενικὸν νόημα, κοινὸν δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἓνα εἰδικὸν νόημα, ἰδιαίτερον καὶ μοναδικὸν διὰ κάθε ἀνθρώπου, ὅπως μοναδικὸς γίνεται καὶ αὐτὸς εἰς ὁλόκληρον τὸν κόσμον. Κανεὶς ἄλλος δὲν ἔχει τὰς ἰδίας μὲ αὐτὸν δυνατότητας, ἀλλὰ οὔτε καὶ ὁ ἴδιος θὰ τὰς ἔχη ἄλλην φoράν.

Τὸ πρῶτον εἶναι ὁ κοινὸς σκοπὸς τῆς τελειώσεως τῆς υπάρξεως. Νὰ γίνῃ αὐτὸς πού πράγματι εἶναι. Ἡ ζωὴ εἰς τὴν ὁποίαν θέλομεν νὰ βοηθήσωμεν τὸ παιδί πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἰδική του, πλήρης καὶ πλουσία ζωὴ, ὅπου νὰ ἡμπορῇ νὰ ἀναπτύσῃ τὸ μέγιστον τῶν δυνατοτήτων του. Εἶναι αὐτὸς ὁ κοινὸς σκοπὸς πού κάνει δυνατὴν τὴν συνεννόησιν καὶ κατανόησιν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀγωγὴ πρέπει νὰ τὸ λάβῃ αὐτὸ ὑπ' ἄμφν. Τότε μόνον ἀντιλαμβανόμεθα ὅτι ὅλοι οἱ πρακτικοὶ σκοποὶ καὶ αἱ μέθοδοι εἶναι σχετικαὶ καὶ πρόσκαιροι

ἀπέναντι τοῦ ἀμεταβλήτου τελικοῦ σκοποῦ. Καὶ δὲν λησμονοῦμεν ποτέ, ὅτι αὐτὸς εἶναι πού μᾶς συνδέει καὶ μᾶς κάνει, παρὰ τὰς διαφοράς, νὰ δίδωμεν τὰ χέρι.

Ἐπάρχει καὶ τὸ εἰδικὸν νόημα τῆς ζωῆς· τὸ ἔργον διὰ τὸ ὁποῖον κάθε ἀνθρώπος εἶναι μοναδικὸς καὶ ἀναντικατάστατος. Διηγεῖται ὁ Frankl πῶς, μὲ τὸ νὰ ἐμπνεύσῃ τὴν ἔννοιαν τοῦ καθήκοντος ἀπέναντι τῆς ζωῆς, ἐπέτυχε νὰ σώσῃ συναχμαλώτους του, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἔτοιμοι ν' αὐτοκτονήσουν καὶ νὰ τοὺς ἐμπνεύσῃ καὶ πάλιν πίστιν εἰς τὸ μέλλον. Ὁ ἓνας εἶχε νὰ τελειώσῃ μίαν σειρὰν βιβλίων τὰ ὁποῖα εἶχεν ἀρχίσει νὰ γράφῃ καὶ νὰ δημοσιεύῃ ἢ ἄλλη, μία κυρία, εἶχε ἓνα παιδί πού τὴν ἐπερίμενε.

Τί ζητεῖ ἡ ζωὴ ἀπὸ ἐμέ; Αὐτὸ εἶναι τὸ ἐρώτημα πού κάθε ἀνθρώπος ὀφείλει νὰ θέτῃ εἰς τὸν ἑαυτὸν του. Ὅχι τί περιμένωμεν ἀπὸ τὴν ζωὴν, ἀλλὰ τί περιμένει ἡ ζωὴ ἀπὸ ἡμᾶς. Ἡ ζωὴ θέτει προβλήματα τὰ ὁποῖα ὀφείλομεν νὰ ἀντιμετωπίσωμεν, νὰ ἀναλάβωμεν τὰς εὐθύναις μας καὶ οὕτω ἀνταποκρινόμεθα εἰς αὐτὸ πού ἡ ζωὴ περιμένει ἀπὸ ἡμᾶς.

Ὅποιαδήποτε ζωὴ ἔχει κάποιο νόημα, ἀκόμη καὶ τοῦ ἀσθενοῦς τὸν ὁποῖον ἔχει καταδικάσει ἡ ἐπιστήμη, ἀκόμη καὶ τοῦ ἀνιάτου, καὶ τοῦ ψυχικῶς ἀρρώστου. Κάθε πρόσωπον περιβαλλόμενον ἀπὸ οἰκειοῦς πού τὸ ἀγαποῦν, ἓνα πρόσωπον πού εἶναι τὸ ἀναντικατάστατον ἀντικείμενον τῆς ἀγάπης των, εἶναι πρόσωπον τοῦ ὁποῖου ἡ ζωὴ ἔχει νόημα, ἂν καὶ αὐτὸ τὸ νόημα ἡμπορεῖ νὰ χρειάζεταιται κόπον καὶ ὑπομο-

(1) Viktor E. Frankl: «The Doctor and the Soul», New York, 1955.

νήν διὰ τὴν γίνῃ φανερόν. Ἀκριβῶς χάρις εἰς τὴν ἀδυναμίαν των, πνευματικῶς καθυστερημένα παιδιὰ κατὰ κανόνα, ἀγαπῶνται περισσότερο καὶ τρυφερότερον ἀπὸ τοὺς γονεῖς των.

Τίποτε δὲν εἶναι τόσον ἱκανὸν νὰ βοηθήσῃ ἓνα ἄτομον ν' ἀντιμετωπίσῃ ἢ νὰ ὑπομεῖνῃ ἀντικειμενικὰς δυσκολίας ἢ ὑποκειμενικὰς ἀνησυχίας ἀπὸ τὴν ἐπίγνωσιν ὅτι ἔχει ἓνα ἔργον νὰ ἐπιτελέσῃ. Ἀκόμη περισσότερο ὅταν αὐτὸ τὸ ἔργον φαίνεται ἔτοιμον δι' αὐτὸν προσωπικῶς, ὅταν ἀποτελῇ ὅ,τι καλοῦμεν ἀποστολήν. Αὐτὸ κάνει τὸ πρόσωπον ἀναντικατάστατον καὶ δίδει τὴν ἀξίαν τοῦ μοναδικοῦ εἰς τὴν ζωὴν του.

Ἐπάρχουν ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι προχωροῦν περισσότερο καὶ προσδίδουν μίαν ἀκόμη διάστασιν εἰς τὴν ζωὴν των. Θεωροῦν ὅτι τὸ ἔργον των προέρχεται ἀπὸ μίαν ἀρχήν, τὸ θεωροῦν ὡς ἓνα μήνυμα. Ἡ ζωὴ εἶναι ἓνας καθρέπτης μέσα εἰς τὸν ὁποῖον βλέπουν τὸν Ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς. Εἶναι τὸ βασικὸν χαρακτηριστικὸν τοῦ πιστοῦ, ὁ ὁποῖος ἔχει ἐπίγνωσιν τῆς εὐθύνης του ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ ὅσον καὶ ἀπέναντι τῆς ἀποστολῆς του.

Κατὰ τὰς σκοτεινὰς ἡμέρας τοῦ 1941, ὅταν ἡ Μεγάλη Βρετανία εὐρίσκετο εἰς τὰ πρόθυρα τῆς καταστροφῆς, ὁ Τσῶρτσιλλ ἀπερῆκεν ἓνα λόγον πού παρεκίνη ἀνδρας καὶ γυναῖκας νὰ ἐργάζωνται, νὰ ἀγωνίζωνται καὶ νὰ καρτεροῦν. Τοὺς παρεκίνησε νὰ κοιτάξουν πρὸς τὰ ὀπίσω, νὰ ἰδοῦν ὅσα εἶχον κατορθώσει κατὰ τὸ παρελθὸν καὶ νὰ κοιτάξουν πρὸς τὸ μέλλον μὲ νέας ἐπιθυμίας καὶ νὰ συμπεριφερθοῦν ἔτσι ὥστε οἱ ἄνθρωποι πού θὰ ἔλθουν νὰ λέγουν διὰ τὴν Βρετανικὴν φυλὴν, ὅτι «αὐτὴ ἦτο ἡ καλύτερα τῆς ὥρας». Τοὺς ἔδωκεν ἱστορικὴν προοπτικὴν.

Συνεχῆς ἀγὼν εἶναι ἡ ζωὴ. Ἀλλοίμονον εἰς τὸν ἄνθρωπον πού δὲν θὰ τὸ ἐννοήσῃ καὶ θὰ μείνῃ διαρκῶς μὲ τὰς ἀπαιτήσεις του! Κανένα ἀπόκτημα, καμμία χαρὰ δὲν εἶναι δυνατὴ, ἐὰν δὲν εἶναι καρπὸς ἀγῶνος. Ἀλλά, θὰ ἐρωτήσῃ κανεὶς, ὅταν δὲν φέρῃ πάντοτε ἐπιτυχίαν ὁ ἀγὼν; Κάποτε ἢ ὑπόθεσις διὰ τὴν ὁποίαν καλούμεθα ν' ἀγωνισθῶμεν εἶναι ἤδη χαμένη. Ἀλ-

λά ναί, εἶναι αὐτὸς ὁ ἀγὼν πού περισσότερον ἀξίζει. Ἄλλωστε δὲν ἤμπορεῖ νὰ ὑπάρχουν χαμένα ὑποθέσεις.

Τρεῖς παράγοντες, λέγει ὁ Frankl, χαρακτηρίζουν ὡς ἀνθρωπίνην τὴν ὑπαρξίν μας: ἡ πνευματικότης, ἡ ἐλευθερία, ἡ εὐθύνη. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει εὐθύνην διότι εἶναι ἐλεύθερος καὶ εἶναι ἐλεύθερος διότι ἔχει εὐθύνην. Ἡ δὲ εὐθύνη καὶ ἐλευθερία εἶναι ἔννοια αἱ ὁποῖαι περιλαμβάνονται εἰς τὸ πνευματικὸν πεδῖον τοῦ ἀνθρώπου.

Εἶναι εὐτυχὴς ὁ ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος δέχεται τὸ ἔργον του καὶ τὸ ἀναλαμβάνει μὲ ὄλως του τὰς δυνάμεις. Πολλοὶ ὁμοιάζουν μὲ κάποιους τμηματάρχας οἱ ὁποῖοι μένουν διαρκῶς εἰς τὴν θέσιν των νὰ τοποθετοῦν σφραγίδας εἰς τὰ ἔγγραφα καὶ νὰ σημειώνουν ἓνα «ἐγκρίνεται καὶ διαβιβάζεται». Μία κωμωδία παρουσιάζει ἓνα τέτοιον τμηματάρχην νὰ ὁμιλῇ εἰς τὸν ὕπνον του καὶ νὰ λέγῃ διαρκῶς «ἐγκρίνεται καὶ διαβιβάζεται». Ἀλλοίμονον εἰς τὸν ἄνθρωπον πού μένει διαρκῶς ἀδιάφορος διαβιβαστῆς ἐγγράφων εἰς τὴν σύνταξιν τῶν ὁποίων δὲν μετέχει ὁ ἴδιος. Κάποτε αἱ περιστάσεις δυσκολεύουν τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ προσωπικοῦ ἔργου ὅπως ἡ ἔντονος κοσμικὴ ζωὴ, ἡ «ἀσφαλὴς» ἔγγαμος ζωὴ, αἱ περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας ἄλλοι ἀπαντοῦν ἀντὶ ἡμῶν... Ἀλλὰ εἶναι ἀνάγκη τὸ ἄτομον νὰ δώσῃ τὸ ἴδιον προσωπικὴν ἀπάντησιν. Τὸ ἔργον τῆς ζωῆς εἶναι προσωπικὸν ἔργον εἰς τὸ ὁποῖον τὸ ἄτομον ὀφείλει νὰ μετέχη μὲ ὅλην του τὴν ψυχὴν. Ἡ συγκίνησις καὶ ἐδῶ δι' ἓνα μεγάλον καὶ ὑψηλὸν σκοπὸν παίζει τὸν κυριώτερον ρόλον.

Κατὰ τὰ ἔτη τοῦ τελευταίου πολέμου εἰς τὴν Πολωνίαν ἓνα παιδάκι προσεπάθει νὰ σωθῇ εἰς τοὺς δρόμους, ἐνῶ ἐκράτει εἰς τοὺς ὤμους ἓνα ἄλλο μικρότερον. Κάποιος μεγάλος τὸ ἠρώτησεν, ἐὰν ἤθελε νὰ τὸ βοηθήσῃ. Καὶ ὁ μικρὸς ἀπήντησεν: «Ὁχι δὲν εἶναι βαρὺ, εἶναι τὸ ἀδελφάκι μου». Τὸ ἔργον μας δὲν εἶναι βαρὺ ἐφ' ὅσον ἀνταποκρίνεται εἰς τὰ ἰδικά μας κίνητρα, τὰ ὁποῖα εἶναι ξεκαθαρισμένα ἀπὸ τὴν νοθεῖαν ἐγωιστικῶν ἐλατηρίων. Γίνεται τότε τὸ «ἀδελφάκι» μας. Ἄλλως γίνεται βάρος δυσβάστακτον.

Είναι μεγάλο πράγμα να βοηθηθῆ ὁ ἄνθρωπος ν' ἀνακαλύψῃ τὸν κληρὸν του εἰς τὴν ζωὴν. Καὶ εἶναι αὐτὸ τὸ μεγαλύτερον ἔργον τῆς ἀγωγῆς. Ὅφειλε ἡ ἀγωγή νὰ ἔχῃ ὡς πρόβλημα τὴν ὑποβόηθῃσιν εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τῆς ἀποστολῆς. «Ὅφειλε νὰ περιλαμβάνῃ καθήκον καὶ εὐσέβειαν», φωνάζει ὁ Whitehead. Τὸ καθήκον προβάλλει ἀπὸ τὸ γεγονός διὰ τὸ ἄνθρωπος εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐλέγχῃ τὸν ροῦν τῶν γεγονότων. Ὅποῦδήποτε ἡ γνώσις εἶναι δυνατόν νὰ εἶχε μεταβάλῃ τὴν ἔκβασιν, ἡ ἄγνοια σημαίνει ἐνοχλήν. Καὶ βάσις τῆς εὐσεβείας εἶναι ἡ ἀντίληψις ὅτι τὸ παρὸν περιλαμβάνει ὀλόκληρον τὴν ὑπαρξιν ἐν σχέσει πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ πρὸς τὸ μέλλον, ὀλόκληρον τὴν ἔκτασιν τοῦ χρόνου, τὴν αἰωνιότητα. Καὶ ὁ Spranger: «Ἐὰν θέλωμεν νὰ βοηθήσωμεν τὸν ἄνθρωπον νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν ἑαυτὸν του διὰ τῶν δυνατοτήτων τὰς ὁποίας φέρει μαζί του, ὀφείλομεν ν' ἀφρνίσωμεν εἰς αὐτὸν ὅσον εἶναι δυνατόν τὸ ὑψηλὸν καὶ τὸ ἅγιον». Ἀπὸ τὴν ἀγωγὴν πρέπει νὰ προέλθῃ ἕνας ἀλλαγμένος καὶ ἐξηγνησιμὸς ἄνθρωπος.

Εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν ἐθεωρεῖτο αἰτιμος» ὁποῖος δὲν ἐνδιεφέρετο διὰ τὰ κοινά, διὰ τὴν πόλιν. Τὸ νὰ εἶναι ἕνας ἄνθρωπος «ἄπολις» ἐθεωρεῖτο μεγάλη ὕβρις. Σήμερον ἡ ἔννοια τῆς πόλεως τείνει νὰ διαβῆ κατὰ πολὺ τὰ ὅρια. Δὲν εἶναι τὰ κοινὰ μᾶς πόλεως μόνον ποῦ ὀφείλου ν' ἀπασχολοῦν τὸν ἄνθρωπον, τὰ κοινὰ μᾶς κοινωνίας ἢ μᾶς πατρίδος. Εἶναι τὰ κοινὰ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καί, πολὺ πέραν αὐτῶν, τὰ κοινὰ τῆς «αἰωνίας πόλεως». Εἶναι ἡ αἰωνία πατρίς, τῆς ὁποίας τὸ ἄτομον αἰσθάνεται, ὅτι ἀποτελεῖ μέλος καὶ διὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἔμπορεῖ ν' ἀδιαφορῆ. Τὰ κοινὰ τῆς «αἰωνίας πόλεως» θὰ δώσουν συνθήματα εἰς τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων τῆς ἀνθρωπίνης κοινότητος. **Ἄλλὰ τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἀποστολῆς ἐκάστου δὲν πρέπει νὰ γίνεται φυσικὰ μόνον, ὅταν αἱ ἐξωτερικαὶ πολεμικαὶ ἢ ἄλλαι συνθήκαι, πιέξουν διὰ νὰ ὑποδείξουν τὴν ἀνάγκην του. Πρέπει νὰ ἀποτελῆ ἔργον συστηματικῆς προσπαθείας ἐν πνεύματι προσωπι-**

κῆς προσφορᾶς εἰς τὸν πολιτισμὸν, τόσον τοῦ ἀτόμου ὅσον καὶ τοῦ ὑπευθύνου παιδαγωγούντος, ὅταν μάλιστα πρόκειται περὶ νέων ἀνθρώπων.

Εἶναι γνωστὸν τὸ παράδειγμα τῶν τριῶν λατόμων, ποῦ ἔσπαζαν πέτραν, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Rochedieu εἰς τὸ βιβλίον του «Ψυχολογία καὶ πνευματικὴ ζωή». Ἐκ τῶν τριῶν ἐργατῶν τὴν μεγαλυτέραν ἱκανοποίησιν ἠσθάνετο ἐκεῖνος ποῦ εἶχε τοποθετήσῃ τὴν ἐργασίαν του εἰς τὰ πλαίσια τῆς προσφορᾶς εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς συγχρόνου κοινωνίας. «Ἄρα γε λαξεύεις καὶ σὺ διὰ τὸ οἰκοδόμημα τοῦ πολιτισμοῦ;» εἶναι ἕνα ἐρώτημα τὸ ὁποῖον καθέννας ὀφείλει νὰ θέτῃ εἰς τὸν ἑαυτὸν του.

Μέσα εἰς ἕνα ἀλλοπρόσαλλον κόσμον, μέσα εἰς ἕνα κόσμον ἀντεγγλήσεων καὶ διαπληκτισμῶν, μόνον μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀποστολῆς ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾷ τὴν ἐλευθερίαν του. Ἐλευθερίαν ἀπὸ τὸ ἔργον του, τὸ ὁποῖον παύει νὰ ἐμφανίζεται ὡς βιοπάλη. Ἐλευθερίαν ἀπὸ τὸ περιβάλλον τὸ ὁποῖον παύει νὰ ἐμφανίζεται ἐχθρικόν, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι βαδίζει μαζί του πρὸς ἕνα κοινὸν σκοπόν. Μόνη ἡ ἔννοια τῆς ἀποστολῆς θ' ἀπαλλάξῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸν φόβον μέσα εἰς τὸν ὁποῖον κινεῖται ἡ σύγχρονος ζωὴ. Μόνον ἔτσι εἶναι δυνατόν νὰ διατηρηθοῦν καὶ νὰ προκόψουν τὰ μεγάλα κοινωνικὰ μορφώματα, ὅπως εἶναι ὁ γάμος, τὸ ἐπάγγελμα. Ἄνδρες, γυναῖκες περνοῦν μαρτυρικὴν ζωὴν καθὼς διαρκῶς προσπαθοῦν ν' ἀρέσουν εἰς τοὺς ἄλλους. Ἐπάλληλοι, ἐργαζόμενοι, βασανίζονται ἀπὸ τὸν φόβον μήπως χάσουν τὰ πλεονεκτήματα ἀπέναντι τῶν ἀνωτέρων των. Ἡ νέα γυναῖκα ποῦ ἐπιθυμεῖ νὰ παρακολουθῆ δουρικῶς τὴν μόδαν, ἢ πλείστα ὅσα κοινωνικὰ εἰδῶλα καὶ μύθους σεσοφισμένους, ἢ κοπέλλα ποῦ φοβεῖται μήπως τὴν θεωρήσουν «καθυστερημένην» ἐπειδὴ δὲν ἐδιάβασε ἀκόμη τὴν Simone de Beauvoir, ὁ νέος ποῦ θηρεῖται, ὅτι τὸ ἐντυπωσιακόν, ἐνῶ εἰς τὸ βάθος δὲν τὸ πιστεύει, διὰ νὰ γίνῃ τάχα παραδεκτὸς εἰς τὴν οἰανδήποτε οὐμάδα τῆς «Dolce Vita» μὲ τὰ ὁποιαδήποτε σωματικὰ ἢ διανοητικὰ κυβιστήματα— πόσοι φόβοι ἀπὸ τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ βοηθήσῃ ἡ ἀγωγή νὰ ἀπαλλαγοῦν οἱ ἄν-

θρωποι δια νὰ εἶναι εἰς θέσιν, ἐλεύθεροι, νὰ ἀποδώσουν καρπούς.

Μόνον ἡ ἔννοια τῆς ἀποστολῆς βοηθεῖ τὸ ἄτομον ν' ἀνανεώνεται συνεχῶς. «Ἄν οἱ ἄνθρωποι ἠμποροῦσαν νὰ γίνονιν ὅπως ὄταν εἶναι δεκατεσσάρων χρόνων, πόσον διαφορετικὸς θὰ ἦτο ὁ κόσμος!...» γράφει ὁ Albert Schweitzer εἰς τὸ βιβλίον του: «Ἀπὸ τὰ παιδικὰ καὶ νεανικά μου χρόνια» (Aus meiner kindheit und Jugendzeit).

Οἱ ἰατροὶ κάποτε χρησιμοποιοῦν τὴν μέθοδον τῆς νεαροποιήσεως τῶν ἰστών, διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἐξυγιάνσιν τοῦ τραύματος. Ἄλλὰ, μήπως ἓνα ἔργον, πού ἔχει κανεὶς πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τὸ ὁποῖον συνεχῶς ἀνανεώνεται, δὲν εἶναι ἰκανὸν νὰ προκαλῆ τὴν ψυχικὴν νεαροποίησιν;

Ἄς κλείσωμεν μὲ τοὺς λόγους τοῦ Spranger: Ἐκεῖνο πού χρειάζεται ἡ ἀ-

γωγὴ εἶναι ριζικὴ ἀναθεώρησις τῶν σχέσεων τῆς ἀνθρωπότητος μὲ τὸν Θεόν. Εἶναι αἱ ἴδιαι αἱ πολὺ παλαιαὶ ἀρεταὶ αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ διαφυλαχθοῦν εἰς τὸν νέον τρόπον ζωῆς· ἡ δύναμις τῆς αὐτοκυριαρχίας, τῆς διαλλακτικότητος, τῆς ἐπιεικείας, τῆς δικαιοσύνης· ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν ζήλειαν διὰ τὰ ὑλικά ἀγαθὰ· ἀνιδιοτελεῖς ἐξυπηρέτησις τῶν ἄλλων, καλλιέργεια τῆς συνειδήσεως, σεβασμὸς τοῦ θεοῦ στοιχείου εἰς κάθε ἀνθρώπινον ὄν καὶ εἰς κάθε ἀνθρώπινον εἶδος· πνεῦμα ἀγάπης, ἐκείνης τῆς ἀγάπης, ἡ ὁποία εἰς τὸ τέλος δὲν εἶναι τοῦ κόσμου τούτου! Ὁ κατάλογος τῶν ἀρετῶν δὲν τελειώνει. Ἄλλὰ εἰς τὸ τέλος πρόκειται διὰ τὴν καθαρότητα τῆς ζωῆς εἰς ὅλα τὰ πεδία τοῦ πολιτισμοῦ.

ΑΡ. Α. ΑΣΠΙΩΤΗΣ

ΤΗΣ ΣΤΑΥΡΟΠΡΟΣΚΥΝΗΣΕΩΣ

Σήμερα, 12 τοῦ Μάρτη,
μέρα τῆς Σταυροπροσκυνήσεως
προσκυνῶ τὸ Σταυρό σου Χριστέ μου
προσκυνῶ τὸ Σταυρό σου ἀδερφέ μου
τὸ Σταυρό σου ἀνθρωπότητα σύμπασα
κάτω ἀπ' τὸν ἥλιο τοῦ Θεοῦ
κάτω ἀπ' τ' ἀστέρια.

Ἡ Ροδοῦλα μοῦ γύρεψε
τὸ πρῶτὴ τῆ χαρὰ.
Ἦταν ἄτονα τὰ μάτια της
καὶ βουβά
καὶ τὰ χεῖλη σφιγμένα,
—ἡ Ἄνοιξη δὲν μπόρεσε νὰ τὰ χωρίσῃ
σὲ δυὸ φλίμαρες ὄχθες, γελαστές.

Τὸ μεσημέρι ὁ Ἰάσωνα
μοῦ γύρεψε πίστη
γιὰ τὸ ταξίδι στὴν Κολχίδα.
Ἦταν ὁ ἴδιος ἓνα ἄδειο ἀσκή
ἀδυναμία καὶ νυσταγμὸς κι' ἰδέα.

Τὸ δεῖλι μοῦ γύρεψε
ἡ Μάρθα δουλειά.

Ἡ ἐπιχορήγησις λιγότεψε
θὰ πάη σὲ νυχτερινό.
Εἶναι ὀρφανὴ
καὶ τὴ γνωρίζω δέκα χρόνια.

Τὸ βράδυ στὰ θέατρα
ὁ κόσμος γελάει.
Γκρεμίζει τὸ σήμερα
φοβάται τὸ αὔριο
καὶ γελάει.

Σήμερα 12 τοῦ Μάρτη
μέρα τῆς Σταυροπροσκυνήσεως
δὲ μπορῶ νὰ δώσω χαρὰ στὴ Ροδοῦλα
στὸν Ἰάσωνα πίστη, στὴ Μάρθα δουλειά
στὸν κόσμο ἐλπίδα.

Θλίβομαι μόνο καὶ προσκυνῶ
τὸ Σταυρὸ σου Χριστέ κι' ἀδερφέ κι' ἀν-
θρώπινότητά
δίχως καὶ νὰ μπορῶ νὰ Σ' τὸν σπρώσω.
Κι' ἐτοῦτος εἶναι ἓνας ἄλλος Σταυρός.

ΧΑΡΑ ΚΡΙΣΠΟΥ

ΣΤΗ ΓΡΑΜΜΗ ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ

Β'.

Νὰ αἰσθανώμεθα ὅπως οἱ Πατέρες.

1. Στὸ προηγούμενο ἄρθρο εἶδαμε τὴν θαυμαστὴ ἄνεσι, ἐλευθερίᾳ καὶ ἀγάπῃ τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν ἀπέναντι παντὸς πράγματος τοῦ κόσμου. Εἶναι ἀνάγκη ὅμως νὰ πούμε κάτι περισσότερο γιὰ τὸν **τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον ἐνοιῶσαν τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰ προβλήματα του.**

2. Οἱ Πατέρες σὰν γνήσιοι «ἄνθρωποι τοῦ Θεοῦ» δὲν ἦσαν «ἐκ τοῦ κόσμου», δὲν εἶχαν τίποτε ἐπάνω τους ἀπ' αὐτὸ πὸν λέμε «κοσμικὴ νοοτροπία», κοσμικότητα. Ἦσαν ὅμως κατὰ τὸν πῶ οὐσιαστικὸ τρόπο «ἐν τῷ κόσμῳ», μέσα στοὺς κραδασμοὺς καὶ τὶς ἀγωνίες τῆς κοινωνίας τους, τοῦ κάθε ἀνθρώπου πὸν ἀνέπνεε δίπλα τους ἢ καὶ μακρυνά τους. Ἔνοιωθαν τὴν ἐποχὴ τους καὶ ἡ ἐποχὴ τους τοὺς ἐνοιωθε. Ἀντίκρουσαν μὲ μάτι καθαρὸ τὴν ζωὴ, χωρὶς φόβου καὶ συμβατικότητας.

Εἶχαν ἔντονη κοινωνικὴ συνείδησι. Γιατί ἤξεραν πὼς «δὲν μπορούσαν νὰ ἀποφύγουν τὴν ἐξέτασιν τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων χωρὶς νὰ ἀποσπάσουν τὸν Χριστιανισμὸ ἀπὸ τὴν ζωὴ»⁽¹⁾.

Ὁ λόγος τους ἦταν πάντοτε ἐπίκαιρος, ζωντανός, ἀνταποκρινόμενος στὰ αἰτήματα τῆς ἡμέρας. Ἐκφραστικώτατα ὁ Χρυσόστομος ἀποκαλύπτει τὸ πατερικὸ ἰδανικὸ στὸν τρόπο ζωῆς, ὅταν γράφῃ γιὰ τὸν ἱερέα, ὅτι ὀφείλει «πάντα μὲν εἰδέναι τὰ βιωτικὰ τῶν ἐν μέσῳ (ταῖς ἀγοραῖς) στρεφόμενων οὐχ ἦττον, πάντων δὲ ἀτηλλάχθαι μᾶλλον τῶν τὰ ὄρη κατελιηφότων μοναχῶν»⁽²⁾.

Ἀσφαλῶς ὁ ἅγιος Νεῖλος ὁ ἀσκητῆς

(Δ' αἰών), ὁ μαθητῆς τοῦ Χρυσοστόμου, αὐτὰ τὰ μεγάλα πρότυπα θὰ εἶχε ἐμπρὸς τους, ὅταν ζωγραφίζοντας τὸ πρότυπο τοῦ μοναχοῦ ἔγραφε: «Μοναχός ἐστίν, ὁ πάντων χωρισθεὶς καὶ πᾶσι συνημοσμένος» «ὅ ἕνα ἑαυτὸν μετὰ πάντων ἡγούμενος, διὰ τὸ ἐν ἐκάστῳ ἑαυτὸν ἀπαραλείπτως δοκεῖν ὄρᾶν» καὶ τὸ ὑπεροχώτερον: «μακάριός ἐστι μοναχός, ὁ πάντας ἀνθρώπους ὡς Θεόν, μετὰ Θεὸν λογιζόμενος»⁽³⁾.

Αὐτὴ ἡ τελευταία φράσις μᾶς δίνει τὸ μυστικὸ κλειδί γιὰ νὰ κατανοήσουμε τὸ «ὑπερφυσικὸ πάθος» τῶν Πατέρων γιὰ τὸν ἄνθρωπον. Ἐβλεπαν **στὸ πρόσωπο τοῦ κάθε ἀνθρώπου τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ.** «Εἰκὼν εἶ τοῦ Θεοῦ καὶ εἰκὼν Θεοῦ διὰ λέγειν» φωνάζει ὁ Γρηγόριος⁽⁴⁾. Δὲν μπορεῖς νὰ περιφρονῆς τὸν συνάνθρωπό σου καὶ νὰ τὸν ἐκμεταλλεύεσαι. «Ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος ἐγένετο. Ὁ Δεσπότης μου ἐσφάγη, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐξέχεε ὑπὲρ ἀνθρώπου, ἀγῶν καταφρονῆσαι ἔχω; Καὶ ποῖαν ἔχω συγγνώμην;» ρωτᾷ ὁ Χρυσόστομος⁽⁵⁾. Μὲ ποῖο δικαίωμα μπορεῖ κανεὶς νὰ περιφρονῆ ἑκείνον

(3) Λόγος περὶ προσευχῆς, ρκδ', ρκε' καὶ ρκα' «Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν νηπτικῶν». Ἀθήναι 1957. Τόμ. Α', σελ. 187.

Ὁ ἀσκητισμὸς γιὰ τὸν Χρυσόστομο, σημειώνει ὁ π. Φλωρόφσκυ (καὶ αὐτὸ ταιριάζει ἀπόλυτα καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους δύο) ἐσήμαινε στάσι πνευματικὴ καὶ ὄχι καθωρισμένη συμπεριφορὰ καὶ φόρμα ἐξωτερικῆ. Ἐσήμαινε πρὶν ἀπ' ὅλα αὐταπάρησι, δηλαδὴ ἐσωτερικὴ ἐλευθερία, ἀνεξαρτησία ἀπέναντι τοῦ κόσμου, τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων καὶ συνθηκῶν τῆς ζωῆς. Μὲ τὴν ἔννοια αὕτη θὰ παραμένῃ ἀσκητῆς σ' ὅλη του τὴ ζωὴ. («Οἱ Πατέρες τοῦ IV αἰῶνος» (ρωσ.), ἰδὲ γαλλικὴν μετάφρασι ἐν *Messenger orthodoxe A.C.E.R.* Paris 1960, N° 11-12, σελ. 17) ἰδὲ καὶ ὑποσ. 24 παρόντος ἄρθρου.

(4) «Ὅτι οὐ παντὸς ἀνθρώπου...» § Α' gne E Π. 48, 1029.

(5) Εἰς «Πλοῦσιον καὶ Λάζαρον» § β' Mi-Migne E. Π. 36, 208.

(1) Γ. Φλωρόφσκυ: Ὁ Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ προφήτης τῆς ἀγάπης. «Ἀκτίνες» 1955 σ. 7. Πρβλ. Π. Μπρασιώτου: Οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι καὶ τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα. Ἀθήναι 1939. Καὶ Δ. Μπαλάνου: Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι καὶ ἡ ἐποχὴ των, Ἀθήναι.

(2) Περί Ἱερωσύνης VI, δ' Migne E. Π. 48, 681.

τὸν ὁποῖον ὁ Θεὸς τόσον τιμᾷ, ὥστε νὰ τοῦ δίδῃ τὸ Σῶμα καὶ τὸ Αἷμα τοῦ Υἱοῦ Του;»⁽⁶⁾.

Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἰδέα τοῦ συνδέσμου καὶ τῆς οὐσιαστικῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ στὸν κάθε πιστό, κάνει τὸν Χρυσόστομο νὰ φθάσῃ σὲ μιὰ καταπληκτικὴ σὲ θέρη καὶ ἔντασι σύλληψη. Βλέπει τὸν Χριστὸ νὰ συνεχίξῃ τὸ πάθος του γιὰ τὴν σωτηρία μας στὸ πρόσωπο τοῦ κάθε πονεμένου. Λυπηθῆσιν «γυμνῶν ὄρων καὶ τῆς γυμνότητος ἀναμνήσθητι ἐκείνης ἦν ἐγυμνωθῆν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ διὰ σέ. Εἰ δὲ μὴ ἐκείνης κἄν ταύτης ἦν διὰ τῶν πενήτων γυμνοῦμαι. Ἐδεήθην τότε διὰ σέ, ἀλλὰ καὶ νῦν διὰ σέ... Ἐνήστευσα διὰ σέ, πάλιν πεινῶ διὰ σέ. Ἐδίψησα κρεμάμενος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, διπῶ καὶ διὰ τῶν πενήτων... Δυνάμενος ἑμαυτὸν θρέψαι περιέρχομαι προσαιτῶν καὶ ταῖς θύραις σου παριστάμενος προτεινῶ χεῖρα. Παρὰ σοῦ γὰρ τραφῆναι ἐπιθυμῶ. Φιλῶ γὰρ σε σφόδρα. Διὸ καὶ τῆς τραπέζης ἐρῶ τῆς σῆς»⁽⁷⁾.

Γιὰ τοὺς Πατέρας ἡ ἀ γ ἄ π η εἶναι κάτι πολὺ βαθύτερο καὶ διαφοροτικώτερο ἀπ' αὐτό, ποῦ συνήθως ἐνοοῦμε ἐμεῖς χρησιμοποιώντας αὐτὴ τὴ λέξι. *Εἶναι ἡ προβολὴ τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ στὸ πρόσωπο τοῦ κάθε πονεμένου.* «Ἔως ἐστὶ καιρὸς, καταλήγει ὁ Γρηγόριος στὸν πύρινο περὶ φιλοπτωχίας του λόγον, Χριστὸν ἐπισκεψώμεθα, Χριστὸν θεραπεύσωμεν, Χριστὸν θρέψωμεν, Χριστὸν ἐνδύσωμεν, Χριστὸν συναγάγωμεν, Χριστὸν τιμήσωμεν»⁽⁸⁾. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς καὶ ἡ ἀγάπη τους παρουσιάζεται μὲ τόση ἔντασι, διαύγεια, ἀντοχὴ καὶ ἅγιο πάθος.

Ἡ γλῶσσα τους ἀποκτᾷ μιὰ μοναδικὴ δξύτητα, ὅταν κηρύσσουν τὴν ἰσότητα καὶ τὴν ἀδελφосύνη ὄλων τῶν ἀνθρώπων.

(6) «Σὺ καὶ ὁ πένης τὸ σῶμα αὐτοῦ κοινῶς ἐκ τῆς τραπέζης μεταλαμβάνετε, τοῦ ποτηρίου αὐτοῦ ὁμοίως μετέχετε· ἐν τοῖς μεγάλοις σοὶ καὶ φρικτοῖς κοινωνεῖ, καὶ τῶν μικρῶν αὐτῷ οὐ μεταδίδως; (Περὶ νηστείας καὶ ἐλεημοσύνης. Migne E. Π. 48, 1061).

(7) Εἰς Ρωμαίους ὁμιλ. ΙΕ' § 6 Migne E. Π. 60, 547-548.

(8) Περὶ φιλοπτωχίας § M Migne E. Π. 35, 909.

«Ἀνώματα βλέπει»⁽⁹⁾ φωνάζει ὁ Μ. Βασίλειος, ὅποιος κάνει διακρίσεις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Εἶναι ἡ «ἄθεου» ἢ παραλόγοι⁽¹⁰⁾, καὶ ὁπωσδήποτε «λωποδύται»⁽¹¹⁾ αἰπὸι ποῦ θησαυρίζουν εἰς βάρους τῶν ἄλλων, καὶ κρατοῦν τὰ πλοῦτη τους γιὰ ἀποκλειστικὴ τους χρῆσι. Καὶ ὁ Χρυσόστομος ἀκόμη πιὸ ἐπιθετικὸς δὲν διστάζει νὰ πῇ γιὰ τὴν δουλεία—ἐνα καθεστῶς γιὰ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ—«ἡ βλακεία αὐτῆ»⁽¹²⁾ καὶ νὰ χαρακτηρίσῃ ὡς «ἀρπαγὴν»⁽¹³⁾ τὴν χρησιμοποίησι τοῦ πλοῦτου γιὰ ἀτομικὰ συμφέροντα.

Κι' ὁ λόγος τους εἶναι συγκλονιστικὸς, γιὰτὶ συνοδεύεται ἀπὸ ἓνα ἀποστομωτικὸ παράδειγμα. Πρῶτοι οἱ ἴδιοι ἔδωσαν τὶς μεγάλες περιουσίας τους καὶ πρῶτοι αὐ-

(9) «Μὴ εἶπης· οὗτος φίλος, οὗτος συγγενῆς, οὗτος ἐυεργέτης· ἐκείνος ξένος, ἀλλότριος, ἄγνωστος. Ἄ ν ὡ μ α λ α β λ ἔ π ω ν, οὐκ ἐλεπήθησιν. Φύσις μία· ἀνθρώπος καὶ οὗτος κἀκείνος· χρεῖα μία, ἔνδεια ἐν ἀμφοτέροις ἡ αὐτῆ. Δὸς τῷ ἀδελφῷ καὶ τῷ ξένῳ· μήτε τὸν ἀδελφὸν ἀποστραφῆς, καὶ τὸν ξένον ἀδελφόν, οἰκεῖον ποιῆσαι... Πάντες γὰρ συγγενεῖς, πάντες ἀδελφοί, πάντες ἐνός πατρὸς ἐκγονοί». (Περὶ ἐλεημοσύνης Λόγος δ' § 5. Migne E. Π. 32, 1161-1162).

(10) «Οὐχὶ γυμνὸς ἐξέπεσες τῆς γαστροῦ; οὐ γυμνὸς πάλιν εἰς τὴν γῆν ὑποστρέψεις; Τὰ δὲ παρόντα σοὶ πόθεν; Εἰ μὲν ἀπὸ ταυτομάτου λέγεις, ἀθεοῖ εἰ, μὴ γνωρίζων τὸν κτίσαντα, μὴδὲ χάριν ἔχων τῷ δεδωκότῃ· εἰ σὲ ὁμολογεῖς εἶναι παρὰ Θεοῦ εἶπε τὸν λόγον ἡμῖν δι' ὃν ἔλαβες. Μὴ ἀδικὸς ὁ Θεός, ὁ ἀνίσως ἡμῖν διαιρῶν τὰ τοῦ βίου; Διὰ τί σὺ μὲν πλουτεῖς, ἐκεῖνος δὲ πένεται;» (Ὁμιλ. εἰς τὸ καθελῶ μου τὰς ἀποθήκας § 7. Migne 31, 276).

(11) Περὶ ἐλεημοσύνης § 3 Migne E. Π. 32, 1157: «Εἰ ὁ μὲν ἐνδεδυμένον ἀπογυμνῶν λωποδύτης ὀνομασθήσεται, ὁ τὸν γυμνὸν μὴ ἐνδύων, δυνάμενος τοῦτο ποιεῖν, ἄλλης τινὸς ἐστὶ προσηγορίας ἄξιος.» (Πρβλ. καὶ ὁμιλ. εἰς τὸ καθελῶ μου τὰς ἀποθήκας Migne E. Π. 31, 277).

(12) Ὁμιλία εἰς τὴν Γένεσιν. Migne E. Π. 53, 270.

(13) Εἰς Λάζαρον § 2. Migne E. Π. 48, 987-8: «Καὶ τοῦτο ἀρπαγὴ τὸ μὴ μεταδοῦναι τῶν ὄντων. Καὶ τάχα ὑμῖν θαυμαστὸν εἶναι δοκεῖ τὸ λεγόμενον, ἀλλὰ μὴ θαυμάσητε, μαρτυρίαν γὰρ ὑμῖν ἀπὸ τῶν θείων παρέξομαι Γραφῶν λέγουσαν, ὅτι οὐ τὰ ἀλλότρια ἀρπάζειν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ τῶν ἑαυτοῦ μὴ μεταδιδόναι ἑτέροις, καὶ τοῦτο ἀρπαγὴ καὶ πλεονεξία καὶ ἀποστέρησις ἐστὶ» (Ἰδὲ Μαλαχ. γ' 10).

τοὶ ἀγκάλιασαν μὲ στοργή τὸν κάθε πονεμένο. «Ἄλλ' ἐκεῖνος, γράφει ὁ Γρηγόριος γιὰ τὸν Μ. Βασίλειο, μάλιστα πάντων ἔπεισε, ἀνθρώπους ὄντας, ἀνθρώπων μὴ καταφρονεῖν, μηδ' ἀτιμάζειν Χριστὸν τὴν μὴν πάντων κεφαλὴν διὰ τῆς εἰς ἐκείνους ἀπανθρωπίας... Διὰ τοῦτο οὐδὲ τοῖς χεῖλεισιν ἀπήξιον τιμῶν τὴν νόσον, ὃ εὐγενὴς καὶ τῶν εὖ γεγονότων, καὶ τὴν δόξαν ὑπέρολαμπρος, ἀλλ' ὡς ἀδελφούς ἠσπάζετο, οὐχ ὅπερ ἂν τις ὑπολάβῃ κενοδοξῶν, (τίς γὰρ τοσοῦτον ἀπέχετο τοῦ πάθους;) ἀλλὰ τὸ προσιέναι τοῖς σώμασι ἐπὶ θεραπείᾳ διὰ τῆς ἐαυτοῦ φιλοσοφίας τυτῶν, καὶ φθεγγόμενη καὶ σιωπῶσα παραίνεσις»⁽¹⁴⁾.

Ἡ βαθεῖα ἀγάπη γιὰ τὸν ἄνθρωπο ποὺ βρίσκεται κάτω ἀπὸ κάθε τους πράξι, φαίνεται καθαρὰ ἀκόμη καὶ τὴν ὥρα ποὺ κτυποῦν τὴν αἴρεσι, τὴν πλεονεξία καὶ τὴν ἀδικία. Δὲν ὑπάρχει οὔτε ἐδῶ φανατισμὸς καὶ πάθος. «Βαθεῖαν τομὴν τοῖς ἀρπάζουσι καὶ πλεονεκτεῖν βουλομένοις πρότην ἐδώκαμεν, οὐχ ἵνα πλήξωμεν ἀλλ' ἵνα διορθωσώμεθα, ἐπαναλαμβάνει ὁ Χρυσόστομος, οὐ τοὺς ἀνθρώπους μισοῦντες, ἀλλὰ τὴν πονηρίαν ἀποστρεφόμενοι, ἐπειδὴ καὶ ἱατροὺς τέμνει τὸ ἔλκος, οὐ τῷ νοσοῦντι σώματι πολεμῶν, ἀλλὰ τῇ νόσῳ καὶ τῷ τραύματι μαχόμενος»⁽¹⁵⁾.

Ὁ ὀρίζων τῆς ἀγάπης τους δὲν περιορίζεται μόνον στὸν ἄνθρωπο τῆς πόλεώς τους, τῆς χώρας τους ἢ ἔστω τῆς Ἐκκλησίας. Ξέρουν ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ εἶναι μιὰ ἀγάπη δίχως ὅρια, καὶ γι' αὐτὸ συνεχῶς ἐπεκτείνεται κ' αὐτοὶ τὰ ὅρια τῆς δικῆς τους ἀγάπης, ὥστε ν' ἀγκαλιάζῃ ὅλη τὴν οἰκουμένη, ὅλα «τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ». Αὐτὴν τὴν *οἰκουμενικὴ συνείδησι* τὴν διακρίνουμε στὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Μ. Βασιλείου γιὰ τοὺς εἰδωλολάτρες τῆς περιοχῆς του⁽¹⁶⁾, καθαρότερα ὅμως τὴν βλέπουμε

στὸ Χρυσόστομο. Ὁ ἄγνωστος εἰδωλολάτρης τῶν μὴ χριστιανικῶν χωρῶν ποὺ γεννιέται, ζῆ καὶ πεθαίνει στὴν ἄγνοια, σὺν πρὸ ἀδικημένος καὶ φτωχός, βρίσκεται πάντοτε στὴ σκέψι του καὶ δὲν τὸν ἀφίνει νὰ ἀποροφηθῇ ἀπὸ τὰ ἐσωτερικὰ προβλήματα τῆς περιοχῆς του. Χωρὶς καθόλου νὰ παραθεωρῇ τὰ φλέγοντα καὶ τρέχοντα θέματα τῆς, διοργανώνει ἱεραποστολὲς στὴν Περσία, Ἀρμενία, Συρία, Κιλικία, Σκυθία, στὴν Κελτική, μεταξὺ τῶν Γόθων, εἰδικότερα στὴ Φοινίκη⁽¹⁷⁾. Ἀκόμη καὶ ἐξόριστος καὶ ἀπομονωμένος στὴν μακρυνὴ Κουκουσό, παρὰ τὶς ἀτέλειώτες κακουχίες καὶ ἀσθένειές του σκέπτεται τὰ πρὸ ἐγκαταλελειμμένα παιδιὰ τοῦ Θεοῦ, ποὺ ζοῦσαν στὴν εἰδωλολατρεία. Παρακινεῖ τοὺς γνωστούς του, ὑποβάλλεται σὲ κάθε εἶδος στέργησι γιὰ νὰ στεῖλῃ ἀνθρώπους, χρήματα καὶ δῶρα ποὺ φθάνουν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολι καὶ τὴν Ἀντιόχεια σὲ χώρες ἱεραποστολῆς. «Εἰ γὰρ μάθουμεν ὅτι ἀποδεδήμεκας ἐκεῖσε μετὰ τῆς γνώμης ἐκείνης, γράφει εἰς τὸν πρεσβύτερον Γερρόντιον, πάντα ποιῆσαι ὑπὲρ σωτηρίας τῶν αὐτόθι ψυχῶν παρασκευασμένους, οὐδὲ ἐρημίαν ἡγνησόμεθα οἰκεῖν ἀπὸ τῆς τσοαύτης ἡδονῆς»⁽¹⁸⁾.

Ἐλεύθεροι οἱ Πατέρες ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ ἐγωῖσμοῦ, ποὺ περιορίζει τὸ ὀπτικὸ πεδίο, ἀποχωρισμένοι ἀπὸ κάθε τι ποὺ σχετίζεται μὲ τὴν ἁμαρτίαν «συνηρημοσμένοι δὲ πᾶσιν ἀνθρώποις» αἰσθάνονται ὅλους τοὺς κραδασμούς τῆς κοινωνίας, διαισθάνονται τὶς προσδοκίες καὶ τὶς ἀνάγ-

Βασιλείου) μετὰ τῶν χριστιανῶν διότι διετέλεσαν εὐεργέτης πάντων». Κ. Παπαρηγοπούλου: Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τόμ. 2ος μέρος β' σ. 183.

(17) Β. Τζωρτζάτου: «Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος», Ἀθήναι 1952, σελ. 79-80. Τὸ φαινερὸ καὶ οἰκουμενικὸ πνεῦμα τοῦ Χρυσόστομου φαίνεται καὶ στὴν φροντίδα του γιὰ νὰ λειτουργήσῃ εἰδικὸς ναὸς γιὰ τοὺς Γόθους μέσα στὴν Κωνσταντινούπολι ὅπου τὰ ἀναγνώσματα καὶ τὸ κήρυγμα ἐγένοντο γοθτιστί. (Ἰδὲ ὁμιλία λεχθεῖσα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ ἐπὶ Παύλου Γόθων ἀναγνόντων καὶ πρεσβυτέρου Γόθου προσομιλήσαντος. Migne E. Π. 63, 499-510).

(18) Ἐπιστολὴ νδ' Γερροντίῳ πρεσβυτέρῳ. Migne E.Π. 52, 639, πρβλ. καὶ ἐπιστολὴ να' Διογένει. Migne E.Π. 52, 636-7.

(14) Εἰς Μ. Βασίλειον. Migne E.Π. 36, 580.

(15) Εἰς τὸ Πάτερ, εἰ δυνατόν ἐστί, παρελθέτω... Migne E. Π. 51, 31.

Δι' εὐρύτεραν μελέτην τοῦ θέματος ἰδὲ Α. Φυτράκη: Ἡ ἀξία τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος κατὰ τοὺς τρεῖς Ἱεράρχας, Ἀθήναι 1958.

(16) «Εἰδωλολάτραι καὶ Ἰουδαῖοι συνέκλαυσαν τὴν ἡμέραν ταύτην (τοῦ θανάτου τοῦ Μ.

κες τῆς οἰκουμένης. Ἐνωμένοι μὲ τὸν Χριστὸν αἰσθάνονται τὸν βαθὺ δεσμό πὸν τοὺς συνδέει μὲ κάθε ἄνθρωπο «ὑπὲρ οὗ Χριστοῦ ἀπέθανε». Τὸν αἰσθάνονται, δὲν τὸν σκέπτονται ἀφηρημένα. Τὸν ζοῦν. Γι' αὐτὸ δὲν εἶναι ἀπλῶς τὰ δυνατὰ μινάλα, πὸν κρίνουν καὶ διαπιστώνουν, ἀλλὰ οἱ παλλόμενες καρδιές πὸν συμμετέχουν καὶ συμπάσχουν στὸ δράμα τῆς ἀνθρωπότητος καὶ κάνουν τὰ πάντα γιὰ νὰ κερδίσουν «τοὺς πάντας ἢ πλείονας»⁽¹⁹⁾.

Αὐτὸς ὁ «τρόπος τοῦ αἰσθάνεσθαι» μᾶς δείχνει τὸν δρόμο γιὰ νὰ λυτρωθοῦμε ἀπὸ τὸν κυκεῶνα τῶν συγκεχυμένων ἀπὸ τὴν αὐτάρκεια, τὴν φυγὴ καὶ τὸν φόβο αἰσθημάτων, μέσα στὸν ὁποῖον συνήθως ἀφίνομε νὰ χάνεται ὁ Χριστιανισμὸς μας. Ἡ μᾶλλον μέσα στὸν ὁποῖον τελικῶς χάνομε καὶ τὸν ἑαυτὸ μας καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ τὸν Θεό.

Γ'.

Νὰ θέλωμε ὅπως οἱ Πατέρες.

Ἡ βουλευτικὴ ἔντασις καὶ σταθερότης τῶν Πατέρων εἶναι κάτι μοναδικό. Τὰ αἰσθηματὰ τους δὲν εἶναι πολύπτυχες συγχορδίες, μέσα στὶς ὁποῖες βυθίζονται παθητικά, ἀπλῶς νοιώθοντας τὸ ἀνθρώπινο δράμα. Γίνονται συνεχῆς πολεμικὸ σάλπισμα, πὸν τοὺς σπρώχνει στὴ μάχη. Γιὰ τὴν λύτρωσι τοῦ ἀνθρώπου, τὴν συνέχισι τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ. Ἄντλώντας δύναμι ἀπὸ τὸν οὐρανό, ἀγωνίζονται νὰ μεταμορφώσουν τὴν γῆ. «Ἐπιθυμεῖν μὲν δεῖ τῶν οὐρανῶν καὶ τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἐξηγεῖ ὁ Χρυσόστομος, πλὴν καὶ πρὸ τοῦ οὐρανοῦ τὴν γῆν οὐρανὸν ἐ-

κέλευσε ποιῆσαι καὶ ἐν αὐτῇ διατρίβοντας ὡς ἐκεῖ πολιτευομένους»⁽²⁰⁾.

Δὲν εἶναι μόνον οἱ ἄνθρωποι τῶν μεγάλων πτήσεων οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι, εἶναι οἱ ἄνθρωποι τῶν μεγάλων πραγματοποιήσεων, οἱ ἄνθρωποι τῆς δυναμικῆς βουλήσεως. Γιὰ νὰ συντηροῦνται καθημερινῶς στὴν Ἀντιόχεια 3.000 χῆρες, ἐκτὸς τῶν ἀσθενῶν, τῶν ξένων καὶ τῶν φυλακισμένων καὶ ἀργότερα 7.000 στὴν Κωνσταντινούπολι, δὲν ἔφθανε προφανῶς μὰ πρώτη συγκλίσεις καὶ ἔμπνευσις τοῦ Χρυσόστομου. Γιὰ νὰ ὀργανωθοῦν τὰ μεγάλα μοναχικὰ κέντρα, καὶ ἡ Βασιλεία, μὲ τὸ ὄρφανοτροφεῖο, τὸ νοσοκομεῖο, τοὺς ξενῶνες, τὸ λεπροκομεῖο, τὰ διδαστήρια, τὰ ἐργαστήριά της⁽²¹⁾, γιὰ νὰ ἐξυρευθοῦν οἱ κατάλληλοι ἄνθρωποι, νὰ ἔμπνευσθοῦν καὶ νὰ καθοδηγηθοῦν, δὲν ἔφθανε ἓνα καλομελετημένο σχέδιο. Ὅσοι ἔχουν ἀσχοληθῆ ἔστω καὶ λίγο μὲ παρόμοια ἔργα, ξέρουν τί ἐπιμονή, τί ἀντοχή, τί ἀτσάλινη θέλησι ἀπαιτοῦν αὐτὲς οἱ δουλειές. Ἄλλὰ ἀκόμη περισσότερο ὅσοι ἔχουν δοκιμάσει τί θὰ πῆ ἰδεολογικὸς ἀγῶνας μορσοῦν νὰ καταλάβουν τί ὑπομονὴ καὶ σταθερότης θελήσεως κρύβεται κάτω ἀπὸ τὸν ἄθλο τοῦ Γρηγορίου πὸν πῆγε στὴν Κων)πολι, ὅταν οἱ Ἀρειανοὶ ἀπόλυτα ἐπικρατοῦσαν,

Βακτηρίαν, ἡ πολιά: τὴν παιδαγωγία, ἡ νεότης: ἡ πενία, τὸν ποριστήν: ἡ εὐπορία, τὸν οἰκονόμον. Δοκοῦσι μοι καὶ χῆραι τὸν προστάτην ἐπαινέσσεσθαι: καὶ ὄρφανοί, τὸν πατέρα: καὶ πτωχοί, τὸν φιλόπτωχον: καὶ τὸν φιλόξενον, οἱ ξένοι: καὶ ἀδελφοί, τὸν φιλάδελφον: οἱ νοσοῦντες τὸν ἱατρὸν, ἦν βούλει νόσον καὶ ἱατρείαν. Οἱ ὑγιαίνοντες, τὸν φύλακα τῆς ὑγείας: οἱ πάντες, τὸν πάντα πάσι γενόμενον, ἵνα κερδάνῃ τοὺς πάντας ἢ πλείονας» (Εἰς τὸν Μ. Βασίλειον § ΠΑ. Migne E. Π. 36, 604). Ἄντίστοιχα μᾶς ἀναφέρει ὁ Θεοδώρητος γιὰ τὴ δράσιν τοῦ Χρυσόστομου (Παρὰ Φωτίῳ Μυριόβιβλος 203). (Ἰδὲ: Δ. Μπαλάνου: Οἱ Πατέρες καὶ συγγραφεῖς τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, Ἀθήναι 1949, σελ. 98).

(20) Κατὰ Ματθαῖον ὁμ. 10' Migne E. Π. 57, 279.

(21) Γιὰ τὸ κοινωνικὸν ἔργον τους ἰδὲ: «Ἐνας ἀληθινὸς κοινωνιστῆς», «Ἀκτίνες», 1940, σελ. 70-74 καὶ 163-169. Γιὰ τὴν φιλανθρωπικὴν δράσιν τοῦ Μ. Βασιλείου ἰδὲ ἐπιτάφιον Γρηγορίου Migne E. Π. 36, 541-546 καὶ 577-580 (Βασιλείας).

(19) «Δεῦρο, λέγει ὁ Γρηγόριος τερματίζοντας τὸν λόγον του στὸν Μ. Βασίλειο, ... ὅσοι τῶν ἡμετέρων καὶ ὅσοι, τῶν ἐξῴθεν τὴν εὐφημίαν μοι συνεργάσεσθε, ἄλλος ἄλλο τι τῶν ἐκείνου καλῶν διηγούμενοι καὶ ζητοῦντες. Οἱ τῶν θρόνων, τὸν νομοθέτην: οἱ τῆς πολιτείας, τὸν πολιστήν: οἱ τοῦ δήμου τὴν εὐταξίαν: οἱ περὶ λόγοις, τὸν παιδευτήν: αἱ παρθέναι τὸν νυμφαγωγόν: αἱ ὑπὸ ζυγόν, τὸν σαφρονιστήν: οἱ τῆς ἐρημίας, τὸν ππερωτήν: οἱ τῆς ἐπιμίσξιας τὸν δικαστήν: οἱ τῆς ἀπλότητος τὸν ὀδηγόν: οἱ τῆς θεωρίας, τὸν θεολόγον: οἱ ἐν εὐθυμίᾳ τὸν χαλινόν: οἱ ἐν συμφοραῖς, τὴν παράκλησιν: τὴν

καί παρὰ τίς μηχανορραφίες τους καί τὴν ἀδίστακτη ἐπιθετικότητά τους⁽²²⁾ κατῳρθωσε νὰ κερδίση στὴν Ὁρθοδοξία τὸν λαό.

«Βουλομένοις ἅπαντα εὐκόλα»⁽²³⁾ ἔγραφε ὁ Χρυσόστομος, ἐξ ἰδίας προφανῶς πείρας. Συνήθως ἡμεῖς ἠλεκτριζώμαστε ἀπὸ μερικά αἰσθήματά μας, ἀλλὰ μένουμε ἀπλῶς ἠλεκτρισμένα σύρματα, ποὺ ἔργο δὲν παράγουν, ἐκτὸς ἀπὸ μερικὲς ρητορικὲς ἐκκενώσεις γεμάτες διαπιστώσεις καὶ «πρέπει». Ὁ δικὸς τους συναισθηματικὸς ἠλεκτρισμὸς, τροφοδοτεῖ τὴν μεγάλη ἀρτία μηχανή τῆς βουλήσεώς τους καὶ παράγει ἔργο πολὺμορφο. Κινεῖ, φωτίζει, θεραπεύει, θερμαίνει, μεταμορφώνει τὴν ἀνθρώπινη ζωή.

Αὐτὴ τὴ βουλευτικὴ τους θετικότητα τὴν ἐσφυρηλάτησαν οἱ ἴδιοι μὲ τὴν προσωπικὴ τους προσπάθεια. Τὰ χρόνια τῆς μονώσεως τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ Γρηγορίου στὸν Πόντο ἦταν χρόνια ἀσκήσεως. Ὁ Χρυσόστομος τέσσερα χρόνια ἀσκήτευσεν ἐν βουναῖς τῆς Ἀντιοχείας κοντὰ σ' ἕνα γέροντα ἀσκητὴ Σῦρο «μμούμενος τὴν σκληραγωγίαν του». Κατόπιν ἀναχωρεῖ ἐν σπηλαίῳ μόνος γλιχόμενος ἀδηλίας καὶ κἀκεῖ διατρίψας τρεῖς ἔτη μῆνας (2 χρόνια), αἰπνὸς διετέλει τὸ πλεῖστον, ἐκμανθάνων τὰς τοῦ Χριστοῦ διαθήκας πρὸς ἐξοστρακισμὸν τῆς ἀγνοίας»⁽²⁴⁾. Ἄλλα καὶ κατὰ τὴν δρᾶσι τους στίς πόλεις ἔμειναν πάντοτε ἀσκηταί.

Ἀκριβῶς διότι ὑπάρχει πολὺ προσωπικὸ στοιχεῖο στὴ βουλευτικὴ ὀριμότητα τῶν Πατέρων, παρατηροῦμε μιὰ ποικιλία στὸ τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον ἐνεργοῦν. Διαφορε-

τικὰ δείχνει τὴν δύναμι τῆς θελήσεώς του ὁ φλογερὸς Ἰωάννης, ἀλλοιώτικα ὁ πάντοτε μετρημένος Βασίλειος, πὺ γαλήνια ὁ κάπως μελαγχολικὸς Γρηγόριος. Σὲ ὅλους ὅμως βλέπει μιὰ σταθερὴ, σίγουρη, νηφάλια, γεμάτη θετικότητα θέλησι, ποὺ τοὺς κάνει ἄρωτους στὴν ἀπογοήτευσιν. Ὅλοι ξεύρουμε, ὅτι στὸ δρόμο τους βρῆκαν πολλὰς θύελλες. Διωγμούς, σκυοφαντίες, πιέσεις, σκευωρίες διαφόρων παραγόντων⁽²⁵⁾. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ἡ ἀρρώστια κατήτησε μόνιμος σύντροφος τῆς ζωῆς τους. Κάποτε ὁ ὀρίζων ἦταν τόσο σκοτεινός, ὥστε ὁ Γρηγόριος νὰ γράφῃ: «ὁ πλοῦς ἐν νυκτὶ, πυρὸς οὐδαμοῦ, Χριστὸς καθεύδει»⁽²⁶⁾ καὶ ἄλλοι «Ὅμοιοι κέκμηκα, Χριστέ μου, πνοὴ βροτῶν»⁽²⁷⁾. Ἐν τούτοις δὲν λύγισαν. Τὰ περιθώρια τῆς ἀντοχῆς τους παρουσιάζονται ἀνεξάντλητα.

Ἀναζητώντας τὴν ἐρμηνεία αὐτῆς τῆς βουλευτικῆς δυνάμεως, φθάσαμε πάλι στὴ ρίζα ἀπὸ τὴν ὁποία εἶδαμε νὰ ἀντλή τοὺς χυμοὺς καὶ ἡ σκέψις καὶ τὸ συναίσθημα τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν: Τὸν Χριστό. Θανάσια μᾶς τὸ ἀποκαλύπτει τὸ πρᾶγμα ὁ Χρυσόστομος. «Ὁὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν οὐδέν, ὃ μὴ νικᾷ πόθος. Ὅταν δὲ καὶ Θεοῦ πόθος ἦ, πάντων ἔστιν ὑψηλότερος. Καὶ οὔτε πῦρ, οὔ σίδηρος, οὔ πενία, οὐκ ἀρρώστια, οὔ θάνατος, οὐκ ἄλλο τι τῶν τοιούτων φανεῖται δεινὸν τῷ τοιούτῳ κεκτημένῳ τὸν ἔρωτα, ἀλλὰ πάντων καταγε-

(22) «Ὅσπερ σὺες ἄγριοι, οἱ αἰρετικοὶ... ἐξάναπτες τὸν δῆμον ψευδέσι λόγοις, λίθοις μὲν τὸν ἄνδρα κατέλευσαν... συλλαβόμενοι δὲ αὐτόν, τῷ τοῦ ὑπατικοῦ παρέστησαν βήματι, ὡς τινα παραχῶν καὶ στάσεων αἴτιον» (Βίος Μigne E. Π. 35, 277. Ἴδὲ καὶ Γρηγορίου ἐπισ. ος', Migne E. Π. 37, 141-5.

(23) Α' πρὸς Κορινθ. ὁμιλ. ΚΒ' § 4. Migne E. Π. 61, 185.

(24) Παλλαδίου Διάλογος ἱστορικὸς γενόμενος πρὸς Θεόδωρον, διάκονον Ρώμης, περὶ βίου καὶ πολιτείας τοῦ μακαρίου Ἰωάννου § 5. Migne E. Π. 49, 18. Σχετικὰ μὲ τὴν σημασίαν ποὺ ἀπέδιδαν οἱ Πατέρες στὴν «ἀσκησι» γιὰ τὴν θεολογικὴ τους συγκρότησιν ἴδὲ P. Evdokimov—L' Orthodoxy. Paris 1959, σελ. 53.

(26) Ἐπιστολὴ στ' Εὐδοξίῳ ρήτορι. Migne E. Π. 37, 153.

(27) Ἱστορικὰ ἔπη II λγ. Migne E. Π. 37, 1305.

λάσας πρὸς τὸν οὐρανὸν πτήσεται καὶ τῶν ἐκεῖ διατριβόντων οὐδὲν ἔλαττον διακείσεται, οὐδὲν ἕτερον ὄρων, οὐκ οὐρανόν, οὐ γῆν, οὐ θάλατταν, ἀλλὰ πρὸς ἓν μόνον κάλλος τεταμένος τὸ τῆς δόξης ἐκείνης. Ἐρασθῶμεν τοίνυν τοῦτον τὸν ἔρωτα καὶ διὰ τὰ παρόντα καὶ διὰ τὰ μέλλοντα... Τούτων γὰρ ἀπάντων μεῖζον τὸ τὸν Χριστὸν ἐρώμενον ἔχειν ὁμοῦ καὶ ἐραστῆν»⁽²⁸⁾.

«Ἡ ἐνέργεια, λέγει ἓνα ρητὸ λατινικὸ, ἀκολουθεῖ τὸ εἶναι». Ἐνεργοῦμε ἀνάλογα μὲ ὅ,τι εἴμαστε. Ἐνεργοῦμε σὰν ἁμαρτωλοὶ, διότι εἴμαστε ἁμαρτωλοὶ. Ἐνεργοῦμε σὰν κοινοὶ ἄνθρωποι, ὅταν εἴμαστε κοινοὶ ἄνθρωποι. Ἐνεργοῦμε σὰν «καινοὶ ἄνθρωποι», ὅταν εἴμαστε καινοὶ ἄνθρωποι, ὅταν ἀνήκουμε στὸ Χριστό. Οἱ Πατέρες ζῶντας «ἐν Χριστῷ» μὲ τὴν εἰλικρίνεια καὶ τὴν συνέπεια πού ξέροουμε, θέλουν καὶ ἐνεργοῦν καθὼς ὁ Χριστὸς καὶ μᾶς ἀποκαλύπτουν τί σημαίνει «ἐν Χριστῷ ζωὴ» στὴν μεταβαλλομένη ἀνθρώπινη κοινωνία.

Ὅταν καθρεφτίζουμε τὴν νοστοροπία καὶ τὴν βούλησί μας στὴ ζωὴ τῶν Πατέρων, αἰσθανόμαστε πόσο διαφέρει τὸ «θέλω» τὸ δικό τους—τὸ διαποτισμένο ἀπὸ τὸν λόγο τοῦ Κυρίου: «ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν βιάζεται»—ἀπὸ τὸ πλαδαρὸ «θὰ ἤθελα» τὸ δικό μας. Τὸ πρῶτο, σὰν σπέρμα ζωῆς, νικάει τὸ βάρος τοῦ χώματος, τὴν ἔλξι τῆς γῆς, τὸ χιόνι, τοὺς ἀνέμους καὶ γίνεται δένδρο πολυκαρπο. Τὸ δεύτερο, σὰν σπόρος χαλασμένος σαπίζει στὴ λάσπη τῆς ἀναποφασιστικότητος καὶ τοῦ σκεπτικισμοῦ. Μὲ ἀποτέλεσμα νὰ βλέπουμε τελι-

κῶς τὴν «καινὴ ζωὴ» τοῦ Χριστοῦ, τὴν γεμάτη ὀρίζοντας καὶ ἁρμονία καὶ φῶς, μ' ἓνα μάτι νυσταγμένο ἀπ' τὸν λήθαργο τοῦ «κατὰ συνθήκην», καὶ νὰ στεκώμεθα μὲ μιὰ συνειδήσι περιδεῆ μπροστὰ στὸν κόσμον καὶ τὰ τοῦ κόσμου, ἄλλοτε ἄλλοιθωρίζοντας ἀπὸ ζήλεια καὶ κρυφὴ ἐπιθυμία καὶ ἄλλοτε κατηγορώντας τὸν παθητικά.

Μόνο ὅταν ἀναβαπτισθοῦμε στὸ πνεῦμα τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας, ὅταν συντονίσουμε τὴν σκέψι, τὴν καρδιά, τὴν βούλησί μας, πρὸς τὴν δική τους, θὰ ζήσουμε τὸν χριστιανισμό μας στὴν πληρότητά του καὶ θὰ χαροῦμε τὴν αἰώνια ἀγνὴ ὁμορφία του.

Τὸ συμπέρασμα: Στροφὴ στὸ πνεῦμα τῶν Πατέρων! Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὀπισθοχώρησι. Σημαίνει πρόοδο. «Πρόκειται γιὰ μιὰ πιστότητα πνεύματος ὄχι ἀντιγραφὴ γραμματος»⁽²⁹⁾. Πρόκειται γιὰ μιὰ πραγματικὴ συνέχεια ζωῆς καὶ σκέψεως καὶ ἐμπνεύσεως. Τὸ ἀριβεῖς σύνθημα δὲν εἶναι «πίσω στοὺς Πατέρας», ἀλλὰ «μπροστὰ μὲ τὸ πνεῦμα τῶν Πατέρων»! Γιὰ νὰ μποῦμε σ' αὐτὸ τὸν κλονισμένο μας κόσμον μὲ τὴν πνευματικὴ συγκέντρωσι, τὴν ἀγνή, γλυκεῖα αὐστηρότητα ἀρχῶν, μὲ τὴν γνώσι καὶ τὴν ἀγάπη γιὰ τὸν ἄνθρωπον, μὲ τὴν ἀποφασιστικότητα καὶ τὸ θάρρος τῶν «τέκνων τοῦ Θεοῦ». Γιὰ νὰ νοιώσουμε τὴν ἐποχὴ μας καὶ νὰ μᾶς αἰσθανθῆῖ κα' αὐτὴ σὰν δύναμι υἱείας καὶ ἐλπίδος.

ΑΝΑΣΤ. ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΤΟΣ

(28) Εἰς Ρωμαίους ὁμ. Θ'. § 4. Migne E.P. 60, 472-473.

(29) G. Florovsky: «La theologie Russe» ἐν Dieu Vivant N° 13, Paris 1949, σελ. 48.

ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ(*)

Μέσα στο χώρο του πνεύματος δεσπόζει το καλόν ή το ωραϊόν⁽¹⁾. Το ωραίο το υπηρετεί ή τέχνη. Η τέχνη αποτελεί την έκφρασι του τρόπου, με τον οποίον συλλαμβάνει ή δέχεται και κατεργάζεται ή ψυχή του καλλιτέχνη το ωραίο. Είναι ή αντικειμενικοποίησης της ορμής που έχει ή καλλιτεχνική ψυχή να μορφοποιη και πού συγχρόνως μās προσκαλεί σε βιωματική συμμετοχή σ' εκείνο που πριν από μās έχει ή ίδια ζήσει έντονα⁽²⁾. Η τέχνη είναι ή προβολή του ωραίου στον κόσμο της αισθητής πραγματικότητας μέσον του καλ-

λιτέχνη, πού καταξιώνεται να το συλλάβη σε μιὰ στιγμή εμπνεύσεως. Τέλος ή τέχνη είναι ή έκφρασι της ενεργητικής αισθητικής στάσεως του ανθρώπινου πνεύματος έναντι του κόσμου.

Η αξία της τέχνης έγκειται στο γεγονός, ότι αποτελεί έκφραση και αισθητοποίησης της αισθητικής εμπειρίας⁽³⁾. Η αισθητική διάθεσι και ή αισθητική θεώρησι του γύρω μας κόσμου αποτελεί μιὰ δλωως διόλου διαφορετική σε ποιόν ψυχική κατάστασι και βίωσι από τη θεωρητική, ήθικη ή θρησκευτική.

Στους δυο προηγούμενους πρό πάντων αιώνες, παράλληλα προς την τάσι της απολυτοποίησης του λογικού με έξαρσι της γνώσεως (Intellektualismus), παρουσιάσθηκε και αναπτύχθηκε ή τάσι για μιὰ απολυτοποίησης του ωραίου με την αισθητική θεώρησι του κόσμου (Aesthetizismus) ή τουλάχιστον της απόλυτης ανεξαρτησίας της τέχνης από τις ύπολοιπες αξίες με το γνωστό σύνθημα «ή τέχνη για την τέχνη» (l' art pour l' art)⁽⁴⁾. Όπως όμως ήταν φυσικό, ή φορὰ αυτή δημιούργησε και δημιουργεί πολλές συγκρούσεις στην πνευματική ζωή. Είναι εύκολο να καταλάβουμε πώς ή μονομερής έξαρσι μās αξίας ή και ή απόσχισις της από το σύνολο των άλλων αξιών για μιάν ανεξέλεγκτη και αυτόνομη δράσι αποτελεί έκτροπη στην πνευματική ζωή. Έχομε στην ορειπρωσι αυτή το φαινόμενο της υπερτροφίας ώρισμμένης αξίας εις βάρος των υπολοίπων ή ένα καρκίνωμα στον πνευματικόν οργανισμό. Και οι δυο καταστάσεις είναι παθολογικές. Και οι δυο καταστρέφουν την αρμονία, πού υπάρχει, και το ρυθμό της ομαλότητας δημιουργώντας πάρα πολλά

(*) Απόσπασμα από ευρύτερη μελέτη.

(1) Τι είναι το ωραίο, ή όμορφιά, ποιὰ είναι ή βαθύτερη ούσια του, είναι ένα από τα θέματα της φιλοσοφίας του ωραίου ή του καλού, της Καλλολογίας, ή κατά τον επικρατέστερον όρο, της Αισθητικής. Για κείνους πού θα ήθελαν να μελετήσουν πιό βαθειά το θέμα, σημειώνουμε απ' την άπέραντη σχετική βιβλιογραφία τα έργα: Johannes Volkelt: «System der Aesthetik», 3 Bde. München 1905-1914, κλασικό στο είδος του. — Ε. Π. Παπανούτσου: Αισθητική, 2η έκδ. Αθήνα 1953. Ed. Spranger: «Lebensformen» Halle 1922, σελ. 149. (Der ästhetische Mensch). Θ. Βορέα: «Εισαγωγή εις την φιλοσοφίαν» (σχετικό κεφάλαιο). — Rudolf Eisler: «Handwörterbuch der Philosophie»,² Berlin 1922, στη λέξι Aesthetik. Γ. Βερίτη (Α. Γκιάλα): «Απαντα» (1. Πεζά). — Έκδόσεις ή «Δαμασκός», Αθήναι 1952. — Χριστιαν. Ένώσεως Έπιστημόνων: Αφιέρωμα εις μνήμην Άλ. Γκιάλα (Γ. Βερίτη) Αθήναι 1958 (όπου ή μελέτη: Τέχνη και ζωή, του Σπ. Γουλιέλμου, σελ. 85-99. — Π. Μελίτη: «Για ν' άνοιξη ο δρόμος»: Αθήναι 1957 (Το κεφάλαιο: Χριστιανισμός και τέχνη). Alfred Rausch. — Δ. Λάμψα: «Στοιχεία της φιλοσοφίας» σ. 182-216. — Π. Μπρασιώτου: «Η θρησκευτική πίστις του Δ. Σολωμού», «Ακτίνας», 1958 σ. 49-58. — Γ. Μποζώνη: «Γύρω απ' τη φιλοσοφία του ωραίου», «Ακτίνας» 1950 σ. 270. Γ. Σωτηρίου: «Η τέχνη κατά την εποχήν των Τριών Έραρχών», Σχέσις τέχνης και θρησκείας, Αθήναι 1929. Στα παραπάνω έργα θα βρη ή αναγνώστις και πλούσια σχετική βιβλιογραφία.

(2) Eislers: Handwörterbuch... δ. π.

(3) Ανάλυσι και προσδιορισμό του όρου ίδε Ε. Π. Παπανούτσου δ. π. σελ. 13-27.

(4) Πρβλ. σχετικά τις αξιολογες μελέτες του Α. Γκιάλα στα «Απαντα» δ. π. σ. 21-91.

προβλήματα δύσκολο να λυθούν εις βάρος πάντα του ανθρώπου, για τον οποίον ισχυρίζονται πως ενεργούν μ' αυτόν τον τρόπο.

Η σύγκρουσις αυτή ανάμεσα στην τέχνη και τις άλλες αξίες στάθηκε πιο σκληρή με τη θρησκεία. Ίδιαίτερα η τελευταία θεωρήθηκε σαν επίβουλος της ελευθερίας για καλλιτεχνική έκφρασι και δημιουργία. Αυτό στάθηκε σαν μια κύρια αφορμή παρεξηγήσεων και παρερμηνειών κ' απ' τις δυο πλευρές. Η θρησκεία πιστεύθηκε, τουλάχιστον από ώριμους που πήραν τα άκρα, σαν αξία έχθρική για την τέχνη. Αντίθετα πάλι η τέχνη σαν λειτουργός της όμορφιάς και του ωραίου θεωρήθηκε ότι είναι μια περιττή, μάταιη και χωρίς ουσιαστικό περιεχόμενο ένασχόλησι, έφ' όσον δεν εξυπηρετεί άμεσα και καθαρά θρησκευτικούς σκοπούς. Έτσι όμως έχουν τα πράγματα; Ποιά είναι η αλήθεια στο ζήτημα αυτό;

Προτού προχωρήσουμε παρακάτω, για να παρουσιάσουμε τα σημεία που εφάπτονται οι δυο αυτές μορφές της πνευματικής ζωής—θρησκεία και τέχνη—καθώς και τα σημεία που ξεχωρίζουν, θεωρούμε απαραίτητο να ποιήμε μερικά γενικά γύρω από τη σχέση της τέχνης με τις υπόλοιπες αξίες.

Ο J. Volkelt στο έργο που αναφέραμε⁽⁵⁾ επιχειρεί μια συναρμογή των επί μέρους αξιών σε ένα όλον. Οι αξίες, λέγει, εκδηλώνονται σαν διαφορετικές απόψεις ενός οργανικά συναρθρωμένου όλου (ein organisches zusammengehöriges Ganzes). Ειδικά η αισθητική σχέσηι πηγάζει από δύο ισόρροπες μεταξύ τους ενέργειες, τη θεωρία (Anschauen) και τη συναισθηματική βίωσι (gefühlmäßiges Erleben), συγχωνευμένες σε μια έσωτερική σύντηξι (innige Verschmelzung). Την ιδιότητά τους οι αξίες (γνώσι, ήθική, θρησκεία, ωραίο) την αποκτούν στη σχέσηι τους με την ατομικότητα. Η γνώσι έχει τη μικρότερη σχέσηι με την ατομικότητα. Έστωρα έρχεται η ήθική και ακολουθούν με τη σειρά η θρησκεία με μεγα-

λύτερη και η τέχνη με άκομη πιο μεγάλη σχέσηι προς την ατομικότητα. Αυτές όμως οι τέσσερις αυτοαξίες (Selbstwerte) αποτελούν έκφρασι και εκδήλωσι της ζωής της ψυχής προς τα έξω. Τη ζωή δέ αυτή πρέπει να την νιώσουμε στην ολότητά της και τονισμένην στον ύψιστο βαθμό της αναπτύξεώς της. Έκείνο που θα προλάβη τη διάσπασι της ζωής, σύμφωνα με την αντίληψι του Volkelt, είναι η συναρμογή των αυτοαξιών (Koordination der Selbstwerte) και η «όμόσπονδη» (föderative) αντίληψι τους. «Τό σύνολο των ανθρώπινων αξιών αποτελεί μια κοινή ενέργεια από ισοδύναμες αξίες. Θα μπορούσαμε να παρομοιάσουμε τη σχέσηι τους με όμοσπονδο κράτος εν αντιθέσει προς τό ένιαίο συγκεντρωτικό κράτος»⁽⁶⁾. Έννοείται, ότι τό σύστημα αυτό των αξιών στο ανθρώπινο πνεύμα δεν αποτελεί αυτοσκοπό, αλλά κάτι που πρέπει να κατατείνη προς την «Απόλυτη Αξία»⁽⁷⁾.

Ίδιαίτερα αξιωματώη και πολύ εύστοχη είναι και η τοποθέτησι του ζητήματος από τον Romano Guardini⁽⁸⁾. Κάθε αξία, λέγει, άντλει τό κύρος της από τον έαυτό της. Τό ίδιο ισχύει και για τό ωραίο. Καμιά αξία δεν μπορεί να του προσφέρει ό,τι αποτελεί τό είναι του. Τό άντλει από τον έαυτό του. «Όταν, λέγει επί λέξει, ολόκληρη η ούσία του πράγματος ή της πράξεως—άκομη και η σχέσηι του με όλο τό πνευματικό σύμπαν—είναι μορφοποιημένη απ' την πρώτη στιγμη και έχη σαν άφετηρία τους πιο έσωτερους προσδιορισμούς του είναι της· όταν αυτή η έσωτερική μορφή εκδηλώνεται και προβάλλεται προς τα έξω και ένσαρκώνεται σε μια πλαστική ένότητα· όταν έχη λεχθή και έκφρασθή κάθε πράγμα που πρέπει να λεχθή και μόνον αυτό· όταν έτσι έρμηνεύεται και εκδηλώνεται εκείνο που πρέπει, ενφ ταυτόχρονα λαμβάνεται και χρησιμοποιείται μόνο τό απόλυτως αναγκαίο ποσοστό μορφής· όταν καμιά επιφάνεια δεν είναι άδεια· όταν όλα είναι ζωντα-

(5) Σελ. 538.

(7) Σελ. 538.

(8) Ούσια και μορφή στην τέχνη. «Ακτίνες» 1958, σ. 1.

νά και εμπνευσμένα· όταν όλα μιλοῦν· όταν κάθε ἦχος, κάθε λέξι, κάθε σχέδιο, κάθε χρώμα, κάθε νῆμα, ἀποτελοῦν τὴν ἀπαιτησι μιάς ἐσωτερικῆς λογικῆς και συνεργάζονται ἐνεργῶς στὴν ἀποκάλυψι τοῦ ὅλου και, ἐνωμένα με τὰ ἄλλα στοιχεῖα, δημιουργοῦν μιὰ τέλεια ἐνότητα χωρὶς χάσματα, τότε ἔχουμε μπροστά μας αὐτὴ τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἔκφρασι, πού εἶναι ἡ καθαρὴ, ἡ ἀναγκαῖα ἔκφρασι τῆς ἀλήθειας τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς μέσα σὲ κάτι πού φαίνεται ἐξωτερικὰ και πού εἶναι, ἀκριβῶς, ἡ ὁμορφιά».

Παρ' ὅλη τὴν αὐτονομία του ὅμως, συνεχίζει ὁ Guardini, γιὰ νὰ ἐκδηλωθῆ ἐξωτερικὰ τὸ ὄραιο, εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχη πρωταρχικὰ κάτι, πού πρέπει νὰ ἀποκαλυφθῆ, μιὰ οὐσιώδης ἀλήθεια, ἕνα πρωταρχικὸ βίωμα. Ἄλλὰ στὴν περίπτωσι αὐτὴ σειρὰ προτεραιότητος ἔχει ἡ ἀλήθεια, τὸ ἀληθινό. Αὐτὸ δίδασκει ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία, ὅταν ἔλεγε πῶς *pulchritudo est splendor veritatis*.

Τὴν οὐσία τοῦ ὄραίου, τῆς ὁμορφιάς, θὰ τὴ συλλάβουμε, ὅταν μέσα σ' αὐτὸ τιμήσουμε τὴ λάμψι τοῦ ἀληθινοῦ. Ἄν ἀνατραπῆ ἡ τάξι αὐτὴ, ὑπάρχει ὁ κίνδυνος νὰ ξεπέσουμε στὴν αἰσθητικὴ θεώρησι τῆς ζωῆς, σὲ μιὰ ὄραιοπάθεια (*estheticism*). Φεύγουμε ἀπὸ τὸ «τί» σὸ «πῶς», ἀπ' τὴν οὐσία στὴ μορφή. Ὁ μόνος κόσμος τῶν ἀξιῶν τότε εἶναι ἡ ἔκφρασι και ἡ μορφή. Ἄλλὰ στὴν περίπτωσι αὐτὴ τὸ πραγματικὸ χάνει τὴν ἀξία του σὰν πραγματικὸ και ἡ μόνη ἀξία του ἔγκειται στὴ χρησιμοποίησί του σὰν μέσο ἔκφράσεως. «Ἐκεῖνο πού γεννιέται μπροστά μας, λέγει ὁ Guardini, εἶναι τὸ οἰκοδόμημα τῶν σχημάτων και τῶν σκιῶν τῆς ἀπόλυτης μορφῆς, ἕνα πῶς χωρὶς γιατί, μιὰ ἀντανάκλασι χωρὶς φλόγα, μιὰ πρᾶξι πού μέσα τῆς δὲν ζῆ καμμιά δύναμι». Με τὸν τρόπο ὅμως αὐτόν, καταλήγει, χάνει πὰ τὸ καλλιτεχνικὸ δημιουργημα κάθε ἔννοια πνευματικοῦ μεγαλείου. Χάνει σὸ τέλος και τὸ νόημα τῆς ἴδιας τῆς μορφῆς πού εἶναι ἔκφρασι ἐνός πνευματικοῦ περιεχομένου.

Συνελπῶς ἡ τέχνη δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ἀπόλυτα ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὶς ὑπό-

λοιπες ἀξίες. Ἐχει στενὴ συνάρησι με αὐτὲς και ἰδιαίτερα με τὴ θρησκεία. Ἄλλὰ κι' ἂν χωρισθῆ ἀπ' αὐτὴν, «δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ ὁ χωρισμὸς αὐτὸς χωρὶς δάκρυα» («they cannot be sundered without tears») γιὰ νὰ μεταχειρισθοῦμε μιὰ ἔκφρασι τοῦ Τέννυσον⁽⁹⁾. Τὸ ἴδιο δὲν εἶναι δυνατὸν και μέσα στὴν καθαρὰ δικὴ τῆς περιοχὴ νὰ ἔχη ἡ τέχνη τὴν ἐλευθερία πού φαντάζονται μερικοί, γιατί διέπεται ἀπὸ ρυθμιστικοὺς κανόνες και περιορισμούς, ἡ ἄγνοια τῶν ὁποίων εἶναι δυνατὸν νὰ οδηγήσῃ στὴν αὐτοκτονία τῆς τέχνης.

Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἡ Αἰσθητικὴ δὲν θεωρεῖται μονάχα περιγραφικὴ, ἀλλὰ και κανονιστικὴ ἐπιστήμη. Ἔργο τῆς εἶναι νὰ καθορίσῃ τοὺς γενικοὺς νόμους σύμφωνα με τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ δοῦν ὁ καλλιτέχνης, γιὰ νὰ βρισκεται μέσα στὰ ὄραια τῆς ἀποστολῆς του, ἢ σύμφωνα με τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ κρίνεται τὸ ἔργο τῆς τέχνης, γιὰ νὰ καταξιωθῆ τελικὰ μ' αὐτόν τὸν τίτλο⁽¹⁰⁾.

Καιρὸς ὅμως εἶναι νὰ δοθῆ μιὰ ἀπάντησι σὸ ἐρώτημα· ποιὲς εἶναι οἱ σχέσεις θρησκείας και τέχνης;

Οἱ σχέσεις τῆς θρησκείας και τῆς τέχνης εἶναι στενωτάτες. Με καμμιά ἄλλη ἀξία τῆς ζωῆς, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἠθικὴ, δὲν ὑπῆρξαν πὺδ στενὲς οἱ σχέσεις τῆς θρησκείας, ὅσο με τὴν τέχνη. Ὅλες οἱ προσπάθειες νὰ παραγνωρισθῆ ὁ στενὸς δεσμὸς και τῶν δυὸ δφεύλεται σὲ *a priori* σχήματα και πεποιθήσεις, πού ὅμως δὲν συμφωνοῦν με τὴν ἱστορικὴ και ψυχολογικὴ πραγματικότητα, οἱ ὁποῖες μᾶς λένε τὰ ἀντίθετα, «πούρα» τέχνη, «καθαρὴ» τέχνη εἶναι καθαρὸς παραλογισμὸς. Ὁ ἄνθρωπος, πού τῆς ψυχῆς του ἔκφρασι ἀποτελεῖ ἡ τέχνη, δὲν μπορεῖ νὰ ἔκφράσῃ ἀπόλυτα και χωριστὰ τὸ ψυχικὸ και πνευματικὸ του περιεχόμενο, πρᾶγμα πού συμβαίνει και με τὶς ἄλλες ἀξίες. Οἱ ῥίζες τοῦ ψυχικοῦ και πνευματικοῦ του περιεχομέ-

(9) Στὸ βιβλίον τοῦ Eivind Berggrav: «Ἡ ψυχικὴ πηγὴ τῆς θρησκείας», Μετφρ. Ν. Ι. Λούβαρι σελ. 164.

(10) Ε. Π. Παπανούτσου: «Αἰσθητικὴ», σ. 388-401.

νου συνάπτονται και ένώνονται στην κοινότητα και άλληλοδιδέσδουσι τών ψυχικών του δυνάμεων μεταξύ τους. 'Ο ψυχικός μας κόσμος είναι ένιαίος και άδιαίρετος. Κάθε προσπάθεια τεμαχισμού του είναι τεχνητή και είναι παραδεκτή μόνο για μεθοδολογικούς σκοπούς. Στην πραγματικότητα δέν συμβαίνει καθόλου κάτι τέτοιο. Συνεπώς είναι άπ' τή φύσι μας αδύνατο νά μη ύποστη ή καλλιτεχνική δημιουργία τήν επίδρασι του ψυχικού περιεχομένου του καλλιτέχνη. Στο τέλος-τέλος ό καλλιτέχνης θά μάς πη με τόν τρόπο του ό,τι είναι είτε τό θέλει είτε όχι. "Όταν προσπαθήση νά μάς πη κάτι πού σκόπιμα τό ξεκόβει από κείνο πού είναι, τότε γίνεται φανερό και στόν όχι βαθύ μύστη τής τέχνης πώς έχουμε κάτι πού δέν είναι έργο τέχνης, αλλά ένα κατασκευάσμα άψυχο, χωρίς πνοή και ζωντάνεια, πού μυρίζει σκοπιμότητα και άγονον έπαγγελματισμό. "Αρα ή τέχνη, ή πραγματική τέχνη, θά έχη τελικά τή σφραγίδα τής προσωπικότητας του καλλιτέχνη, πού έχει διαμορφωθή με τή βοήθεια και τήν επίδρασι και τών άλλων άξιών. Και μόνο αυτή ή άποψι μάς ύποχρεώνει νά αναγνωρίσωμε μιá συσχέτισι ανάμεσα στη θρησκεία και στην τέχνη.

Μιά σύντομη θεωρητική εξέτασι του ζητήματος τών σχέσεων—άλλά και τών διαφορών—θρησκείας και τέχνης θά είχε νά μάς παρουσιάση έκτός τών άλλων και τά έξής:

α) Και οι δυο άπευθύνονται στο άτομο.

'Αντίθετα πρós τή γνώσι πού έχει ά-πρόσωπον και ύπερατομικόν χαρακτήρα, ή θρησκεία και ή τέχνη άπευθύνονται στο συγκεκριμένο άτομο. Μιλούν στόν μεμονωμένον άνθρωπο και άπευθύνονται σ' αυτόν θεωρώντας τον δέκτην του περιεχομένου και τής προσφοράς τους.

Τό μήνυμα τής θρησκείας άπευθύνεται σ' όλους. 'Ο Θεός «θέλει πάντας ανθρώπους σωθῆναι και εις επίγνωσιν άληθείας έλθειν» (11). Τό μήνυμα όμως αυτό δέν μοιάζει με διάγγελμα γενικό και άόριστο.

'Εχει τήν έννοια προσωπικής προσκλήσεως έκ μέρους του ποιμένος τών ψυχών, πού έξ αιτίας τής άπέραντης αγάπης του για τό καθένα πρόβατο χωριστά, άφίνει τά ένενήντα ένένα πρόβατα και πορεύεται στην άναζήτηση του χαμένου, του άπολωλότος. 'Η θρησκεία βεβαιώνει, ότι «χαρά γίνεται ένώπιον τών άγγέλων του Θεού επί ενί άμαρτωλώ μετανοούντι» (12). Τό ίδιο και ή τέχνη άπευθύνεται στο άτομο. Δέν άπευθύνεται στην άπρόσωπη μάζα, στο άνώνυμο πλήθος. 'Η χρησιμοποίησι τής τέχνης για τό πλήθος και τήν άστατη μάζα μόνο έξωαισθητικούς σκοπούς μπορεί νά ύπηρετη. 'Η τέχνη ζητεί νά μεταγγίση τήν προσωπική αίσθητική συγκίνησι στο άτομο, τό όποιο κατανοεί και δέχεται τήν προσφορά της.

'Υπάρχουν όμως ώρισμένες σημαντικές διαφορές, τις όποιες με πολλή εύστοχία σημειώνει ό Volkelt (13). Στην τέχνη δέν είναι δυνατόν νά γίνη λόγος για μιá ιδεώδη καλλιτεχνική κοσμοθεωρία, σύμφωνα με τήν όποία νά είναι δυνατόν νά καθορισθῆ a priori ή πορεία κάθε τέχνης και κάθε καλλιτέχνη. Μιά τέτοια κατεύθυνσι τής τέχνης θά έσήμαινε μαρasmus τής τέχνης, γιατί θά τή βύθιζε σέ μιá μονοτονία συνεχῆ και θά τήν ώδηγούσε σέ πτώχευσι και έλλειψι ποικιλίας στην έκφρασί της. Δέν συμβαίνει τό ίδιο και με τή θρησκεία. 'Η θρησκεία προσκαλεί όλους τους ανθρώπους χωρίς καμμιá έξαιρεσι νά γίνουν όμοιοι με τό Θεό και όλη τους ή ζωή νά συγκλίνη πρós τό συγκεκριμένο πρότυπο, τόν 'Ιησού Χριστό, «άχως ού μορφωθῆ» ό χαρακτήρας του σ' αυτούς, γιατί αυτός προβάλλει σάν ύπογραμμός του κάθε πιστού, του κάθε ανθρώπου.

'Επί πλέον ή τέχνη δέν οδηγεί στη δημιουργία ομάδων με τήν ίδια έννοια πού οδηγεί ή θρησκεία. Οι καλλιτεχνικές ομάδες και σχολές, πού δημιουργούνται με βάσι τήν κοινή καλλιτεχνική κατεύθυνσι, έχουν όλως διόλου διαφορετικότερον χαρακτήρα από τή θρησκευτική κοινότητα, τήν 'Εκκλησία, πού άποτελεί μυστικό σώμα,

(12) Λουκ. ιε' 4-10.

(13) "Ο. π. σ. 520-521.

(11) Α' Τιμοθ. β' 4.

οργανική ενότητα τῶν πιστῶν μεταξύ τους, με ἀόρατη κεφαλή τὸ Χριστό.

β) Ἡ θρησκεία και ἡ τέχνη προσφέρουν μιὰν ἀποκάλυψη στὸν ἄνθρωπο.

Ἡ τέχνη εἶναι μιὰ ἀποκάλυψη τοῦ ὠραίου. Ὅχι ὅλου τοῦ ὠραίου, ἀλλὰ μιᾶς πλευρᾶς του. Ἡ ἀποκάλυψη αὐτὴ εἶναι ὄχι τέτοια πού τὴ συνέλαβε σὲ μιὰ μοναδικὴ στιγμή ὁ καλλιτέχνης, ἀλλὰ τέτοια πού κατώρθωσε νὰ μᾶς τὴν παρουσιάσῃ με τὰ ἔκφρασταία μέσα, πού ἔχει στὴ διάθεσί του, λέξεις, ἤχους, χρώματα, διαμορφώσιμα ὕλικά (μάρμαρο, πηλός, ξύλο, μέταλλο κλπ.). Ὁ καλλιτέχνης βρίσκεται, γιὰ νὰ δανεισθοῦμε μιὰ εἰκόνα, σ' ἓνα κῆπο, στὸ κέντρο τοῦ ὁποίου ὑψώνεται ὁ ἄνδριὰς τοῦ ὠραίου. Πολλές δειροστοιχίες ὁδηγοῦν ἀπ' τὴν περιφέρεια τοῦ κῆπου στὸ κέντρο, ὅπου βρίσκεται τὸ ἄγαλμα. Ἀνάλογα με τὴ θέσι πού βρίσκεται ὁ καλλιτέχνης βλέπει και τὸ ἄγαλμα, μερικῶς ὅμως πάντοτε. Καὶ αὐτὸ πού βλέπει, αὐτὸ μᾶς παρουσιάζει. Ἀπὸ ἄλλον δρόμο ἄλλη ἔκφρασι κι' ἄλλη πλευρὰ τοῦ ἀγάλματος θὰ μᾶς παρουσίαζε. Ὁ καλλιτέχνης λοιπὸν συλλαμβάνει μιὰ μορφή τοῦ ὠραίου εἴτε στὸ φυσικὸ κόσμο εἴτε στὸν πνευματικὸ κόσμο και τὸ ἀποκαλύπτει στοὺς «βιβήλους», σ' ἐκείνους δηλαδή πού δὲν ἔχουν τὸν κατάλληλο ψυχικὸ δέκτη γιὰ νὰ δεχθοῦν τὴν ἄμεση ἀποκάλυψη τοῦ ὠραίου. Ἀποκαλυπτικὴ λοιπὸν εἶναι στὴν οὐσία τῆς ἡ τέχνη.

Ἀποκαλυπτικὴ ὅμως εἶναι και ἡ θρησκεία στὴν οὐσία τῆς, ἀλλὰ με μιὰ διαφορὰ. Ἐδῶ ἔχουμε μιὰ ἀποκάλυψη διαφορετικῆς τάξεως και ποιοῦ. Ἐχουμε τὴ φανέρωσι τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ στὸ πλάσιμα του. Ἐνῶ ὅμως ἡ ἀποκάλυψη τοῦ ὠραίου γίνεται μόνο στὴν ψυχὴ τοῦ καλλιτέχνη, χωρὶς νὰ μπορῇ νὰ τὴν ἐπιτύχῃ ἄμεσα και κατ' εὐθειαν ὁ μὴ καλλιτέχνης, *ἔστω κι' ἂν θέλῃ και ἐπιθυμῇ σφοδρὰ μιὰ τέτοια ἀποκάλυψη*, ἡ μυστικὴ ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ, ἀντίθετα, εἶναι δυνατὴ σὲ κάθε ψυχὴ πού θὰ τὸν ζητοῦσε με θέρημ και πόθο και ἐλικρίνεια.

γ) Ἐτοι φθάνουμε σ' ἓνα τρίτο σημεῖο, πού φαίνεται νὰ ὑπάρχῃ συνάντησι τῆς

θρησκείας και τῆς τέχνης. **Εἶναι ἡ παθητικὴ βιωματικότης.** Κοινὴ και στίς δύο εἶναι ἡ ὑπαρξι βιωμάτων. Αὐτὸ τὸ σημεῖο πρὸ πάντων ὠδήγησε μερικὸς στὴν ταῦτισι θρησκείας και τέχνης, ὅπως προστάθηκε νὰ τὸ κάμῃ αὐτὸ ὁ Fries ξεκινώντας βέβαια ἀπὸ ἄλλες προϋποθέσεις⁽¹⁴⁾.

Πραγματικὰ ἡ θρησκευτικὴ ψυχὴ, ὅπως και ἡ καλλιτεχνικὴ, πρέπει νὰ ἔχουν πάντα ἀνοιχτὴ τὴ θύρα, γιὰ νὰ μπῆ ὁ ξένος σ' αὐτές σὲ μιὰ στιγμή πού δὲν τὸν περιμένουν⁽¹⁵⁾. Ζοῦν παθητικὰ τὴν εἰσορροϋ ἐκείνων πού τοὺς ἀποκαλύπτονται. Ὑπάρχει ὅμως σημαντικὴ διαφορὰ στὴ βίωσι αὐτῆ.

Στὴν τέχνη ἔχουμε τὴ βίωσι τοῦ ἐπὶ μέρους, τῆς λεπτομέρειας. Στὴ θρησκεία ἔχουμε τὴ βίωσι τοῦ ὅλου, τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ. Ἐν τούτοις—ἐδῶ φαίνεται ὁ συσχετισμὸς τους—χωρὶς τὴν αἰσθητικὴ θεώρησι θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ παραβλαπτῇ ἡ βίωσι τῆς λεπτομέρειας και ἡ διαύγεια τοῦ ἐπὶ μέρους θὰ χανόταν μέσα στὸ ὅλο. Ἀντιστρόφως πάλι ἡ μονομερῆς βίωσι τοῦ λεπτομερειαικοῦ και μεμονωμένου θὰ δημιουργοῦσε μιὰν ἀνυπόφορη κι' ἀβάσταχτη πτώχευσι και στενότητα ζωῆς σὲ μιὰν ἀσφικτικὴν ἀτομικότητα. Με τὴ βίωσι τοῦ ὅλου, τοῦ ἀπείρου, τοῦ Θεοῦ, μέσα μας διευρύνεται ἀντίστοιχα, και ἡ ψυχὴ μας. Με τὴ βίωσι τοῦ λεπτομερειαικοῦ, τοῦ τμηματικοῦ, πού ἀποτελεῖ προσφορὰ τῆς αἰσθητικῆς θεωρήσεως, διατηρεῖται ἡ ἀτομικότητα παρ' ὅλη τὴ διεύρυνσι τῆς σαφῆς, διαυγῆς, συγκεκριμένη. Καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἡ τέχνη πάντα συνοδεύει στὴν πορεία τῆς θρησκείας. Κι' ἂν ὅμως ἔτυχε καμμιά φορὰ νὰ διακόφουν τὴν συμπόρευσί τους, τὸ ἔκαμαν γιὰ λίγο. Πάλι ξανασυναντήθηκαν γιὰ νὰ συνεχίσουν τὴ δημιουργικὴ συνοδοιπορία τους.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ αὐτὰ τὸ θρησκευτικὸ

(14) P. Kalweit: «Εἰσαγωγή εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς θρησκείας». Μετφρ. Ν. Ι. Λούβαρι, Ἀθῆναι 1936 σ. 35 ἔξ.

(15) Πρβλ. ὅσα λέγονται σχετικὰ στή: Die Religion in Geschichte und Gegenwart. Herausg. von Friedrich M. Schiele und Leopold Zscharneck - Tübingen 1912, 3ος τόμος στ. 1844 (Religion und Kunst).

βίωμα έχει δεοντολογικό χαρακτήρα. Απαιτεί και επιβάλλει σάν ηθικό χρέος την αναμόρφωση και την ανάπτυξη του ανθρώπου, ενώ η καλλιτεχνική βίωση δέν έχει καθόλου τέτοιον χαρακτήρα.

δ) Τέλος και η θρησκεία και η τέχνη προσφέρουν τή λύτρωση στον άνθρωπο. Στο σημείο όμως αυτό έγινε αρκετή σύγχυση εις βάρος της θρησκείας από τη μιὰ μεριά και πόλεμο έναντίον της τέχνης από την άλλη η και σέ υπερβολές της τελευταίας.

Νομίζουμε ότι τὸ θέμα τοποθετείται ὡς ἑξῆς:

Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι «ἡ τέχνη εἶναι μιὰ λειτουργία πού και γιὰ τὸν ἴδιο τὸν καλλιτέχνη και γιὰ ὄσους ἐπικοινωνοῦν μὲ τὸ ἔργο του, ἀποτέλεσμα ἔχει τὸν ψυχικὸ καθαρμό. Καθαίρει ψυχικά μὲ τὸ νόημα ὅτι ὄχι μόνον πλουτίζει, ἀλλὰ και ἐξαγνίζει, ἐντείνει και συνάμα ἀνατείνει τὴ συγκινησιακὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. Λυρική εἶναι κατὰ βάθος ἡ φύσις ὄλων τῶν τεχνῶν» συνισθήματα και τάσεις, καημοὶ και λαχτάρες εἶναι τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας τὰ κίνητρα. Μὲ τὴν τέχνη όμως ἐπιδιώκεται ὄχι ἡ μὲ κάποιον τρόπο ἀποπλήρωση, δηλαδή ἡ ἔμμεση ἰκανοποίησι τῶν παθῶν, ὁ κομφιομὸς τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὴν πλησμονή τους, ἀλλὰ ἡ μετάθεσι τῶν παθῶν ἀπὸ τὴν «κοινή» σὲ μιὰ «ιδανικὴ» κλίμακα, ἡ μετατροπὴ τους σὲ συγκίνησι ἄλλου ποιῶ, πὸν σχηματίζονται μέσα στὸν ψυχικὸ μας χῶρο, ὅταν ὑψωνόμαστε σάν ὄντα πνευματικά πάνω ἀπὸ τὰ στενά ἀτομικά περιστατικά πὸν ἀνακαλύπτουμε τὸ βαθύτερο και καθολικώτερο, τὸ οὐσιαστικά ἀνθρώπινο νόημά τους. Αὐτὴ τὴν ἀπολύτρωσι χαρίζει στοὺς πιστοὺς τῆς ἡ τέχνης, ἐπομένως ἡ εὐφροσύνη πὸν μᾶς προσφέρει εἶναι κατὰ βάθος ἡ χαρὰ τῆς πνευματικῆς μας ἐλευθερίας»⁽¹⁶⁾. Ἐπίσης «ὁ θεατῆς τοῦ ἔργου τῆς τέχνης—τὸ ἴδιο κ' ὁ καλλιτέχνης—μὲ τὴν ἐπαφὴ του πρὸς τίς βαθύτερες πραγματικότητες, πρὸς τὸ ἀποκαλυπτόμενο ὄραϊο, ὀδεύει πρὸς ὑψηλότερα ἐπίπεδα, καθαίρεται ἀπὸ τίς μικρότητες τῆς καθημερινῆς ζωῆς και ἡ

συγκινησιακὴ του ζωὴ παίρνει καινούργιες διαστάσεις. Ὅμως στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς ἰδιότυπης αἰσθητικῆς συγκινήσεως πὸν κάθε φορὰ δοκιμάζει, τὸ αἰσθητικὸ νόημα πὸν ἐπρόβαλεν ὁ καλλιτέχνης παίρνει ἰδιαίτερη σημασία, ἰδιαίτερη πειστικὴ δύναμη»⁽¹⁷⁾.

Ὅμως ὁ χαρακτήρας αὐτῆς τῆς λύτρωσεως—πρέπει νὰ τὸ ὑπογραμμίσουμε αὐτό—ἔχει καθαρά ψυχολογικόν, καθαρά ἀνθρώπινον και ἐντελῶς ἐνδοκοσμικόν χαρακτήρα. Δημοσιουργία ἀνθρώπινον κάθε ἔργο τέχνης, ἀνθρώπινη ἔξαρσι και ἀνάτασι προσφέρει. Ὁδηγεῖ στὴν ἔξοδο ἀπὸ τὸ πραγματικὸ και εἰσάγει τὸν θεατῆ στοὺς ἰδεατοὺς κόσμους τοῦ ὄραϊου. Τὰ μεγάλα συναισθήματα τοῦ θαυμασμοῦ, τοῦ δέους, τῆς εὐφροσύνης, τῆς ἐκπλήξεως μπροστὰ στὸ χαριτωμένο, τὸ μεγαλειώδες, τὸ τραγικὸ, τὸ κωμικὸ κλπ. ἀνατείνουν και ἐντείνουν τὴν ψυχὴ μὲ τρόπο ἐντελῶς ἀνθρώπινο. Συνεπῶς ἡ λύτρωσι πὸν προσφέρει ἡ τέχνη εἶναι διαφορικὴ ἀπὸ τὴν λύτρωσι πὸν χαρίζει ἡ συνδεσι μὲ τὸν ἄπειρο Θεό. Ἐκεῖνη εἶναι παροδική, στιγμιαία. Αὐτὴ μόνιμη, αἰώνια. Ἐκεῖνη ἐγκόσμια. Αὐτὴ ὑπερβατικὴ και ὑπερκόσμια. Μόνον ἡ θρησκεία μᾶς ὀδηγεῖ πάνω και πέρα ἀπὸ τὸ χρόνο, ἐπέκεινα ἀπ' τὸ πεπερασμένο. Ἡ θρησκεία μᾶς ὀδηγεῖ στὸ Ἀπόλυτο ὄχι μὲ τὴν αἰσθητικὴ του ἔννοια, ἀλλὰ μὲ τὴν συγκεκριμένη προσωπικὴ ὑπόστασι τοῦ Θεοῦ και Σωτῆρος. Μέσα στὴ θρησκευτικὴ ἀτμόσφαιρα ζοῦμε τὴν ἐνότητα μὲ τὸ Θεό. «Δέν ἔχουμε ἐδῶ μιὰ λύτρωσι μὲ τὴν ἔννοια ἐνός Ὡς Ἐάν (Als-Ob)... ἀλλὰ μιὰ πραγματικὴ λύτρωσι, λέγει ὁ Volkelt. Ὁ θρησκευτικὸς ἀνθρώπος εἶναι βέβαιος γιὰ ἓνα ἀπαρασάλευτο, ἀπόλυτο στήριγμα. Διὰ μέσου αὐτοῦ τοῦ ἀπολύτου ἔχει δοθῆ στὴ θρησκεία τὸ δῶρο τῆς σωτηρίας. Ὁ θρησκευτικὸς ἀνθρώπος εἶναι βέβαιος γιὰ τὴν ἐκ Θεοῦ σωτηρία»⁽¹⁸⁾.

★

(17) Σπ. Γουλιέλμου: «Τέχνη και ζωὴ», Στὸ Ἀφιέρωμα εἰς μνήμην Ἀλ. Γκιόλα, Ἀθήναι 1958 σ. 98. Πρβλ. και ὄσα σχετικὰ λέγει ὁ Volkelt ὄπ. π. σ. 533.

(18) Ὁ. π. σελ. 532.

(16) Ε. Π. Παπανούτσου ὄπ. π. σ. 399.

Ἐάν θὰ θέλαμε νὰ μιλήσουμε δεοντολογικά γιὰ τὶς σχέσεις θρησκείας καὶ τέχνης, θὰ ἔπρεπε νὰ υπογραμμίσουμε ἀνάμεσα στὰ ἄλλα καὶ τὰ παρακάτω.

Πρέπει ἐκ μέρους τῆς θρησκείας (μὲ τὴν ἔννοια τῶν ἐκπροσώπων τῆς κάθε ἐποχῆς) νὰ παρουσιάζεται ἔμπρακτος ὁ σεβασμὸς τῆς ἐλευθερίας γιὰ καλλιτεχνικὴ δημιουργία καὶ νὰ παραμένῃ ἀλόβητη ἢ αὐτοτέλεια τῆς τέχνης⁽¹⁹⁾ ὡς μέρους ἐκφράσεως τῆς ἀξίας τοῦ ὄραϊο. Αὐτὸ σημαίνει πὼς δὲν θὰ πρέπει κάθε καλλιτεχνικὴ δημιουργία νὰναι ἀπαραίτητα θρησκευτικὴ, γιὰ νὰ συμφωνῇ τάχα ἢ νὰ ὑπηρετῇ τὴ θρησκεία.

Ἄπ' τὴν ἄλλη μεριά πάλι πρέπει ἡ τέχνη (δηλαδή οἱ ἱεροφάντες τῆς) νὰ συνειδητοποιήσῃ τὴν αὐτονομία τῆς μέσα στὸ πλαίσιο τῆς συσχετίσεώς τῆς καὶ τῆς ἀναφορᾶς τῆς πρὸς τὶς ἄλλες ἀξίες καὶ μάιστα τὴ θρησκεία, πού δὲν μπορεῖ νὰ παραγνωρίσῃ, χωρὶς κίνδυνο νὰ ἀλλοιωθῇ ἢ ποιότητα καὶ ἡ ἀξία τῆς ἴδιας τῆς προσφορᾶς τῆς. «Ἡ τέχνη διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο καὶ οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὴν τέχνην» παρετήρησε μὲ πολλὴ δξύνουα ὁ μακαρίτης Ἀλέξανδρος Γκιάλας⁽²⁰⁾. «Ἡ τέχνη, προσθέτει ὁ ἴδιος, πρέπει νὰ καταλάβῃ πὼς δὲν μπορεῖ νὰ ζήσει μόνη τῆς. Ἡ ἀποξένωσι θὰ τὴν συντρίψῃ. Πολὺ περισσότερο βέβαια ἢ σύγκρουσι. Τὸ αἰσθημα τῆς αὐτάρκειας πού ὠδήγησε στὴν ἀποξένωσι εἶναι μιὰ αὐταπάτη»⁽²¹⁾.

(19) Πρβλ. ὄσα ἀξιόλογα τονίζονται στὸ βασιστόχαστο ἔργο τοῦ Π. Μελίτη: «Γιὰ ν' ἀνοίξῃ ὁ δρόμος», Ἀθήναι 1957, σ. 90 ἔξ. (Χριστιανισμὸς καὶ τέχνη).

(20) Στὰ «Ἀπαντάς» του (1 Πεζά), Ἀθήναι 1958 καὶ στὴ μελέτη: «Ἡ τέχνη γιὰ τὸν ἄνθρωπο» σ. 88.

(21) Ὅπ. π. σελ. 86.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν προσφορὰ τῆς θρησκείας—ἰδιαίτερα τῆς χριστιανικῆς πού μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ—στὴν τέχνη, θὰ ἦταν δυνατόν νὰ σημειωθοῦν πολλά⁽²²⁾. Περιοριζόμεστε σὲ τοῦτο μονάχα: **Ἡ θρησκεία δημιουργεῖ τοὺς εὐνοϊκοὺς ὄρους, τὸ εὐνοϊκὸ κλίμα, ὅπου εἶναι δυνατόν νὰ ἀναπτυχθῇ μιὰ τέλεια καὶ ὠλοκληρωμένη προσωπικότητα.** Ἡ ἐπαφή μὲ τὸ Ἅγιον, ἢ μᾶλλον μὲ τὸν Ἅγιον, καὶ ἡ μυστικὴ ζωὴ τῆς χάριτος δημιουργοῦν τοὺς ὄρους τῆς προαγωγῆς τοῦ ὅλου ἀνθρώπου. Χαρίζουν «τὴν καθαρὴν ματιὰ», γιὰ νὰ συλλάβῃ ὁ καλλιτέχνης αὐτούσιον τὸ ὄραϊο καὶ ὄχι τὰ ἀμαλγάματα καὶ τὶς προσμίξεις τοῦ ὄραϊο μὲ ἐγωϊστικά καὶ τόσο γήινα στοιχεῖα, ὅπως συμβαίνει μὲ πολλὰ δημιουργήματα, πού μόνον στὴς τέχνης τὸν εὐγενικὸ χῶρο δὲν ἔχουν θέσι. Ἡ θρησκεία ἐξαγιάζει τὸν ἄνθρωπο. Αὐτὴ δὲ ἡ ἐξαγιασμένη προσωπικότητα εἶναι ἡ ἐγγύησι τῆς γνησιότητος τῆς καλλιτεχνικῆς προσφορᾶς⁽²³⁾. Γι' αὐτοὺς τοὺς ἐξαγιασμένους ἀνθρώπους ἡ τέχνη θὰ ἀποτελῇ πραγματικὴ ἱερωργία καὶ προσφορὰ τῶν πρὸς πολύτιμων θησαυρῶν στὴν πνευματικὴ ζωὴ καὶ τὸν πολιτισμό. Γι' αὐτοὺς ἡ τέχνη θὰ εἶναι «ἰέρεια τοῦ Θεοῦ», ὅπως τὴ χαρακτήρησε ὁ Claudel καὶ ὠδηγήτρια στὶς πηγῆς τῶν ὑδάτων τοῦ αἰωνίου κάλλους, ὅπου θὰ ἰκανοποιοῦν μὲ τὸ παραπάνω τὴ δίψα τους οἱ διαψασμένες ψυχῆς τῶν ἀποκαμωμένων ὀδοιπόρων τῆς ζωῆς.

ΣΤΕΡΓΙΟΣ ΒΙΤΗΣ

(22) Πρβλ. Γ. Σωτηρίου μνημ. ἔργον σελ. 14 ἔξ.

(23) Πρβλ. Π. Μελίτη ὅπ. π. σ. 95, 96 καὶ Ἄλ. Γκιάλα ὅπ. π. σελ. 92 καὶ ἐξῆς.

Η ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ Η ΑΡΕΤΗ ΤΟΥ ΑΝΔΡΕΑ ΚΑΛΒΟΥ

Ἄς ἀρχίσουμε τὴν ἔξαρση τῆς ποιητικῆς προσωπικότητος τοῦ Ἀνδρέα Κάλβου, πού τὸν τιμήσαμε τόσο δίκαια, μέσα στὸ χρόνο πού πέρασε, ἀπ' ἀφορμὴ τῆ μετακομιδῆ τῶν ὀστών του ἀπὸ τὴν Ἀγγλία στὰ πάτρια χώματα, μὴ μιὰ ἀναμφισβήτητη διαπίστωση: πὼς ἂν ἀγνοοῦμε τὸν Κάλβο στὴ μορφή, γιατί καμμιὰ προσωπογραφία του δὲν ἔχουμε στὰ χέρια μας, καὶ πού, ἐπὶ τέλους, τὸ φταίξιμο δὲν εἶναι δικό μας, ὅμως τὸν ἀγνοοῦμε οὐσιαστικώτερα καὶ βαθύτερα, μὲ τὸ νὰ μὴν ἔχουμε πλησιάσει, ὅσο ἔπρεπε, τὸ ἔργο του καὶ τὴ ζωὴ του. Ἐδῶ ὅμως, φυσικά, τὸ φταίξιμο, εἶναι δικό μας ὀλότελα. Γιατί δὲν πλησιάσαμε μὲ ἔνδιαφέρον καὶ ὅσο τὸ ἀξίζει, τὸ ἔργο τοῦ Κάλβου, γιὰ νὰ τὸ οἰκειωθοῦμε καὶ νὰ τὸ κάνουμε κτῆμα μας, ἔτσι ὥστε ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, νὰ νοιώσουμε ἐκεῖνο τὸ ἀνέκφραστο καὶ τὸ μεγάλο, πού χαρίζει ἢ ἀληθινῆ, στὸ βάθος καὶ στὴν οὐσία τῆς, ποίησης, αὐτῆ ἢ τέχνης τῶν τεχνῶν, καὶ ἀπ' τὴν ἄλλη νὰ αἰσθανθοῦμε μιὰ σπάνια αἰσθητικὴν ἀπόλαυση.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ ποίηση τοῦ Κάλβου ἔχει ἓνα γλωσσικὸ ἔνδυμα πού ἀπαθεῖ τὸν ἀναγνώστη, ἰδίως ἐκεῖνον, πού δὲν ἔχει μεγάλη ἐξοικείωση μὲ τὴ λογοτεχνία καὶ μὲ τὴν ποίηση, εἰδικώτερα. Ἄλλ' ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ πιστεύω, ὅτι κάθε μεγάλο καὶ ἄξιο πνευματικὸ δημιούργημα, δὲ μᾶς προσφέρεται μονάχα γιὰ τὴν τέρψη τῆς στιγμῆς, ὅταν δὲν ἔχουμε, ἴσως, τί ἄλλο νὰ κάνουμε. Χρειάζεται νὰ καταβάλουμε καὶ μιὰ προσπάθεια, μικρὴ ἢ μεγάλη ἀδιάφορο, ἔτσι ὥστε τὸ δημιούργημα αὐτὸ νὰ τὸ χαροῦμε, ὅποιο καὶ νάηαι, σὲ ὅλες τὶς διαστάσεις του, μὲ τὴ διαπίστωση, πού ὅλοι μας θὰ τὴν ἔχουμε κάνει, ὅτι ὅσο πὸ μεγάλη εἶναι ἡ προσπάθεια, πού θὰ καταβάλουμε, γιὰ νὰ κατακτήσουμε μὲ τὸ νοῦ καὶ τὴν καρδιά μας, ἓνα ἔργο τέχνης καὶ μάλιστα τῆς τέχνης τοῦ λόγου, τόσο μεγαλύτερη εἶναι καὶ ἡ πνευματικὴ ἀπόλαυση πού θὰ δοκιμάσουμε.

Ἄς μὴν πᾶμε μακριά. Καὶ τὸν Παπαδιαμάντη, τὸ γλωσσικὸ ἔνδυμα τῶν ἔργων του, τὸν κάνει δυσκολοπλησίαστο, ἰδίως γιὰ τὸ μεγάλο κοινό. Ὅταν ὅμως ὁ ἀναγνώστης περάσει, ἀπ' τὸ ἓνα ἔργο του στὸ ἄλλο καὶ ἐξοικειωθεῖ μὲ τὸ ὕψος του, πού εἶναι ἀρρηγτα συνδεμένο μὲ τὴ γλώσσα του, τότε προχωρεῖ ἀπρόσκοπτα καὶ νοιώθει ὅλη τὴ μαγεία πού ξεχύνεται, μέσ' ἀπὸ τὶς σελίδες του.

Καὶ γιὰ νὰ ἔρθουμε ἀπὸ τὸν ἅγιο, στὸν ἁμαρτωλὸ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων—ἐννοῶ τὸν Κων. Καβάφη—κι' ἐκεῖ χρειάζεται ἀκόμη μεγαλύτερη προσπάθεια, γιὰ νὰ ἐξοικειωθεῖ ὁ ἀναγνώστης καὶ μὲ τὸ ὕψος ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν τόσο ἰδιότυπο περιγυρὸ του, τὴν ἑλληνοιστικὴν περίοδο τῆς παρακμῆς, πού ἀποτελεῖ τὸ κλίμα, μέσα στὸ ὁποῖο κινεῖται ὀλόκληρη ἡ ποίησή του.

Χρησιμοποίησα ἐπίτηδες αὐτὰ τὰ δύο ἀντίθετα παραδείγματα, γιατί καὶ οἱ δύο αὐτὲς προσωπικότητες τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων, συγγενεῖον, ἐξωτερικὰ τοῦλάχιστον, μὲ τὸν ποιητὴ τῆς «Λύρας», τὸν Κάλβο, ἐπειδὴ καὶ οἱ τρεῖς τους, στέκον γιὰ τὴν ἰδιοτυπία τους, μοναδικοί, μοναχικοὶ καὶ ἀνεπανάληπτοι μέσα στὴ νεοελληνικὴ γραμματεία. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε καὶ οἱ τρεῖς αὐτοί, δὲν ἀπόχτησαν μιμητὲς καὶ δὲ δημιούργησαν Σχολή, ὅπως ἀντίθετα ἐγινε μὲ τὸ Διονύσιον Σολωμό, πού ὀλόκληρη ἢ Ἑπτανησιακὴ ποίηση, πηγάζει, ἄμεσα ἢ ἕμμεσα, ἀπ' αὐτὸν καὶ τὸν Κωστὴ Παλαμᾶ, τὸν ἰδρυτὴ τῆς Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς.

Ἄλλὰ ὁ Κάλβος, πολὺ περισσότερο ἀγνοήθηκε ὅσο ζοῦσε καὶ γιὰ ἀρετὰ χρόνια μετὰ τὸ θάνατό του. Ἴσως γιατί, καθὼς ἦταν συγκαιρινὸς τοῦ ἐπίσης Ζακυνθινοῦ Δ. Σολωμοῦ, ἐπισκιάστηκε ἀπὸ τὴ δόξα ἐκεῖνου, ἴσως ἀκόμα γιατί, ἐνῶ ὁ Σολωμὸς ἀγκάλιασε ἀμέσως καὶ συνδέθηκε μὲ τὴ νεοελληνικὴ παράδοση, πού ξεκινᾶ ἀπὸ τὰ Ἀκριτικά ἔπη, τὸν Ἐρωτόκριτο καὶ τὸ Ρήγα καὶ φτάνει ἴσαμε τὸ δημοτικὸ τραγούδι, καὶ ἀκόμα γιατί ἔγραψε καὶ μίλησε

στη γλώσσα τοῦ λαοῦ, υἰοθετώντας ἀμέσως τὴν προτροπὴ πού τοῦ ἔκανε ὁ Σπυρίδων Τρικούτης, ὁ Κάλβος ἔμεινε ξένος πρὸς τὴ νεοελληνικὴ παράδοση, δὲ δέθηκε μαζί της, τὴν ἀγνόησε καὶ στάθηκε περισσότερο μὰ τελευταία, ἀπομονωμένη φωνὴ τῆς ἀρχαιότητος, λὲς βγαλμένη μέσ' ἀπ' τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ ποίηση, ἕνας ἀντίλαλος τοῦ Πινδάρου καὶ τοῦ Ἀλκαίου καὶ καθόλου ἕνας πρόδρομος, σὲ μὰ μελλούμενη πνευματικὴν ἀναγέννηση καὶ μάλιστα ποιητικὴ, ὅπως στάθηκε τέτοιος ὁ σύγχρονός του, Διονύσιος Σολωμός καὶ ἀργότερα, ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς.

Ἡ τοποθέτηση ὁμῶς αὐτῆ τοῦ Κάλβου, δὲν ἦταν λόγος γιὰ νὰ τὸν ἀγνοήσουμε καὶ ἡμεῖς καὶ οἱ σύγχρονοί του. Γιατί ὁ ποιητὴς ἔζησε, ἔγραψε τὶς ὠδὲς του—τὸ κύριο μέρος τοῦ ἔργου του—καὶ πέθανε, ἄσημος καὶ ἀγνοημένος. Τὸ πολὺ-πολύ, πού μερικοὶ κύκλοι τοῦ Παρισιοῦ, κάτω ἀπ' τὸ κλίμα ἑνὸς φρεσκοζυτημένου τότε φιλελληνισμοῦ, ἀρρηκτα συνδεμένου μετὰ τὴν ἔνδοξη ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα, (γιατί ἀκόμη δὲν εἶχαμε ἀνακαλύψει, καὶ ἡμεῖς καὶ οἱ ξένοι, τὸν «ἔνδοξό μας Βυζαντινισμό»), πρόσεξαν τὶς ὠδὲς τοῦ Κάλβου καὶ ἐνθουσιάστηκαν ἀπ' αὐτές, γιατί τοὺς θύμισαν τὸν Πίνδαρο καὶ τοὺς ἔκαναν νὰ συγκληθῶν, γιὰ τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα, πού εἶχε ἀρχίσει, τότε νὰ ἠλεκτρίζει τὰ φιλελεύθερα πνευματικὰ κέντρα τῆς Εὐρώπης. Τίποτ' ἄλλο.

Καὶ γι' ἀρκετὰ χρόνια, ὕστερ' ἀπὸ τὸ θάνατό του, ἡ σιγὴ καὶ ἡ λήθη, ἐκάλυψαν τὸ ἔργο καὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ ποιητῆ. Μονάχα, κάποτε, τὸν θυμῆθηκε ὁ Παναγιώτης Σούτσος, ρομαντικὸς καὶ καθαρολόγος αὐτός, καὶ τὸν ἔβαλε μάλιστα πλάϊ στοῦ Σολωμό, γιὰ ν' ἀναγνωρίσει, ἴσως, κάποιον πλοῦτο στὶς ἰδέες του, ἀλλὰ περισσότερο γιὰ νὰ τὸν χτυπήσει, γιὰ τὴ γλώσσα πού χρησιμοποίησε, πού δὲν ἦταν ἡ ψυχρὴ καὶ σχολαστικὴ καθαρεύουσα, ἡ δική του, ἀλλὰ μὰ γλώσσα ἀρχαϊότερη, ἴσως, ἀλλὰ εὐλύγιστη καὶ ὑποβλητικὴ, πού δὲν περιφρονοῦσε ὁμῶς καὶ τὰ λαϊκὰ, γλωσσικὰ στοιχεῖα.

*Ὁ Κάλβος καὶ ὁ Σολωμός
ὁδοποιοὶ μεγάλοι*

*σπουδαίως παρημέλησαν
τῆς γλώσσης μας τὰ κάλλη.
Ἰδέαι ὁμῶς πλούσια
πτωχὰ ἐνδεδυμένα
δὲν εἶναι δι' αἰώνιον
ζωὴν προσωριμένα.*

★

Ἐπρεπε νὰ περάσουν πολλὰ χρόνια, ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Κάλβου, στὰ 1867, καὶ ἀκόμα περισσότερα χρόνια, ἀπὸ τότε πού φάνηκαν οἱ ὠδὲς του, μέσα στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, γιὰ ν' ἀνασηκωθεί ἀπὸ τὴν ἀφάνεια καὶ τὴ λησμονία καὶ νὰ σταθεῖ στοῦ βάθρου πού τοῦ ἔπρεπε. Στὰ 1888, σὲ μὰ διάλεξή του στὸν «Παρανασσό», δημοσιευμένη ἀργότερα στοῦ βιβλίου του «Τὰ πρῶτα Κριτικά»⁽¹⁾, ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς, πού ἀργότερα θὰ ἐπιβάλει καὶ τὸ Διονύσιο Σολωμό, στὴν κοινὴ συνείδηση καὶ θὰ τὸν καθιερώσει, ἀπὸ ἑπτανήσιο ποιητῆ, σὲ ποιητὴ τοῦ ἔθνους, μίλησε γιὰ πρώτη φορὰ, μπροστὰ σ' ἕνα ἐκκληχτο ἀκροατήριον, γιὰ τὸν Ἀνδρέα Κάλβο. Ἦταν ἡ ἐποχὴ πού μεσουρανοῦσαν, τότε, στὴν Ἑλλάδα οἱ καθαρολόγοι, οἱ Σούτσοι, οἱ Ραγκαβῆδες, ὁ Βασιλειάδης, ὁ Παράσχος κ. ἄ. ρομαντικοί, πεισιθάνατοι, πεσομιστές, ξένοι πρὸς τὸν παλμὸ τῆς ζωῆς τοῦ ἀναγεννώμενου, τότε, ἔθνους.

Εἶναι χαρακτηριστικὰ τὰ ὅσα σημειώνει ὁ Παλαμᾶς, στὴν ἀρχὴ τῆς ὁμιλίας του ἐκεῖνης, πού τὰ ἐπαναλαμβάνουμε καὶ ἀπὸ ἐδῶ. Σημειῶνε λοιπόν, ὁ Παλαμᾶς:

«Ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἠγόρασα ποτε ἕκ τινος παρὰ τὴν Ἁγίαν Εἰρήνην παλαιοπώλου δύο τομίδια ἑλληνικῶν ποιημάτων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἠγάπων ἀσυνειδήτως τοὺς στίχους καὶ δύο ὁμοιοκαταληξίαι, ὅποιαι-δήποτε, μετ' συνεκίνονον βαθεῖα. Τὸ ἕν ἐκ τῶν τομιδίων ἦτο ὁ «Ὀδοιπύρος» τοῦ Π. Σούτσου. Πρὸ πολλοῦ ἀνεξήτητον τὸ βιβλίον τοῦτο. Τὴν εὐρεσίην του ἀπεδέχθη ὡς δῶρον τῆς θεῆς Προνοίας καὶ κατέβαλα προθύμως τὸ ἀντίτιμον αὐτοῦ. Ἐξ ἐναντίας τὸ ἄλλο τομίδιον συγκατετέθη μόνον τῇ ἐπιμόνῳ παρακλήσει τοῦ παλαιοπώλου νὰ φορτωθῶ ἀντὶ καταβολῆς εὐτελεστάτου τιμήματος. Ἐπανεβλῶν εἰς τὸ μαθητικὸν δω-

(1) Βλ. καὶ Βασικὴ Βιβλιοθήκη «Ἁετοῦ» τόμος 42 «Νεοελληνικὴ Κριτικὴ», σελ. 192.

μάτιόν μου, διήλθον ολοκλήρους ὥρας ἐν ἐκστάσει πρὸ τῶν πατριωτικῶν μονολόγων καὶ δικωδίων τοῦ Ὀδοιπόρου καὶ τῆς Ραλλοῦσας. Καὶ ἀφοῦ ἐκορέσθην ἐξ αὐτῶν ἔπεινα τὴν χεῖρα πρὸς τὸ δεύτερον βιβλίον, ἀγνωστον ἀγνώστου εἰς ἐμὲ ποιητοῦ. Τὸ ἤνοιξα μηχανικῶς καὶ εἰς τὴν σελίδα ἐφ' ἧς τυχαίως προσηλώθησαν τὰ ὄμματά μου ἀνέγνω ἄλλοτε μὲν ἐλκνόμενος, ἄλλοτε δ' ἐκπληκτόμενος τὸ ποίημα ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ Ὠκεανός». Καὶ συνεχίζει: «Σήμερον (1888) διάφορον ἔχομεν ἀντίληψιν τοῦ ἐν τῇ ποιήσει καλοῦ. Ὁ «Ὀδοιπόρος» τοῦ Σούτσου μὲ κινεῖ σχεδὸν εἰς μεϊδιάμα. Ἀλλὰ θαυμάζω τὰς ὁδὰς τοῦ Κάλβου».

Ἀπὸ τότε γίνεται ἡ ἀρχὴ καὶ ὁ Κάλβος προσελκύει τὴν προσοχὴν στὰ κατοπινα χρόνια. Διαβάζεται, ἀναλύεται, σχολιάζεται, γίνεται ἀντικείμενο ἔρευνας κάθε περίοδος καὶ ἐκδήλωση τῆς ζωῆς του καὶ θαυμάζεται ἀκόμα. Ἐκτὸς ἀπ' τὸν Κωστή Παλαμᾶ, πού καθὼς ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ, ἔφτασε ὡς τὴν Καθολοατρεία, ἀκολούθησαν καὶ ἄλλοι μελετητὲς καὶ θαυμαστὲς τοῦ ποιητικοῦ ἔργου τοῦ Κάλβου, ὅπως ὁ Δεβιάζης, ὁ Σίμος Μενάρδος, ὁ Γεώργιος Σωτηριάδης, ὁ Μιχ. Μητσάκης καὶ ἄλλοι ἀκόμα, πολλοί, ἰδίως, ἀπὸ τοὺς νεώτερους, ὡς τὶς μέρες μας, χωρὶς βέβαια νὰ λείψουν καὶ οἱ ἀρνητὲς, ὅπως, καὶ πάλι, ὁ Γιάννης Ἀποστολάκης⁽²⁾.

Ὁ Κάλβος, λοιπόν, ἔμεινε ἀγνωστὸς καὶ παραγνωρισμένος στὴν ἐποχὴ του, ἀλλὰ καὶ γιὰ πολλὰ χρόνια, μετὰ. Ἴσως γιὰ τὴν σὲ ὅλα του, στάθηκε ἕνας ἄτυχος ἄνθρωπος καὶ πολὺ πονεμένος, μὰ πραγματικὰ τραγικὴ φυσιογνωμία, λὲς καὶ δὲν ταίριαζε σ' αὐτόν, ἔτσι, γιὰ νὰ δοκιμαστῆ καὶ νὰ ὑπομείνει ἀκόμη περισσότερο καὶ νὰ χαλυδῶσει ἀκόμη πλεονεχί, τὴν ἀρετὴ του, ἢ ἀναγνώριση τοῦ ἔργου του.

★

Ἄς ρίξουμε μιὰ ματιὰ, σὲ ὀρισμένα περυστατικά τῆς ζωῆς του.

Σὲ πολὺ μικρὴ ἡλικία, θ' ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴ μητέρα του καὶ θ' ἀκολουθήσει τὸν

πατέρα του στὸ Λιβόρνο τῆς Ἰταλίας, ἐγκαταλείποντας τὴ Ζάκυνθο, τὸ νησί πού τὸν γέννησε. Οἱ γονεῖς του σὲ λίγο, παίρνουν διαζύγιο. Ἐτσι οὐσιαστικὰ ὁ Ἀνδρέας Κάλβος, μαζί μὲ τὸν ἀδελφὸ του Νικόλαο, μεγαλώνει μόνος, χωρὶς καμμιὰ παρακολούθηση καὶ φροντίδα, ἀφοῦ ὁ πατέρας του εἶναι ἀναγκασμένος διαρκῶς, νὰ ταξιδεύει, γιὰ τὸ καλοῦσε τὸ ἐμπορικό του ἐπάγγελμα. Ἀργότερα, ὁ ἀδελφὸς του Νικόλαος, θὰ παραπονεθεῖ στὸν Ἀνδρέα γιὰ τὴν ἡλιθία ἀμάθεια, μέσα στὴν ὁποίαν ἀνατράφηκαν καὶ θὰ τοῦ γράφει, ἄλλη φορὰ, πὼς «ὄτι δημιουργήσαμε εἶναι καρπὸ τῶν δικῶν μας ἰδρώτων καὶ τῶν σπυδῶν, πού κάναμε μόνονι μας». Στὰ 1812, δηλαδὴ σὲ ἡλικία 12 χρονῶν, ὁ Ἀνδρέας Κάλβος χάνει τὸν πατέρα του καὶ σὲ λίγο, θὰ πληροφορηθεῖ, μὲ βαθὺ πόνο, ὅτι ἡ μητέρα του, στὴ Ζάκυνθο, ἤρθε σὲ δευτέρου γάμο. Ἀπ' τὸ Λιβόρνο ὁ Κάλβος, θὰ ἐγκατασταθεῖ στὴ Φλωρεντία, κοντὰ στὸν παιδικὸ του φίλο, τὸν ποιητὴ Οὐγο Φώσκολο, πού θὰ τὸν κάνει γραμματέα του, θὰ τοῦ δώσει στέγη καὶ τροφὴ καὶ θὰ τὸν ὑποστηρίξει, μὲ πολλὴ θέρμη. Ἐκεῖ, στὴ Φλωρεντία, ἀρχίζει τὰ διαβάσματα καὶ τὶς σπουδὲς του, παράλληλα ὁμοῦς κάνει καὶ τὸν παιδαγωγό, γιὰ νὰ ζήσει. Ἀλλὰ, ἡ ἀδελφικὴ αὐτὴ φιλία, μὲ τὸ Φώσκολο, δὲ θὰ κρατήσῃ πολὺ, γιὰ τὴν σύγκρουση, ἀνάμεσα στοὺς δυὸ αὐτοὺς φίλους, πού ἦταν καὶ οἱ δυὸ, δύσκολοι καὶ ἀπότομοι χαρακτήρες, δὲ θ' ἀργήσει νὰ ἔρθῃ. Ὁ Κάλβος φεύγει γιὰ τὴν Ἑλβετία, γιὰ νὰ ἐγκατασταθεῖ τελικὰ στὸ Λονδίνο, ὅπου γράφει καὶ σπουδάζει συνεχῶς, μὲ μιὰν ἰδιαίτερη κλίση στὶς θεολογικὲς σπουδὲς καὶ μελέτες, ἔχοντας γιὰ βιοποριστικὸ ἐπάγγελμα, τὶς παραδόσεις του στὰ ἑλληνικὰ καὶ στὰ ἰταλικὰ.

Στὸ Λονδίνο θὰ παντρευεῖ μιὰν Ἀγγλίδα. Θὰ ζήσουν μαζί γιὰ κάμποσα χρόνια, μὰ δὲ θ' ἀργήσει νὰ θρηνηθεῖ τὸ θάνατό της, καὶ εὐθὺς ἀμέσως ἕνα κοριτσάκι, πού εἶχε ἀποκτήσει μαζί της.

Ὅταν ξέσπασε ἡ Ἐπανάσταση, στὰ 1821, ὁ ποιητὴς, μόνος καθὼς ἦταν, ἀπογοητευμένος καὶ δύστυχος, θὰ νοιώσει νὰ φροντῶναι μέσα του, ὁ πλεονεχὴς πατριω-

(2) Στὸ βιβλίον του «Τὰ τραγούδια μας», ὁ πλεονεχὴς μελέτημά του γιὰ τὸν Κάλβο.

τικὸς ἐνθουσιασμός. Γι' αὐτὸ καὶ παίρνει τὴν ἀπόφαση, νὰ τρεῖξει στὴν ἐπαναστατημένη πατρίδα, γιὰ νὰ προσφέρει τὶς δυνάμεις του, στὸν ἀγώνα. Φτάνει στὸ Ναύπλιο. Ἀλλὰ κι ἐκεῖ, τὸν περιμένουν νέες πικρίες καὶ ἀπογοητεύσεις, γιὰτὶ ἐνῶ περιμένε νὰ βρεῖ ἕναν ἀδολο πατριωτισμό, σύμπνοια κι ἐνότητα, γιὰ τὸ Μεγάλο Σκοπὸ, ποὺ θέρμαινε καὶ τὰ δικά του στήθια, συνάντησε μιὰ βαρειά καὶ ἀποπνιχτικὴν ἀτμόσφαιρα, ὅπου, καθὼς ἄλλωστε εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τὴν ἱστορία, ἡ διχόνοια, οἱ κάθε μορφῆς ἀνταγωνισμοί, ἀκόμα, οἱ δολοπλοκίες καὶ τὰ μίση, κυριαρχοῦσαν σὲ βαθμὸν ἀνήσυχου. Βαθεῖα ἀπογοητευμένος, καθὼς, μάλιστα, δὲ θέλησαν νὰ χρησιμοποιήσουν τὶς ὑπηρεσίες του, φεύγει πικραμένος ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.

Θὰ ἐγκαταλείψει λοιπὸν τὴν Ἑλλάδα καὶ θὰ καταφύγει στὸ Παρίσι. Ἄν ἡ Ἑπανάσταση δὲ θέλησε νὰ χρησιμοποιήσῃ τὶς ὑπηρεσίες του καὶ τὶς σωματικές του δυνάμεις, ὅμως, αὐτὸς, νοιώθει πὼς εἶναι πολὺ καλύτερα, νὰ ἐξυτηρηθῇ τὴν ἑλληνικὴν ὑπόθεση, μὲ τὰ ἔργα τοῦ πνεύματος. Ὁ Κάλβος εἶναι τώρα κοντὰ 30 χρονῶν. Βρίσκεται σὲ ὄριμη ἡλικία, ποὺ συνοδεύεται κι ἀπὸ ἕνα μέσομα πνευματικό. Τότε εἶναι, ποὺ θὰ γράφει τὸ κύριο ἔργο του, ποὺ εἶναι ποιητικὸ καὶ τὸ ἀπαρτίζουν εἰκοσι ὀκτώ ποιήματα, οἱ περίφημες ὠδὲς του. Στὰ 1824, θὰ φανεῖ στὸ Παρίσι τὸ πρῶτο μέρος, μὲ τὸν τίτλο ἡ «Λύρα», καὶ στὰ 1826 τὸ δεύτερο μέρος, μὲ τὸν ἴδιο τίτλο, ποὺ εἶναι ἀφιερωμένο στὸ στρατηγὸ Λαφαγιέτ, στὸ Γάλλο αὐτὸν ἀξιωματικό, ποὺ πολέμησε γιὰ τὴν Ἀμερικανικὴ ἀνεξαρτησία.

Στὰ 1826, θὰ ἔρθει νὰ ἐγκατασταθεῖ στὴν Κέρκυρα. Ἐκεῖ θὰ κάνει καὶ πάλι, τὸ δάσκαλο, διδάσκοντας ὅμως, ὄχι ὅπως ἔκανε στὸ Λονδίνο, γιὰ νὰ ζήσει, ἀλλὰ φιλοσοφία, ποὺ τὴν κατεῖχε σὲ ὅλη τὴν ἔκταση καὶ τὸ βάθος. Δὲ θ' ἀργήσει νὰ γίνῃ καὶ καθηγητῆς, στὴν Ἴονιο Ἀκαδημία, τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ κι ἀπὸ κεῖ, δύσκολος στὸ χαρακτήρα, καθὼς ἦταν καὶ κλεισμένος στὸν ἑαυτὸ του, δὲ θ' ἀργήσει νὰ παραιτηθεῖ. Θ' ἀρχίσει νὰ παραδίδει,

τότε, ἐλεύθερα μαθήματα φιλοσοφίας, στὴν Κέρκυρα, χωρὶς, μάλιστα, νὰ πληρώνεται, ἔτσι, γιὰ νὰ ἐξευτελίσει τοὺς συναδέλφους του. Ὅλ' αὐτὰ ὅμως, ξεσήκωσαν ἕνα κύμα ἀντιπαθείας, ἀπέναντι στὸν Κάλβο μέσα στὴν περιορισμένη κοινωνία τῆς Κερκύρας, ποὺ θὰ τὸν ὀδηγήσει καὶ πάλι, στὴν ἀπόφαση, νὰ φύγει γιὰ τὸ Λονδίνο. Μόνος καθὼς ἦταν, γιομάτος πικρίες καὶ ἀπογοητεύσεις, παντρεύεται γιὰ δευτέρη φορά, σὲ ἡλικία 60 περίπου χρονῶν. Θὰ ἐγκατασταθεῖ, μακριὰ ἀπ' τὸ θόρυβο τῆς μεγάλης πολιτείας, στὸ Λάουθ, σ' ἕνα χωριὸ τῆς Βόρειας Ἀγγλίας.

Ἐκεῖ ὁ Κάλβος, περνάει τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του, πάντα μὲ τὰ βιβλία του καὶ τὶς μελέτες του, ποὺ ἦταν, κατὰ κύριο λόγο, θεολογικές. Ὡς πρὸς τὴν ποίηση, μὲ τὶς ὠδὲς του, ποὺ συγκεντρώθηκαν ὅλες στὴ «Λύρα» του, θεώρησε ὅτι εἶχε ἐκπληρώσει τὴν ἀποστολὴ του. Ἀπὸ τότε δὲν ξανάγραψε ἄλλα ποιήματα. Ἡ νοσταλγία τῆς πατρίδας του, δὲν τὸν ἀφίνει νὰ ἡσυχάσει, ὅλ' αὐτὰ, τὰ τελευταῖα του χρόνια. Μιὰ στερνὴ χαρὰ θὰ δοκιμάσει καί, ἀσφαλῶς, ἀπὸ τὶς πολὺ λίγες στὴ ζωὴ του, μαθαίνοντας πὼς τὰ Ἑφτάνησα ἐνώθησαν μὲ τὴν Ἑλλάδα. Πέθανε στὰ 1869, ἀφοῦ πένθησε καὶ τὴ δευτέρη γυναῖκα του. Τὸν ἔθαψαν, μὲ τὸ ἀγγλικανικὸ δόγμα, στὸ Νεκροταφεῖο τῆς ἐνορίας τοῦ Κέντιγκτον, κι ἀφοῦ λησμονήθηκε, ἐνενηντα ἕνα ὀλόκληρα χρόνια, κοντὰ ἕναν αἰῶνα, τὸν ἔφερε μόλις φέτος, ἡ στοργὴ τῆς πατρίδας, νὰ τὸν ἀποθέσει, στὰ χῶματά της. Τώρα μονάχα ὁ ποιητῆς νοιώθει «γλυκὴν τὸν θάνατον». Αὐτὸ τὸ ἐλάχιστο, ποὺ εἶχε ποθῆσει, στοὺς παρακάτω ἀληθινὰ συγκλονιστικούς στίχους, μονάχα τώρα, ὕστερ' ἀπὸ ἕναν ὀλόκληρον αἰῶνα, ἐκπληρώνεται:

*Ἄς μὴ μοῦ δώσῃ ἡ μοῖρα μου
εἰς ξένην γῆν τὸν τάφον.
Εἶναι γλυκὺς ὁ θάνατος
Μόνον ὅταν κοιμώμεθα
εἰς τὴν πατρίδα.*

ΑΓΓΕΛΟΣ Ν. ΜΟΣΧΟΣ

(Συνεχίζεται)

Ο ΨΥΧΟΛΟΓΟΣ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ

Δέν ἔχει παρέλθει πολὺς καιρὸς ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ὅπου κάθε ψυχολόγος, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ ἐκφέρῃ γνώμην ἐπὶ θρησκευτικοῦ ζητήματος, τὸ ἔκαμνε μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ τὸ «ἐρμηνεύσῃ». Ἀλλὰ ἄς μὴ λησμονώμεν ὅτι ὁ μεγαλύτερος μέχρι σήμερον συγγραφεὺς ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ψυχολογίας τῆς θρησκείας δὲν εἶχε ἀσφαλῶς τὴν αὐτὴν πρόθεσιν. Πράγματι ὁ William James ὑπῆρξε αὐτὸ τὸ ὅποιον ὁ ἴδιος ὠνόμαζε «δις γεννηθεῖσα ψυχὴ». Νεώτεροι συγγραφεῖς καὶ μικρότερα ἀναστήματα ἀνέπτυξαν κατόπιν τὴν μέθοδον τῆς ψυχολογικῆς «ἐρμηνείας» τῆς θρησκείας, μέθοδον ἢ ὅποια ἐφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφόν της εἰς τὰ ἔργα τοῦ Sigmund Freud. Εἰς μίαν στιγμὴν ἀχαλινώτου θεωρητικῆς φαντασίας ὁ Freud ἔγραψε «Τὸ μέλλον μᾶς αὐταπάτης» εἰς τὸ ὅποιον βλέπει τὴν θρησκείαν ὡς «εὐσεβεῖς πόθους» καὶ τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις ὡς αὐταπάτας.

Ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ James καὶ τοῦ Freud ἡ ψυχολογία προόδευσε ταχέως καὶ τώρα προβάλλει σοβαρὰν ἀπαιτήσιν ὅπως ἀναγνωρισθῇ ὡς μία ἐκ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν. Μαζὺ μὲ τὴν διεκδίκησιν τοῦ χαρακτηρισμοῦ της ὡς ἐπιστήμης, ἡ ψυχολογία ἀπέδειξε μίαν ὑγιᾶ ἀυτοκριτικὴν καὶ μίαν ζωογόνον ταπεινώσιν. Τοιοῦτοτρόπως σήμερον ὁ ψυχολόγος ἐνῶ εἶναι δυνατόν νὰ διαθέτῃ ἀκόμα καιρὸν διὰ τὴν μελέτην θρησκευτικῶν θεμάτων, εἶναι ἐν τούτοις ἔτοιμος νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἡ ἐξηγησις πὸν θὰ δώσῃ ἐπὶ τῶν θεμάτων αὐτῶν δὲν εἶναι ἢ μόνη χρήσιμος καὶ ὅτι τὸ νὰ ἐξηγή κανεῖς ἓνα θέμα δὲν σημαίνει ὅτι τοῦ δίδει πλήρη ἐρμηνείαν. Πράγματι εἶναι ἔτοιμος νὰ ὁμολογήσῃ μετὰ τοῦ Sir Frederick Bartlett ὅτι «προκειμένου περὶ τελικῆς ἀποφάσεως ἐπὶ τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ἀξίας τῆς προτάσεως ὅτι κατὰ κάποιον τρόπον ἢ ἀλήθεια καὶ ἢ ἀξία τῆς θρησκεί-

ας προέρχονται ἐκ τῆς ἐπαφῆς τῆς φυσικῆς τάξεως μὲ μίαν ἄλλην τάξιν ἢ κόσμον ὅστις δὲν εἶναι ἀμέσως προσυτός εἰς τὰς συνήθεις ἀνθρωπίνους αἰσθήσεις... ὁ ψυχολόγος εὐρίσκει εἰς τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς θέσιν ὅπου εὐρίσκειται κάθε ἄλλος ἄνθρωπος πὸν παίρνει τὸ ζήτημα εἰς τὰ σοβαρὰ. Ἡ ιδιότης του ὡς ψυχολόγου δὲν τοῦ δίδει οὔτε ἀνώτερον οὔτε κατώτερον κῦρος». (Sir F. C. Bartlett, Riddell Memorial Lectures Ser. XXII, Ἡ θρησκεία ὡς πείρα, πεποιθήσεις καὶ δρᾶσις σ. 4). Ἐχοντες ὑπ' ὄψιν τὴν ἐπιφύλαξιν αὐτὴν ἠμποροῦμεν τώρα νὰ ἐξετάσωμεν ἐγγύτερον τὴν θρησκευτικὴν πίστιν ἐκ τῆς ἐδικῆς ἐπόψεως τοῦ ψυχολόγου.

Πίστις καὶ πεποιθήσεις.

Αἱ πεποιθήσεις δὲν εἶναι ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ μὲ τὴν πίστιν. Αἱ πεποιθήσεις τοῦ μικροῦ παιδιοῦ χαρακτηρίζονται ἀπὸ μίαν ἀφελῆ εὐπιστίαν. Πιστεύει ἀδιακρίτως εἰς τὴν μαρτυρίαν τῶν αἰσθησέων του, τῆς φαντασίας του καὶ ἐκείνων πὸν ἀκούει. Αἱ πρῶται θρησκευτικαὶ τοῦ πεποθηθείς προέρχονται κυρίως ἐξ ἐκείνων πὸν ἀκούει. Καὶ τῶν μεγάλων ἀκόμη αἱ θρησκευτικαὶ πεποθηθείς, ὅταν προέρχονται ἐξ αὐτῆς τῆς πηγῆς, τείνουν νὰ εἶναι παιδαριώδεις, ἐπιτακτικαὶ καὶ μὴ ἐπιδεχόμεναι τὸν ἔλεγον τῆς λογικῆς.

Μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς σκέψεως ἀρχίζομεν νὰ βλέπωμεν τὸν δεύτερον τύπον πεποθηθείς, αἱ ὅποια σχηματίζονται ὅταν νοητικῶς δεχόμεθα ὀρισμένας προτάσεις. Εἰς τὸ στάδιον τοῦτο εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξουν πολλαὶ ἀμφιβολίαι, αἱ ὅποια πρέπει ν' ἀντιμετωπισθοῦν. Αἱ ἀμφιβολίαι εἶναι ἀναπόσπαστον μέρος πάσης ὀρίμου καὶ λογικῆς σκέψεως. Ἐν τούτοις γνωρίζομεν ὅτι εἶναι πολὺ εὐκόλον ἐνίοτε νὰ δεχθῶμεν νοητικῶς μίαν πρότασιν ὅταν ἐλα-

χίστη πιθανότης ύπαρξη ότι θα μᾶς ζητηθῆ ἔνεργος ἀπόδειξις διὰ τὴν τοιαύτην παραδοχὴν. Ἡ τρίτη μορφή πεποιθήσεων εἶναι ἐκεῖναι αἱ ὁποῖαι συνοδεύονται ὑπὸ τῆς συνεπειᾶς. Εἰς τοιαύτας περιπτώσεις ὁ πιστεύων δὲν παραδέχεται μόνον νοητικῶς μίαν πρότασιν ἀλλὰ ἐνεργεῖ μὲ συνέπειαν συμφώνως πρὸς αὐτὸ πὺ παραδέχεται. Ἐδῶ ἔχομεν τὴν γνωστὴν διάρκειαν μεταξὺ πίστεως περὶ ἑνὸς προσώπου καὶ πίστεως εἰς ἕνα πρόσωπον. Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν ὑπάρχει αὐτὸ πὺ λέγομεν ἐμπιστοσύνη εἰς ἕνα πρόσωπον.

Πίστις καὶ παραδοχὴ ὑποθέσεως.

Μία ἄλλη ἀποψις περὶ πίστεως, τὴν ὁποῖαν μερικοὶ συγγραφεῖς τονίζουν, εἶναι ἐκεῖνη ἡ ὁποία θεωρεῖ τὴν πίστιν ὡς παραδοχὴν μᾶς ὑποθέσεως ἢ μᾶς σειρᾶς ὑποθέσεων καὶ παραμερισμὸν ἢ ἀπόρριψιν ὅλων τῶν ἄλλων ἀντιφατικῶν ὑποθέσεων. Τοῦτο ἐν τούτοις δὲν ἀποκλείει τὴν δυνατότητα τῆς ἀμφιβολίας. Εἶναι δυνατόν νὰ δεχθῶμεν μίαν ὑπόθεσιν καὶ συγχρόνως νὰ τρέφωμεν ἀμφιβολίας ὡς πρὸς ὠρισμένας πλευράς τῆς. Ἡ πρωταρχικὴ ὑπόθεσις εἰς τὴν θρησκευτικὴν πίστιν εἶναι ὅτι ὁ Θεὸς ὑπάρχει (Ἐβρ. 9, 1) καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς δυνάμεθα νὰ οικοδομήσωμεν ὅλας μᾶς τὰς ἐνεργείας καὶ πεποιθήσεις. Τὸ τελικὸν προϊόν τῆς οικοδομήσεως αὐτῆς ὀνομάζεται φιλοσοφία τῆς ζωῆς ἢ κοσμοθεωρία. Τονίζω τὴν λέξιν *δυναμέθα*, διότι τοῦτο δὲν γίνεται κατ' ἀνάγκην. Ἄς μὴ λησμονῶμεν ὅτι «καὶ τὰ δαιμόνια πιστεύουσι (παραδέχονται νοητικῶς) καὶ φρίττουσι» ἀλλὰ δὲν ἔχουν βεβαίως χριστιανικὴν πίστιν.

Ἡ σχέσις μεταξὺ πίστεως, πεποιθήσεων καὶ παραδοχῆς ὑποθέσεως.

Εἶναι ἴσως εὐκολώτερον νὰ εἴπωμεν τί δὲν εἶναι ἡ πίστις παρὰ τί εἶναι. Εἶναι ἐπικίνδυνον νὰ λεχθῆ ὅτι πίστις εἶναι αὐτὸ ἢ ἐκεῖνο καὶ τίποτε ἄλλο. Ὁ κίνδυνος αὐτὸς παρακολουθεῖ κάθε προσπάθειαν ἀναλύσεως τοῦ εἶδους τὸ ὁποῖον προσεπάθησα νὰ ἐφαρμόσω ἐδῶ. Πρᾶγμα, ἐπομένως, νὰ ἔχομεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐνῶ ἡ πίστις

δὲν προϋποθέτει ὠρισμένας πεποιθήσεις, εἶναι κάτι ἀνώτερον τῶν πεποιθήσεων. Ἐνῶ ἡ πίστις προϋποθέτει παραδοχὴν ὑποθέσεως ἐν τούτοις εἶναι κάτι περισσότερον ἀπὸ αὐτὸ, καὶ ἐνῶ ἡ πίστις δὲν περιέχει τὸ στοιχεῖον τῆς ἀμέσου πείρας εἶναι κάτι περισσότερον ἀπὸ αὐτὸ. Ἐὰν ὑπάρχον μόνον πεποιθήσεις καὶ παραδοχὴ ὑποθέσεως δὲν ὑπάρχει θρησκευτικὴ πίστις. Ἡ θρησκευτικὴ πίστις προϋποθέτει ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν Θεὸν τοῦ ὁποῖου ἡ ὑπαρξις γίνεται κατὰ τοιοῦτον τρόπον νοητικῶς παραδεκτὴ. Ἡ μετάβασις ἀπὸ τῆς παραδοχῆς τῆς ὑποθέσεως εἰς τὴν θρησκευτικὴν πίστιν δὲν γίνεται αὐτομάτως. Ἡ θρησκευτικὴ πίστις εἶναι δῶρον καὶ ἡ δόσις προσελκύει τὴν ἐκ μέρους τοῦ λαμβάνοντος ἐμπιστοσύνην ἢ ὁποῖα μεταβάλλει τὴν νοητικὴν παραδοχὴν εἰς θρησκευτικὴν πίστιν. Τοῦτο συνοψίζει ὁ C. S. Lewis λέγων: «Διὰ τῆς πίστεως πιστεύομεν ὅτι ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα βλέπομεν ἀτελῶς καὶ κατὰ διαλείμματα εἰς τὴν παρούσαν ζωὴν θὰ τὰ βλέπομεν πάντοτε καὶ τελείως εἰς τὴν πέραν τοῦ τάφου ζωὴν. Ἐν σχέσει πρὸς τὸ πεδῖον τῆς φιλοσοφίας ἡ πίστις τοῦ χριστιανοῦ πλεονάζει. Ἐν σχέσει ὅμως πρὸς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐνίοτε οὗτος βλέπει ἡ πίστις αὐτὴ ὕστερεῖ. Ἡ πίστις μου ἀκόμη καὶ εἰς ἕνα ἐλίγειον φίλον ὑπερβαίνει πᾶν ὅ,τι θὰ ἠδυνάμην ν' ἀποδείξω περὶ αὐτῆς. Ἐν τούτοις ὑπὸ ἄλλην ἔννοιαν δυνατόν νὰ τὸν ἐμπιστεύωμαι ὀλιγώτερον ἀπ' ὅ,τι τοῦ ἀξίζει» (C. S. Lewis, *The Soeratis*, ἀρ. V σ. 50, 51).

Εἰς τοὺς ἀνθρώπους αἱ προσωπικαὶ σχέσεις ἀπαιτοῦν μέτρον πίστεως. Ὅταν τελείως ἐμπιστεύωμαι ἕνα ἄλλο πρόσωπο διὰ πρώτην φοράν δὲν εἶμαι βέβαιος ἐὰν ἡ ἐμπιστοσύνη μου ἐταποθετήθῃ καλῶς καὶ θὰ εὖρη ἀνταπόκρισιν. Ἐν τούτοις ἡ ἐμπιστοσύνη μου εἶναι καθ' ἑαυτὴν μία ἀνταπόκρισις εἰς τὸ ὅτι ἤδη πιστεύω περὶ τοῦ προσώπου τὸ ὁποῖον ἐμπιστεύομαι. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν καθὼς ἐμπιστεύομαι εἰς αὐτὸ, διαισθάνομαι τὴν ἀνταπόκρισίν του ἐπὶ τῇ βάσει ἐκεῖνων πὺ ἤδη γνωρίζω περὶ αὐτοῦ καθὼς καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ἑνὸς αἰσθήματος περὶ αὐτοῦ τὸ ὁποῖον δὲν ἠμπορῶ νὰ καθορισῶ...

Ἡ πίστις ὡς σχέσις μετὸν Θεόν.

Εἰς ὅλον αὐτὸ τὸ ἄρθρον προέβαλα ἔνα ἔν τι ἐννοία ἐσφαλμένον συλλογισμόν καθ' ὅτι ἐξήτασα τὴν πίστιν ἀπλῶς ὡς ἀνθρωπίνην ιδιότητα ἢ ὡς μίαν πλευρὰν εἰς τὴν σύστασιν τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος. Περιορισθεὶς τοιουτοτρόπως εἰς τὴν καθαρῶς ψυχολογικὴν ἄποψιν τοῦ προβλήματος δὲν ἐτόνισα ἀρκούντως τὸ ὅτι ἡ πίστις εἶναι τόσον ἓνα δῶρον Θεοῦ ὅσον καὶ μία ἀνθρωπίνη ιδιότης καὶ ὅτι αἱ δύο αὐταὶ πλευραὶ δὲν ἠμποροῦν νὰ χωρισθοῦν. «Δὲν ὑπάρχει πίστις» γράφει ὁ John Oman «χωρὶς τὴν ἐπίγνωσιν ὅτι πᾶν ὅ,τι πράττομεν πρέπει νὰ εἶναι ἔργον τοῦ Θεοῦ... (J. Oman, Grace and Personality σ. 4).

Καθὼς πλησιάζομεν τὸν Θεὸν δὲν εὐρίσκομεν μόνον ἐμπιστοσύνην ἀλλὰ καὶ ἀγάπην καὶ ἡ ἀγάπη μας διὰ τὸν Θεὸν εἶναι ἡ ἀνταπόκρισίς μας εἰς τὴν ἀγάπην Του δι' ἡμᾶς. Διὰ τῆς πίστεως διαισθάνεται ὁ πιστὸς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ ἀλλὰ συγχρόνως καὶ διὰ τῆς χάριτος διαισθάνεται τὴν ἀγαθότητά Του. Ἡ χάρις, ἐπομένως, τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ πρώτη διαίσθησις τῆς πίστεως, καὶ ἡ πίστις ἐνῶ εἶναι πάντοτε ἔργον ἀνθρώπινον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἐμπιστο-

σύνης, ἀφιερώσεως καὶ ἀγώνος διὰ τὸν Θεόν, εἶναι ἐν τούτοις δῶρον Θεοῦ.

Ἡ ὥριμος θεησκευτικὴ πίστις ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα μίαν νέαν ἐρμηγείαν τῆς πείρας ὁλοκλήρου τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου. Συνεπάγεται μεταβολὴν στάσεως ἀπὸ τῆς ἀνυπακοῆς εἰς τὸν Δημιουργόν Του εἰς ἐμπιστοσύνην πρὸς Αὐτὸν τὸν ὁποῖον δὲν θεωρεῖ πλέον ἀπλῶς ὡς ἓνα κυβερνήτην ἀλλὰ ὡς Πατέρα, Σωτῆρα καὶ Φίλον. Δὲν εἶναι πίστις εἰς ἓν νεκρὸν δόγμα ἀλλὰ δυναμικὴ καὶ συνεχῆς πράξις, πράξις παραδοχῆς, ἐμπιστοσύνης καὶ ὁμολογίας καὶ αὐξάνει καθὼς τὸ ἄτομον παραδίδει τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὁλονὲν καὶ περισσότερον εἰς τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Θεοῦ. Συνδέει τὴν αἰωνίαν ἀλήθειαν μετὰ τὰ γεγονότα τοῦ παρόντος, ἀλλὰ ἀκόμη περισσότερον, ἐνώνει τὸν πιστὸν μετὰ τὸν Θεὸν καὶ τὸν καθιστᾷ ἱκανὸν ν' ἀπευθυνθῇ πρὸς Αὐτὸν μετὰ τὴν ἐπίκλησιν «Ἀββᾶ ὁ Πατήρ»...

Malcolm A. Jeeves M. A., PL. Δ.

Καθηγητὴς καὶ Διευθυντὴς
τῆς ἔδρας τῆς Ψυχολογίας
εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ἀδελαιδὸς
Ἀυστραλίας

Ω Ρ Α Χ Ρ Υ Σ Η

Κι' ὅταν τὸ τέλος ἔλθῃ;—Τί πειράζει;
"Ωρα χρυσή! πού ἄν καὶ τὸ νῆμα σπάξει
στ' ἀδράχτι τῆς ζωῆς, τὴν πύλη τ' οὐρανοῦ,
τὴν ποθητή, σ' ἀνοίγει καὶ σὲ βάζει
ἀνήσυχη ψυχὴ στὴν φύχτα τοῦ Θεοῦ.

ΜΕΤΕΒΛΗΘΗ ΤΟ ΚΛΙΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ;

Ἡ καταστροφή τοῦ Γαλλικοῦ στόλου εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον κατὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον τοῦ 1854 ἀπὸ μίαν ἀπρόοπτον καταιγίδα ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν διάσημον ἀστρονόμον Leverrier, διευθυντὴν τοῦ Ἀστεροσκοπείου τῶν Παρισίων νὰ ἐρευνήσῃ τὸ ζήτημα, ἂν ἡ ἐπιστήμη ἠδύνατο νὰ προβλέψῃ τὴν καταιγίδα ἐκείνην. Ὁ Leverrier σὺλλέξας μετεωρολογικὰς παρατηρήσεις ἐκ πλείστων τόπων τῆς Εὐρώπης ἐπέτυχε τότε νὰ προσδιορίσῃ τὴν τροχίαν τοῦ ἐξαιρετικοῦ ἐκείνου ἀτμοσφαιρικοῦ φαινομένου καὶ συγχρόνως νὰ διαπιστώσῃ τὴν ἀμεσον ἀνάγκην τῆς ἰδρύσεως δικτύου μετεωρολογικῶν σταθμῶν διὰ τὴν παρατήρησιν τῶν διαφόρων καιρικῶν στοιχείων. Ἐκτοτε ἡ Μετεωρολογία ἐσημείωσεν ἐξαιρετικὴν ἐξέλιξιν καὶ ἐμελετήθησαν τὰ κλίματα πολλῶν περιοχῶν τῆς γῆς κατὰ τρόπον συστηματικόν.

Καὶ ἡ Ἑλλάς, ἤδη ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἀπέκτησεν ἀρκετοὺς μετεωρολογικὸς σταθμούς, χάρις εἰς τὸν καθηγητὴν Δημ. Αἰγινήτην, διευθυντὴν τοῦ Ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν, τὰς τελευταίας δὲ δεκαετίας τὸ δίκτυον τοῦτο ηὔξήθη σημαντικῶς, ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Μετεωρολογικῆς Ἑπιτηρείας, ἐπλουτίσθη εἰς ὄργανα καὶ εἰς εἰδικευμένον ἐπιστημονικὸν προσωπικόν. Ἐπὶ πλέον ἐμελετήθη ὑπὸ πλείστων Ἑλλήνων ἐρευνητῶν τὸ κλίμα διαφόρων περιοχῶν αὐτῆς, εἰδικώτερον δὲ καὶ πληρέστερον ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Η. Γ. Μαριολοπούλου, διευθυντοῦ τοῦ Μετεωρολογικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν. Ἡ προσφάτως δημοσιευθεῖσα μελέτη αὐτοῦ: «Κλιματογραφία τῶν διαφόρων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος», Ἀθῆναι 1960, βασιζομένη εἰς στοιχεῖα πενητηκονταετοῦς καὶ πλέον περιόδου, δίδει πολὺ ὕλικόν διὰ τὴν παροῦσαν δημοσίευσιν.

★

Ἡ Ἑλλάς ἀνήκει εἰς τὸν μεσογειακὸν τύπον κλίματος, τὸν ὁποῖον χαρακτηρίζουν

κυρίως χειμεριναὶ βροχαὶ καὶ ἀνομβρία μετὰ ὑψηλὰς θερμοκρασίας κατὰ τὸ θέρος. Εἰδικώτερον κατατάσσεται εἰς τὸν κλάδον ἐκείνον, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ de Martone ὡς ἡπειρωτικὸς ἢ ἐλληνικὸς, καὶ περιλαμβάνει τὴν χερσονησιακὴν Ἑλλάδα, ὅλας τὰς ἀκτὰς τοῦ Αἰγαίου, ἐκτείνεται δὲ καὶ ἐπὶ μᾶς στενῆς λωρίδος τῆς Θράκης. Εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ἔχομεν ἰσχυρὸν θερμομετρικὸν εὐρος, χειμερινὰς καὶ ἑαρινὰς βροχὰς καὶ θέρος τελείως ξηρόν.

Ὁ χειμὼν ἀρχίζει εἰς τὴν βόρειον Ἑλλάδα ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου, τὴν δὲ νότιον περὶ τὰ μέσα Δεκεμβρίου. Μέχρι τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ὁ καιρὸς, ἂν καὶ βροχερός, εἶναι γλυκὺς καὶ φθινοπωρινός. Αἱ βροχαὶ κατὰ τὸν χειμῶνα διακόπτονται συχνὰ ὑπὸ ἡλιολούστων ἡμερῶν, ἴδια εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, τῶν γνωστῶν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος Ἀλκωνίδων. Ἡ ἀνοιξίς εἶναι μικρᾶς διαρκείας, διότι ὁ χειμὼν εἶναι ὄψιμος καὶ τὸ θέρος πρόωμον. Ἦδη ὁ Μάϊος παρουσιάζεται συχνὰ ὡς θερινὸς μῆν. Ἀκολουθεῖ τὸ θέρος. Ἡ ἀνομβρία τότε εἶναι γενικὴ, διακοπτομένη σπανίως ὑπὸ βροχοφόρων καταιγίδων. Ὁ καύσων, μάλιστα εἰς τὰ πεδινὰ μέρη, εἶναι ἀφόρητος, καὶ μόνον τὰ μελτέμια τὸν μετριάζουν πλησίον τῶν ἀκτῶν. Τὸ φθινόπωρον ἀρχεῖ ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου καὶ παρατείνεται εἰς μερικὰς περιοχὰς μέχρι τοῦ Δεκεμβρίου. «Τὸ φθινόπωρον δύναται νὰ θεωρηθῇ εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ὡς ἡ καλύτερα ἐποχὴ διαμονῆς, ἐνῶ εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα ἡ καλύτερα ἐποχὴ εἶναι ἡ ἀνοιξίς» (σ. 10).

Ἡ βροχὴ εἰς τὴν χώραν μας διέπεται κυρίως ἀπὸ τὴν τοπογραφικὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἐδάφους τῆς καὶ δύναται ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς νὰ διαιρεθῇ εἰς τὸ δυτικὸν μέρος, ποῦ εἶναι πλούσιον εἰς ὄμβριον ὕδωρ καὶ τὸ ἀνατολικὸν εἰς τὸ ὁποῖον τὸ ἐτήσιον ὕψος τῶν βροχοπτώσεων εἶναι

πολλάκις τὸ ἥμισυ τοῦ πίπτοντος εἰς τὸ δυτικόν. Ἐνεκα τούτου ἡ Δυτικὴ Ἑλλάς εἶναι πλουσία εἰς ὕδατα καὶ βλάστησιν ἐν ἀντιθέσει μὲ τὴν Ἀνατολικήν, ἡ ὅποια εἶναι πτωχότερα. Ἡ ὑγρασία ἀκολουθεῖ ἀντίστροφον κατανομήν. Πάντως ἡ Ἑλλάς δὲν εἶναι χώρα ἐξαιρετικῶς ξηρά, ὅπως κοινῶς νομίζεται. Μόνον ἡ Ἀττικὴ εἶναι ἐκ τῶν ξηροτέρων τῆς Εὐρώπης, μερικὰς δὲ θερμὰς ἡμέρας ἡ σχετικὴ ὑγρασία πίπτει εἰς 5%. Ἡ μέση σχετικὴ ὑγρασία εἰς τὴν Ἑλλάδα κυμαίνεται μεταξὺ 60% καὶ 70%. Ἡ ἡλιοφάνεια εἶναι ἐξαιρετικὴ. Ὁλόκληρα ἡμέρας τῆς Εὐρώπης ἡμποροῦν νὰ συγκριθοῦν μὲ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Ἑλλάδος ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν αἰθρίων ἡμερῶν. Εἰς Ζάκυνθον καὶ Ρόδον ἔχουμεν περίπου 3107 ὥρας ἡλιοφανεῖας τὸ ἔτος, καὶ εἰς τὴν Μυτιλήνην περίπου 3000 ὥρας. Ἐλαχίστην συναντῶμεν εἰς δυτικὴν Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν (2.300 ὥρ.) καὶ Αἰγαῖον μεταξὺ Νάξου καὶ Δωδεκανήσου (2.600 ὥρ.). Ἡ μεγάλη ἡλιοφάνεια καθιστᾷ προνομιούχον ἀπὸ ὑγιεινῆς ἀπόψεως τὴν χώραν μας.

Τὸ κλίμα τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τῶν δυτικῶν ἀκτῶν τῆς Ἑλλάδος εἶναι θαλάσσιον μεσογειακὸν καὶ εἶναι ἄφθαστον εἰς γλυκύτητα. Ὁρθῶς δὲ ὠνομάσθη ὑπὸ τοῦ Μ. Gorszynski «Ἀνατολικὴ Ριβιέρα» διότι οὐδόλως μειονεκτεῖ ἀπὸ ἀπόψεως ἡλιακοῦ κλίματος ἢ περιοχῆ αὐτῆ, ἔναντι τῆς «Δυτικῆς Ριβιέρας», τῆς Γαλλικῆς καὶ τῆς Ἰταλικῆς. «Ἀντιθέτως μάλιστα, ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ, ἰδίᾳ εἰς τὸ νότιον Ἰόνιον (Κεφαλληνία-Ζάκυνθος), αἱ ὥραι ἡλιοφανεῖας καθ' ὅλους τοὺς μῆνας τοῦ ἔτους, εἶναι περισσότεραι ἢ αἱ τῶν περιφῆμων ἀκτῶν τῆς Ριβιέρας. Ἡ ὑπεροχὴ αὕτη εἶναι πολὺ μεγαλύτερα κατὰ τοὺς φθινοπωρινοὺς μῆνας» (σ. 42).

Τὸ μεσογειακὸν κλίμα δημιουργεῖ ἰδιαιτέρας συνθήκας βλαστήσεως καὶ διαβιώσεως τῶν κατοίκων. Ἡ ἐλαία, ἡ ἀγριοελαία, ὁ κόμματος, ὁ σχοῖνος, ἡ μυρτιά, τὸ θυμάρι καὶ αὐτὸς ὁ φοῖνιξ εἶναι φυτὰ πῶν ἀπαντοῦν ὡς αὐτοφυῆ καὶ εἰς ἕκτασιν εἰς τὴν Μεσόγειον. Καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ἡ ἐπίδρασις εἶναι αἰσθητή. Οἱ λαοί, παρὰ τὰς διαφοροὺς φυλετικὰς προελεύσεις, παρου-

σιάζουν κοινὰ χαρακτηριστικά. Διακρίνονται διὰ τὴν ζωηρότητα των καὶ τὸ πνεῦμά των. Εἶναι λιτοδίατοι καὶ ἀπλοῖ. Διάγουν συνήθως εἰς τὸ ὑπαιθρον, ὅπου καὶ πολλάκις κοιμῶνται ὑπὸ τὸν αἴθριον οὐρανὸν αὐτῆς. Οἱ κάτοικοι συνηθίζουσιν εἰς τὸ ψυχρὸς καὶ τὴν θερμότητα, εἰς τρόπον ὅστε νὰ δύνανται νὰ ἀντέχουν περισσότερον τῶν βορείων λαῶν, εἰς τὰς συχνὰς καὶ ἀποτόμους καιρικὰς μεταβολὰς.

Γεννᾶται ὅμως τὸ ἐρώτημα: Τὸ κλίμα τῆς Ἑλλάδος μεταβάλλεται τὰ τελευταῖα χρόνια; Ἡ ἀνὰ αὐτὸ εἶναι δύσκολον νὰ λυθῇ, τὸ κλίμα μετεβλήθη εἰς τὴν χώραν μας ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι σήμερον; Τὸ ζήτημα εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον, τοσοῦτον μᾶλλον, ὅσο ἡ Ἑλλάς καὶ γενικώτερον ἡ ἀνατολικὴ Μεσόγειος ὑπῆρξεν ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων τὸ λίκνον τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ ἔχει μελετηθῆ ἀπὸ μακροῦ τὸ κλίμα αὐτῆς, ὅπως ἐπίσης καὶ τὸ ἐρώτημα πῶν ἐθέσαμεν προηγουμένως.

★

Πρῶτος ὁ Γερμανὸς Fallmerayer καὶ ὁ βοτανικὸς Fraas, ὅπως καὶ τινες ἄλλοι—Lepsius, Huntington—ὑπεστήριξαν δι' ἐθνολογικοὺς, ἱστορικοὺς, βιολογικοὺς ἢ γεωφυσικοὺς λόγους, ὅτι τὸ κλίμα τῆς Ἑλλάδος μετεβλήθη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος. Μετὰ τὴν ἀποψιλῶσιν τῶν δασῶν, ἡ θερμοκρασία ἀνηψώθη, αἱ βροχαὶ ἠλαττώθησαν καὶ ἡ χώρα ἔχασε τὴν προτέραν τῆς παραγωγικὴν δύναμιν. Εἰς αὐτοὺς ἀτήτησαν αὐθεντία, ὅπως οἱ Hehn, Neumann, Partsch, Hann, Philippon, Gregory καὶ Δ. Αἰγινήτης καὶ ἀπέδειξαν ἐσφαλμένας ἢ καὶ ἀνεδαφικὰς τὰς θέσεις τῶν πρώτων. Καὶ κατέληξαν εἰς τὸ ἀντίθετον συμπέρασμα: Ὅτι τὸ κλίμα τῆς Ἑλλάδος ἐν τὸς τῶν ἱστορικῶν χρόνων δὲν ὑπέστη καμμίαν αἰσθητὴν μεταβολήν. Ὁ ἀείμνηστος Δ. Αἰγινήτης στηριχθεὶς ἐπὶ τῆς βλαστῆσεως καὶ καρποφορίας τοῦ φοίνικος εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Θεοφράστου μέχρι σήμερον, ἀπέδειξεν ἀναμφισβητήτως, ὅτι ἡ μέση θερμοκρασία τῶν διαφόρων τόπων τῆς χώρας ἀπὸ τότε μέχρι σήμερον—ἦτοι ἀπὸ 2.500 ἔτη—δὲν μετεβλήθη οὔτε

κατὰ ἓνα βαθμὸν! Κυμαίνεται μεταξὺ 17 καὶ 18 βαθμῶν εἰς τοὺς τόπους ὅπου αὕτη φέεται καὶ καρποφορεῖ. Καὶ βραδύτερον ὁ καθηγητῆς κ. Μαριολόπουλος βασισθεὶς ἐπὶ τῶν ἡμερομηνιῶν σποραῶς καὶ θερισμοῦ τοῦ σίτου ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἡσιόδου μέχρι σήμερον, διεπίστωσεν, ὅτι αὗται παρέρμειναν αἱ ἴδιαι. Ἐπομένως δυνάμεθα ἀδιστάκτως νὰ εἰπώμεν, ὅτι τὸ κλίμα τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ διάστημα τῶν 2 700 τελευταίων ἐτῶν, οὐδεμίαν αἰσθητὴν μεταβολὴν ὑπέστη.

Ἔρουναι περὶ τῆς σταθερότητος τοῦ κλίματος ἔγιναν καὶ δι' ἄλλας περιοχὰς τῆς Γῆς καὶ κατέληξαν εἰς τὰ ἴδια συμπεράσματα. Ὁ Angot γράφει σχετικῶς τὰ ἔξης: «Ὅλαι αἱ παρατηρήσεις δεικνύουσιν ὅτι τὸ μέσον κλίμα τῆς Γῆς δὲν μετεβλήθη αἰσθητῶς ἀπὸ τῶν ἱστορικῶν χρόνων». Καὶ ὁ de Martonne προσθέτει ὅτι: «Ἡ σχετικὴ σταθερότης, ἣ ὁποία φαίνεται πιθανή, θὰ διαρκέσῃ ἐφ' ὅσον θὰ ὑφίστανται αἱ σημεριναὶ συνθήκαι διανομῆς τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἐφ' ὅσον ἡ κοσμικὴ θέσις τῆς γῆνιης σφαίρας δὲν θέλει ὑποστῆ μεταβολήν».

Μήπως ὁμως συμβαίνουν μικροτέρας διαρκείας μεταβολαὶ τοῦ κλίματος ἐνὸς τόπου καὶ ἐπομένως τὴν περίοδον αὐτὴν πὺν ζῶμεν, εὐρισκόμεθα ὑπὸ τὴν μεταβολὴν αὐτὴν; Ἰδοὺ τὸ δεύτερον ἐρώτημα, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει ἐνδιαφέρον, δι' ὅσους ζῶμεν τοὺς χρόνους αὐτοὺς καὶ παρακολουθοῦμεν τὰς καιρικὰς μεταβολάς.

Οἱ κλιματολόγοι ἔχουν εὖρει κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, ὅτι τὸ κλίμα παρουσίασε κυμάνσεις μικροῦ εὗρους, ὅπως εἶναι ἡ κύμανσις τῶν 35 ἐτῶν τοῦ Brückner, αὐταὶ ὁμως δὲν ἔχουν μόνιμον χαρακτῆρα. Δύνανται νὰ παραβληθοῦν πρὸς τὰς κυμάνσεις τοῦ ἔκκρομοῦς, ὅπως λέγει ὁ μέγας κλιματολόγος Ward. «Τὸ ἔκκρομὸς ταλαντεύεται δεξιὰ καὶ ἀριστερά, ἣ δὲ ταλάντευσίς του γίνεται τόσον πρὸς τὰ δεξιὰ, ὅσον καὶ πρὸς τὰ ἀριστερά». Ἐπίσης πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν μετὰ βεβαιότητος κυμάνσεις, ἔστω καὶ διαρκείας 20 ἢ 30 ἐτῶν, στηριζόμενοι μόνον εἰς τὴν μνήμην. Διότι αὕτη μᾶς ἀπατᾷ. Συχνὰ ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη, ὅτι

τὰ περασμένα χρόνια τὸ κλίμα ἦτο σταθερότερον, ὅτι τότε εἴχομεν πολλὰς βροχὰς, βλάστησιν ἐξαιρετικὴν κ.λπ., ἐνῶ τώρα τὸ κλίμα ἥλλαξε, ἡ ἀνομβρία ἠῤῥησε, ἡ παραγωγὴ ἠλαττώθη κ.ο.κ. Καὶ ὅτι εἰς τοῦτο συνετέλεσαν αἱ δοκιμαὶ τῶν ἀτομικῶν βομβῶν, εἰς τὴν Ἀμερικὴν, τὴν Ἰαπωνίαν ἢ τὴν Σαχάραν. Αὐτὰ εἶναι βεβιασμένα συμπεράσματα.

Πρέπει ὁμως νὰ σημειώσωμεν ὅτι ἔχομεν συχνὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔτη μὲ πολὺ μικρὸν ποσὸν βροχῆς. Τοῦτο δὲ κυμαίνεται αἰσθητῶς ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος. Συμβαίνει ὅστε ἔτη ἀνομβρίας νὰ ἔχουν τὸ ἡμισυ ἢ ὀλιγώτερον ἀπὸ τὸ κανονικὸν ποσὸν βροχῆς. Αὐτὸ συνέβη εἰς Πάτρας, Νάξον, Κυπαρισσίαν, Θεσσαλονικὴν, Τρίπολιν, Καλάμας, Μεσολόγγιον κ.λπ. Ἐξ ἄλλου τὸ ἐτήσιον ὕψος βροχῆς κατὰ τὰ ἔτη τῆς πολυομβρίας ὑπερέβη τὸ διπλάσιον τοῦ κανονικοῦ εἰς Θήβας, Κύμην, Σκόπελον (ἐν Ἱεραπέτρα ὑπερέβη τὸ τριπλάσιον!) Εἰς μερικὰς περιπτώσεις αἱ ξηρασαὶ λαμβάνουν τοιαύτην ἔντασιν, ὥστε τὸ ὕψος τῆς βροχῆς νὰ εἶναι τὸ τέταρτον (Κόρινθος) ἢ καὶ τὸ ἕκτον (Ἀργοστόλιον) τοῦ κανονικοῦ ἐτησίου ὕψους! Συμβαίνει ἄλλοτε ἐπὶ 8 ἢ 9 μῆνας συνεχῶς νὰ μὴ ἔχομεν βροχήν. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν συμβαίνει μόνον τώρα. «Ἡ Ξηρασία, γράφει ὁ κ. Μαριολόπουλος (Τὸ Κλίμα τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 1938, σ. 207), ὑπῆρξεν ἀείποτε μία τῶν μεγαλυτέρων πληγῶν τῆς Ἑλλάδος. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀναφέρονται ἔτη κατὰ τοὺς κλασσικοὺς, τοὺς βυζαντινοὺς, τοὺς χρόνους τῆς δουλείας, ὡς καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους, περιπτώσεις καθ' ἃς ἡ Ξηρασία ἐν Ἑλλάδι ἦτο σχεδὸν παντελής, ὥστε αἱ πηγαὶ ἐστείρευσαν, ἐσοδεῖαι κατεστράφησαν καὶ ἐν γένει ἡ γεωργία ὑπέφερε δεινῶς».

Τὰ πολυόμβρια καὶ τὰ ξηρὰ ἔτη ἀκολουθοῦν ἄλληλα μὲ κάποιαν περιοδικότητα. Ὁ Δ. Αἰγινήτης ἤδη ἀπὸ τοῦ 1907 εἶχε παρατηρήσει, ὅτι ἡ περιοδικότης αὐτὴ δὲν εἶναι κανονικὴ. Παρατηροῦνται συνήθως διμάδες ἀπὸ 4 ἢ 5 ἢ κάποτε καὶ 6 ἐτῶν σχετικῆς ἀνομβρίας, τὰ ὁποῖα χωρίζονται μεταξὺ τῶν δι' ἑνὸς ἢ δύο ἐτῶν πολυομβρίας. Ἐπάρχει πάντως μία περιοδικότης 34,5 ἐτῶν καὶ ἑτέρα 11,5, ἣ τελευταία δὲ αὕτη συν-

δέεται με την 11ετή περίοδο των ήλιακων κηλίδων.

★

Το κλίμα της Ελλάδος, λοιπόν, δεν μετεβλήθη από των ιστορικών χρόνων μέχρι σήμερα. Υπόκειται όμως εις κυμάνσεις μικρᾶς διαρκείας, αἱ ὁποῖαι καὶ παραλλάσσουν ἢ ἐπισκιάζονται συχνά, ἕνεκα τοπικῶν ἢ ἄλλων αἰτίων. Εἶναι ἔξ ἄλλου γεγονός ὅτι ἡ Ἑλλάς εὐρίσκεται ἀπὸ κλιματικῆς ἀπόψεως εἰς μίαν περιοχὴν, ἣ ὁποία ὑποφέρει πολλάκις ἀπὸ τὴν μακρᾶν ξηρασίαν καὶ τὰς ἀποτόμους μεταβολὰς τοῦ καιροῦ. Ἔχει ὁμοῦ καὶ πλεῖστα πλεονεκτήματα, τὰ ὁποῖα τὴν καθιστοῦν ἀρκετὰ ὄραιοι καὶ εὐχάριστοι, ἂν καὶ στερεῖται πολλῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, ὅπως καὶ εἰδικώτερον, ἀφθόνων βρο-

χῶν. Οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι παρεκάλουν θερμῶς τὸν Δία-διεσώθη σχετικῆ προσευχή—να τοὺς σώσῃ ἀπὸ τὴν ἀνομβρίαν, ὅπως ἀργότερον εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ μετέπειτα μέχρι σήμερον ἀναπέμπουν οἱ κάτοικοι αὐτῆς δεήσεις πρὸς τὸν Θεὸν διὰ νὰ στείλῃ ὄμβρον καὶ βροχὴν εὐεργετικὴν. Καὶ ἔρχονται αἱ βροχαὶ καὶ ἡ βλάστησις ἀφθονεῖ καὶ ἡ γῆ δίδει τὸν καρπὸν αὐτῆς. Ὁ ἄνθρωπος εὐρίσκεται εἰς διαρκῆ ἀγῶνα εἰς τὸν βίον του καὶ ὁ Ἕλλην ἰδιαιτέρως εἰς περισσότερον ἔντονον. Ὑπερῆκα τὰς δυσκολίας καὶ συνεχίζει νικηφόρος τὴν πορείαν τῆς ζωῆς του καὶ τῆς μακρᾶς του κληρονομίας ὡς ἔθνος καὶ ὡς λαοῦ.

Δ. ΚΩΤΣΑΚΗΣ

ΚΑΛΟΙ ΕΙΝΑΙ ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ

Στὴν πόλι αὐτῆ, τὴν τόσο ὡς χθὲς γνωστῇ
—τὴ σκυθρωπῇ, τὴν ἀφιλόξενη, τὴν ἐχθρική πόλι—
σήμερα
καθὼς βγήκα
μιά διάχυτη χαρά,
μιά—ὄλο φῶς χαρά—παντοῦ εὐρήκα.

Χαμογελοῦσαν ὄλα...

Μά,

γιατί χαμογελοῦσαν ὄλα, ὀλόγουρά μου;

Σχόλη ἦταν, λές, σ' αὐτὴ τὴν πόλι

κι' οἱ καρδιές

ἦταν καλές

τόσο καλές,

σὰν ἄνθη ὀλάνοιχτα λές κι' ἦταν οἱ καρδιές.

Κι' ἔτσι, σὰν ἄνθος ἀνοιχτὸ

ἦταν κι' αὐτὴ ἐδῶ ἡ καρδιά μου.

Ἡλιος λαμπρὸς

καὶ γύρα

μύρα...

Πλήμμουρα καλωσύνης καὶ χαρᾶς:

Παντοῦ

μάτια καλὰ ἀντίκρυζα καὶ φίλους συναυτοῦσα.

Σίμωνα ἀγνώστους—μ' ὅποιον διαβάτη—σὰν δικός,

μ' ὀλάνοιχτη καρδιά μιλοῦσα.

Καλοὶ εἶν' οἱ ἄνθρωποι, καλοὶ.

Ἄς τὸ μποροῦσα

—ἔτσι ὅπως χθὲς ἐδῶ—

νὰ στέκω πάντα ἔμπιστος, νὰ τοὺς κυτῶ με ἀγάπη,

νὰ τοὺς μιλῶ με ἀγάπη,

νὰ βλέπω φῶς στὰ μάτια τους ἀπ' τὴ δική μου ἀγάπη.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΜΠΟΛΕΤΣΗΣ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΣ ΦΕΜΙΝΙΣΜΟΣ

Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1944, τὸ 40ὸ τεῦχος τῶν «Ἀκτίνων» ἀφιερῶθηκε σὲ ἓνα σημαντικό θέμα. «Τὴν γυναῖκα καὶ τὰ προβλήματα τῆς».

Μετὰ τὸν θρίαμβο τοῦ Πασχαλινοῦ τεύχους τοῦ 1943, τὸ Περιοδικὸ μιλῶσε πιά σὲ εὐρύτατο κοινὸ μορφωμένων Ἑλλήνων. Καὶ σ' αὐτὸ τὸ κοινό, χρωστοῦσε μιὰν ἐξήγησι γιὰ τὴ θέσι πού ἔπερνε ἀπέναντι στοῦ «γυναικεῖο προβλημα». Ἔλεγε, λοιπόν, ὁ Π. Μελίτης:

«...Μὲ πάθος τὸ συνεζήτησε ἡ ἀνθρωπότης τὸ πρόβλημα αὐτὸ τὸ τόσον ζωτικὸν πὸν φέρει τὸν τίτλον «γυναῖκα». Τὸ τυφλὸν «ἐγὼ» τοῦ ἀνδρός, τοῦ ἀνδρός τὸν ὁποῖον ἡ δύναμις τοῦ πνεύματος δὲν εἶχεν ἀνεβάσει εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἀνωτερότητος, τὴν ὑπερέτερον ἀπὸ τὴν ὕλικὴν σωματικὴν ὑπεροχὴν, αἱ «σκοπιμότητες» τῶν διαφόρων κατὰ καιροὺς ἰσχυρῶν, οἱ πολιτικοὶ διαξιφισμοὶ κατόπιν, αἱ ἐκκεντρικότητες καὶ αἱ ἀσύδοτοι ἀσυναρτησίαι, ὑπὸ τὸ ἔνδυμα τῆς δῆθεν φιλοσοφίας καὶ τῆς ξεπεσμένης τέχνης, τὸ ξέσπασμα παθῶν κατωτέρων, αἱ ὕστερικαί κραυγαὶ ἀπὸ ἐδῶ, αἱ εἰρωνεῖαι καὶ οἱ θορυβώδεις ἀνευλαβεῖς κατὰστροφὴ ἀπὸ κει, ὅλα αὐτὰ ἐγέμιζαν τὴν ἀτμόσφαιραν ἀπὸ τῆς παραφόρου ταραχῆς τοὺς ἐκνευριστικοὺς ἤχους καὶ δὲν ἀφίαν νὰ ἀκουσθῇ ὡς αὔρας λεπτῆς ἢ φωνῆ τῆς ἀληθείας, ἢ φωνῆ τοῦ ἐρευνητοῦ, πὸν μὲ ἀντικειμενικότητα καὶ σεβασμὸν καὶ ἀγάπην πρὸς τὸ θέμα του θὰ ἐμελέτα τὰ προβλήματα πὸν ἔχουν τὴν γυναῖκα ὡς κέντρον...».

Ἀξίζει νὰ ἀνοίξῃ κανεὶς τὸν τόμο τοῦ 1944 καὶ νὰ διαβάσῃ τὶς σύντομες, μεστὲς μελέτες ἐκείνου τοῦ τεύχους. Μιλοῦν γιὰ τὴ γυναῖκα στὴ θεωρία καὶ τὴν πράξι τοῦ Χριστιανισμοῦ στοῦ οἰκογενειακὸ δίκαιο, στὴν ἑλληνικὴ γυναικεῖα πεζογραφία, τὴν εὐρωπαϊκὴν ζωὴ τοῦ πνεύματος, τὴν γυναῖκα στοὺν στίβο τῆς ἐξηγητῆς ἐργασίας.

Ἀπόψεις νέες ἢ παραχωμένες στὴν ἀφάνεια ἀπὸ τὴν λήθη ἢ τὴν προκατάληψιν, ἄγνωστες ἀκόμα καὶ στοὺς πιστοὺς.

★

Τὸ μήνυμα τοῦ τεύχους ἦταν στοῦ βάθος

τοῦ μιὰ πρόσκλησι σὲ ἓνα σύγχρονο χριστιανικὸ φεμινισμό. Αὐτὴ ἡ πρόσκλησι ὁμοῦ δὲν μποροῦσε νὰ ἔχῃ ἀγαθὴ ἀπήχησι, σὲ ἄλλη ἐποχὴ, προγενέστερη. Γιατί ὑπῆρχε ἓνα μεγάλο ἐμπόδιο, πὸν τώρα μόνις ἄρχιζε νὰ ἀντιμετωπίζεται ἀπὸ τὴν ἐξυγιαντικὴν ζύμωσι μέσα στοῦ χριστιανικὸ ἔργο. Τὸ ἐμπόδιο αὐτὸ ἦταν ἡ ἀντίδρασι—ὄχι πάντοτε ἀδικαιολόγητη—πὸν προκαλοῦσε στὴν κοινωνία ὁ μέχρι τότε γνωστός τύπος τῆς «θηρσκειούσας» γυναῖκας.

Ἡ ἀγωγή πὸν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα ἔπερνε ἡ γυναῖκα, στὴν παλαιότερη θηρσκειτικὴ ἀτμόσφαιρα, ἦταν ἐπηρεασμένη βασικά ἀπὸ μιὰ προκατάληψιν: Τὴν ὑπερτίμησι τῆς χριστιανικῆς ἀγαμίας καὶ τὴν ἀντίστοιχὴ ὑποτίμησι τοῦ γάμου. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ ἦταν σχετικὸ μὲ τὴν γενικώτερον περιφρόνησι ἀπὸ τὸν «θηρσκειτικὸ» ἄνθρωπο τῶν ἄλλων—ἐκτὸς ἀπὸ τὴν θηρσκειά—ἀξιών «ἐτούτης τῆς γῆς» (Μιλῆσαμε γιὰ τὴν σωτήρια κριτικὴ τῆς νοοτροπίας αὐτῆς, στοῦ «θέατρο» τοῦ περασμένου Δεκεμβρίου).

Μὲ τὴν τοποθέτησι αὐτῆ, γιὰ τὸν «θηρσκειτικὸ» ἄνδρα, ἡ γυναῖκα δὲν ἦταν ὁ πολῦτιμος βοηθὸς γιὰ τὴν ἀρτίωσι τῆς προσωπικότητός του. Ἡ θὰ ἦταν «νύμφη τοῦ Χριστοῦ» ἢ, γιὰ τὸν «θηρσκειτικὸ», ἓνας ἐχθρὸς—πανίσχυρος—πὸν θὰ ἀντιμαχότανε τὸ ἐπουράνιο ἰδανικὸ του. Γι' αὐτὸ ἡ στάσι τοῦ «θηρσκειτικοῦ» ἄνδρα ἀπέναντι τῆς ἦταν περιδεῆς καὶ ἀνισόροση. Καί, φυσικά, δὲν μποροῦσε αὐτὸς νὰ τὴν βοηθήσῃ νὰ πάρῃ τὴν ἀρμόζουσα θέσι τῆς στὴ ζωῆ. Ἡ «θηρσκειτικὴ» γυναῖκα ὑποχρεωνότανε νὰ ζῆ στοῦ περιθώριου τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, σὲ ἓνα γυναικωνίτη. Ἔπρεπε ἢ ἐμφάνισθι τῆς, ἢ συμπεριφορὰ τῆς νὰ ξεπεράσῃ τὸ μέτρο τῆς σύγχρονης ἀντιλήψεως γιὰ τὴ σεμνότητα. Νὰ φθάνῃ στὴν ὑπερβολή. Τὸ πέρασμά τῆς προκαλοῦσε τὴν δημόσια προσοχή, ἐνοχλοῦσε.

Ἄλογοτα πράγματα γιὰ τὸν ἀπλὸ ἄνθρωπο, πὸν σεβότανε κ' αὐτὸς τὰ ἱερά

καὶ τὰ ὄσια, τὴν σεμνότητα καὶ τὴν ἀρετὴν ἄλλὰ, μαζὶ μ' αὐτὲς καὶ τὶς ἄλλες θεόδοτες ἀξίες καὶ γενικώτερα, τὸ μέτρο καὶ τὴν ἰσορροπία.

Ψυχολογικά, ἡ καταπίεσις αὐτῆ τῆς γυναικείας προσωπικότητος, τοῦ οικογενειακοῦ τῆς ἐνοστίκτου, τῆς καλαισθησίας καὶ χάριος δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ ἀντισταθμίξεται πάντοτε ἀπὸ τὸν ἡρωϊσμό—ἔστω καὶ πλανεμένο—καὶ τὴν αὐτοθυσία ἐκλεκτῶν ψυχῶν. Στὶς περισσότερες περιπτώσεις ὠδηγοῦσε σὲ ἀνώμαλες ἀντιδράσεις. Φαρισαϊκὴ ὑποτίμησι τῶν ἄλλων γυναικῶν, κακότητα καὶ ζήλεια, καλυπτόμενη ἀπὸ φανατισμὸ καὶ ὑποκρισία.

Ἡ ζωντανὴ καὶ ἀνυπόκριτη γυναικεία ψυχὴ δὲν μποροῦσε φυσικὰ νὰ ἐλκυσθῆ ἀπὸ ἓνα τέτοιο «χριστιανικὸ» φεμινισμὸ τῆς πράξεως. Ὁ «μέσος τύπος» τῆς καλοπροαίρετης, ἐντιμῆς καὶ εὐυπόλητης ἑλληνίδας, δὲν αἰσθανότανε ἄνετα, σὲ τέτοιο ἄρρωστο περιβάλλον. Καί, ἔτσι ἐμποδιζότανε νὰ ἔλθῃ σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ «ἅλα τῆς πίστεως» ποῦ θὰ τὴν τελειοποιούσε. Ἀντίθετα, ὁ θρησκευτισμὸς αὐτοῦ τοῦ εἶδους, ἦταν εὐπρόσδεκτος σὲ μειονετικὸς τύπους γυναικῶν. Ἐρευνᾶν ἀπὸ τὴν «κοινωνικὴ ζωὴ» ἐπειδὴ αἰσθανόντουσαν ἀποτυχημένες, γιὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν προβολὴ τοῦ ἄρρωστο «ἐγὼ» τους σ' αὐτὸν τὸν «ὑπερχριστιανισμὸ».

Ὅλα αὐτὰ ἔκαναν ἐπιτακτικὸ τὸ αἷτημα γιὰ ἓναν γνήσιο καὶ ἔμπρακτο χριστιανικὸ φεμινισμὸ. Ἰκανὸ νὰ προσφέρῃ στὴ σύγχρονη Ἑλληνίδα β ο ἡ θ ε ι α γιὰ τὴν ἀξιοποίησι τῆς ζωῆς τῆς, τὴν ἐξέλιξι τῆς σὲ ὕγιες καὶ ὑποδειγματικὸ κύτταρο τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ σὲ ὅποιαδήποτε εἰδικώτερη κλῆσι τῆς.

★

Μέσα στὴν γενικὴ ἀναγεννητικὴ προσπάθεια τοῦ χριστιανικοῦ ἔργου, βρῆκε τότε τὴ θέσι τῆς καὶ ἡ ἀντιμετώπισις αὐτῆς «τῆς ἀνάγκης». Σημαντικὴ πρόοδος σημειώθηκε μὲ τὴν ἀγωνιστικὴ ἀτμόσφαιρα, τοῦ

φοιτητικοῦ ἔργου, ποῦ ἐπέτυχε μὰ ἀφογῆ προαγωγὴ φοιτητῶν καὶ φοιτητριῶν καὶ στὸν τομέα αὐτόν.

Στὴν ἄσκησι τῆς κοινωνικῆς προνοίας, στὶς «ἐπιστρατεύσεις τῆς ἀγάπης», τὴν «Πρόνοια Στρατευομένων» δόθηκαν ἐπίσης λαμπρὲς εὐκαιρίες, νὰ ἔλθῃ σὲ ἐπαφὴ ἡ «θρησκευτικὴ» γυναῖκα μὲ τὸν ὑπόλοιπο καλοπροαίρετο γυναικεῖο κόσμον. Ἦταν αὐτὰ τὰ «καινὰ δαιμόνια», σωτήρια ἀναρρύθμισι πρὸς τὸ ἀρχαῖο χριστιανικὸ πνεῦμα. Προανάκρουσμα γιὰ τὴν σημερινὴ σπουδαιότατη προσφορὰ στὴν κοινωνικὴ μόρφωσι τῆς σύγχρονης ἑλληνίδας καὶ τὸ ἔργο τῆς κοινωνικῆς ἱεραποστόλου.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ σὲ μὰ ἄλλη μελέτη τῶν «Ἀκτίνων», μὲ καθαρὴ καὶ σαφῆ διατύπωσι, ἡ ὀρθόδοξος, χριστιανικὴ γραμμὴ ἔβγαζε ἀπὸ τὴν μέση τὴν προκατάληψι ἐναντίον τοῦ γάμου ποῦ σημειώσαμε πῶς πάνω. Μὲ εὐγνωμοσύνη θυμᾶται καιεὶς τὸ σωτήριο ξεκαθάρισμα, σχετικὰ μὲ τὴν γνήσια χριστιανικὴ ἀφιέρωσι καὶ τὸν γάμο. Γιατί ἔλυνε τὴν ψυχολογικὴ σύγκρουσι στὴν ψυχὴ πολλῶν πιστῶν θένων.

Τὸ ξεκαθάρισμα αὐτὸ θὰ βοηθοῦσε ν' ἀναπτυχθῆ ὕγιης χριστιανικὸς φεμινισμὸς μέσα στὴ θρησκευτικὴ κοινότητα. Θὰ βοηθοῦσε στὴ δημιουργία ἐπιτυχημένης, ἀφιερωμένης καὶ ἀγωνιστικῆς οἰκογένειας. Ὅστε νὰ μορῆ ἡ χριστιανικὴ πραγματικότης νὰ προβάλῃ σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς, τὸ ἰδανικὸ τῆς ἄρτιας γυναικείας μορφῆς, (ὅπως κατέλιγε ὁ Π. Μελίτης στὸ κύριο ἄρθρο τοῦ 40οῦ τεύχους):

«...τὴν γυναῖκα ἡρωίδα καὶ τὴν ὀδηγὸν ἄλλὰ καὶ τὴν οἰκοδόμον τοῦ ἁρμονικοῦ πολιτισμένου βίου, τὴν ἀνεκτίμητον ἐργάτιδα τοῦ πολιτισμοῦ, τὴν οἰκοδόσποινα ποῦ ἐνέπνευσε τὸν Schiller στὸ «τραγῶδι τῆς καμπάνας» καὶ τὸν σοφὸν παρομιαστὴν εἰς τὸν ἀθάνατον ὕμνον πρὸς τὴν «ἀνδρείαν γυναῖκα» καὶ πρὸ παντὸς τὴν σεβαστὴν καὶ ἱερὰν ὑπαρξιν ποῦ λέγεται μητέρα...».

ΟΥΤΙΣ

ΑΠΟΨΕΙΣ

ΝΑ ΕΠΕΚΤΑΘΗ

Σειρά έκδηλώσεων πολύ ένθαρρυντικών, μᾶς δίδει τὴν εὐχάριστον εὐκαιρίαν νὰ ἐπανέλθωμεν ἅπαξ ἔτι εἰς τὸ θέμα τῆς χριστιανικῆς προνοίας, ὡς συστηματικῆς ὀργανώσεως τῆς ἐμπράκτου ἐκδηλώσεως τῆς ἀγάπης ζωντανῆς μέσα εἰς τοὺς κόλπους τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος. Διὰ τῆς τοιαύτης «Προνοίας», ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας ὀργανώσεως, ἢ ἑλληνικῆς Χριστιανωσύνης ἔδωσεν ἐξετάσεις λαμπρὰς διαρκούντος τοῦ ἀλβανικοῦ πολέμου καὶ τῆς γερμανικῆς κατοχῆς. Διὰ τῆς «Προνοίας» αὐτῆς ἢ ἑλληνικῆς Χριστιανωσύνης ἀποκτᾶ τὴν δυνατότητα νὰ λέγῃ ὅτι ἔχει τὴν «ἐμὴν ἀπολογίαὶν ποῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσιν», ἀπάντησιν εἰς τοὺς ἐρωτῶντας τί τέλος πάντων τὸ ἔμπρακτον παράγει ὅλη αὐτὴ ἢ χριστιανικὴ ἐργασία.

Ἄλλ' ἔτι πλέον: Ἡ ὑπὲρ τοῦ πλησίον πρόνοια ἀπεργάζεται πρῶτιστα πάντων εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα ὑπὲρ ἐκείνου ὁ ὁποῖος ἐργάζεται εἰς αὐτήν. Ἡ δὲ διάκρισις μεταξὺ ἀνθρώπων «διὰ τὰ κατώτερα», οἱ ὁποῖοι χρησιμοποιοῦνται διὰ τὴν Πρόνοιαν καὶ ἀνθρώπων «ἀνωτέρας πνευματικότητος», οἱ ὁποῖοι θὰ χρησιμοποιηθοῦν ἰσχυρὰ μόνον διὰ τὰ ὑψηλότερα, ἢ διάκρισις αὐτὴ καὶ ἐὰν ἀκόμη θεωρητικῶς θὰ εἶχε τυχὸν κάποιο στήριγμα, εἰς τὴν πράξιν ἀποδεικνύεται καταστρεπτικὴ. Κάθε χριστιανὸς ἔχει ἀνάγκην, ἀνάγκην διὰ τὸν ἑαυτόν του, νὰ ἀσκῇ ἔργα ἀγάπης. Καὶ ὅσον πνευματικώτερος εἶναι, τόσο ἢ ἀνάγκη καθίσταται ἐπιτακτικώτερα.

Καὶ πρέπει νὰ ἐπεκταθῇ τὸ ἔργον αὐτὸ τῆς προνοίας κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε νὰ μὴν ὑπάρξῃ συνειδητὸς χριστιανὸς ἐν ἐπιγνώσει ἀκολουθῶν «τὴν ὁδὸν

ταύτην», θὰ πολμήσωμεν νὰ εἴπωμεν, νὰ μὴν ὑπάρξῃ ἀναγνώστης τῶν «Ἀκτίνων», ὁ ὁποῖος νὰ μὴ μετέχη εἰς αὐτό. Χάριν ἐκείνων ὑπὲρ τῶν ὁποίων ἀσκεῖται τὸ ἔργον τῆς Προνοίας, πρὸ παντὸς ὁμῶς χάριν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἀσκοῦν τὴν Πρόνοιαν.

ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑΙ ΚΑΙ ΑΓΑΠΗ

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι αἱ διαφόροι διαμαρτυρίαι, πὺ διατυποῦνται ἐξ ἀφορμῆς τῆς σπατάλης, ἢ ὅποια σημειοῦται κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν Ἀπόκρεω καὶ βᾶσιμοι εἶναι καὶ πρέπει νὰ προσεχθοῦν. Ἄλλὰ τὸ κακὸν εἰς τὴν ὑπόθεσιν εἶναι ὅτι πολλοὶ ἐξ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι διαμαρτύρονται διὰ τὰς σπατάλας αὐτὰς ἐνθυμοῦνται τοὺς πτωχοὺς μόνον κατὰ τὰς Ἀπόκρεω καὶ μόνον διὰ νὰ διαμαρτυρηθοῦν ἐναντίον ἄλλων, ἐνῶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν θὰ ἠδύναντο, ἐκτὸς τῶν διαμαρτυριῶν, νὰ συμβάλουν καὶ θετικώτερον αὐτοὶ οἱ ἴδιοι εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ἀναγκῶν τῶν πτωχότερων. Καὶ ἐὰν αὐτοὶ πρῶτοι εἶχον ἐκπληρώσει τὸ χρέος των, ἄς μὴ ἔχουν ἀμφιβολίαν ὅτι αἱ διαμαρτυρίαι των θὰ εἶχον πολλαπλασίαν δύναμιν. Ἐὰν ὁμῶς καθ' ὅλον τὸ ἔτος ἀδιαφοροῦν ἐὰν ὑπάρχουν ὀδελφοὶ των (ἢ «πρόβατά» των) πενόμενοι, καθ' ἣν στιγμὴν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἀπολαύοντες πλουσίων εἰσοδημάτων... ἐτοιμάζουν διαθήκας καὶ ἐνθυμοῦνται τοὺς πτωχοὺς μόνον ὅταν πρόκειται νὰ ἐπικρίνουν τοὺς ἄλλους, τότε ἐνθυμίζουσι κάποιο χωρίον τοῦ Εὐαγγελίου, τὸ ὁποῖον ὀμιλεῖ περὶ κάρφους καὶ δοκοῦ.

Καλαί, λοιπόν, αἱ διαμαρτυρίαι ἀλλ' ἐν τῷ πλαισίῳ μιᾶς ὀργανωμένης ἐκστρατείας, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ διαμαρτυρόμενοι θὰ ἔχουν τὴν πρωτοπορίαν τῶν θυσιῶν. Ἄλλως φέρουν τὸ ἐκ διαμέ-

τρον αντίθετον ἀποτέλεσμα.

Καί τὸ παράδειγμα τῆς Προνοίας, περὶ τοῦ ὁποίου ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω, ἀποτελεῖ καί ἐν προκειμένῳ ὁδηγόν.

Η ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΙΣ

Τὸ ζήτημα τῆς συγχρόνου μεταναστεύσεως ἀνέργων Ἑλλήνων παρουσιάζει πολλὰς πλευράς, αἱ ὁποῖαι δὲν παρουσιάζονται εἰς τὸ παρελθόν. Ὁ μετανάστης σήμερον εὐρίσκεται ὑπὸ συνθήκας ἀσυγκρίτως δυσμενεστέρας ἀπὸ τὸν μετανάστην γενεῶν περασμένων, ὁ ὁποῖος κατέφευγεν εἰς τὴν Ἀμερικὴν.

Ἡ Ἀμερικὴ, τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ἦτο μία χώρα, ἡ ὁποία εἶχεν ὄχι ἀπλῶς προσωρινὴν ἀνάγκην ἐργατικῶν χειρῶν, ἀλλὰ πρὸ παντός ἀνάγκην νέου αἵματος. Ὁ μετανάστης, λοιπόν, ἐγένετο δεκτὸς ὡς νέον αἷμα. Ὑπέφερεν οἰκονομικῶς, ἀλλὰ συνήντα γύρω του ἕνα περιβάλλον, τὸ ὁποῖον τὸν συνεπάθει, διότι εἰς τὸ τέλος - τέλος καὶ ὁ πρόεδρος τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν μετανάστης ἦτο καὶ αὐτός, ὁ πατέρας του ἢ ὁ παππούς του. Ἔτσι ὁ Ἕλλην ἔπειτα ἀπὸ ἕτη μακρὰ μόχθου σκληροῦ ἢ ἐγύριζεν εἰς τὴν μητέρα Πατρίδα ἢ μένων εἰς τὸν τόπον ὅπου εἰργάσθη, ἀπέκτα καὶ περιουσίαν καὶ κύρος καὶ κοινωνικὴν ἐπιβολήν. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι, ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, ὁ ὁποῖος τιμᾷ τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα, συνεχῶς καὶ περισσότερον ἐπιβάλλει τὸ ὄνομα αὐτὸ εἰς τὴν ἀμερικανικὴν κοινὴν γνώμην.

Σήμερον ὅμως, ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος φεύγει ἀπὸ ἐδῶ, φερ' εἰπεῖν, διὰ νὰ ἐργασθῆ εἰς τὴν Γερμανίαν, γίνεται δεκτὸς ὡς ἕνα ξένον στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον μὲν εἶναι ἕνα ξένον στοιχεῖον. Θὰ χρησιμοποιοῦν ὅσον εἶναι ἀπαραίτητον, ἀλλὰ ποτὲ δὲν θὰ γίνῃ δεκτὸς ὡς νέον αἷμα, ποτὲ δὲν εἶναι εὐπρόσδεκτος. Θὰ τὸν παρακολουθήσουν μὲ καχυποψίαν, μὲ αὐστηρότητα, ἡ ὁποία φθάνει μέχρι κακότητος. Ξένος μεταξὺ ξένων εἰς μίαν ἀτμόσφαιραν παγερὰν ἐξαθλιούται καὶ

αὐτὸς καὶ ὁμολογουμένως δείχνει τὴν χειροτέραν του ἔψιν. Οἱ ὄροι ἐργασίας εἶναι ὁμολογουμένως ἀσυγκρίτως καλύτεροι ἀπὸ τοὺς ὄρους ἐργασίας τοῦ πότε μετανάστου εἰς τὴν Ἀμερικὴν. Οἱ ὄροι ἄμως διαμονῆς καὶ ἐπαφῆς μὲ τὸ κοινωνικὸν σύνολον εἶναι πάντῃ διάφοροι. Ὁ Ἕλλην εἰς τὴν Γερμανίαν θὰ μένῃ ἀποσυνάγωγος, εἰς τὸ περιθώριον, ξένος καί, ὡς εἴπωμεν τὴν λέξιν, περιφρονημένος. Ἐπιστρέφων εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔχει γίνῃ τύπος κομπλεξικός μὲ τραύματα ψυχικά.

Καὶ τότε ὅπου ὑπῆρχεν ἡ μετανάστευσις εἰς τὴν Ἀμερικὴν δὲν ἦτο καθόλου καλὸν τὸ πρᾶγμα. Τώρα ὅμως πρέπει νὰ φροντίσωμεν νὰ ἀποφύγωμεν τὴν σύγχρονον μετανάστευσιν ὡς διέξοδον εἰς τὸ θέμα τῆς ἀνεργίας. Θὰ πῆτε, ἴσως, ὅτι καὶ αὐτὴ μίαν διέξοδον ἀποτελεῖ. Ζήτημα ὅμως εἶναι ἂν καὶ αὐτὸ ἀκμή εἶναι ἀληθές. Μήπως κατόπιν θὰ ἔχωμεν τοὺς ἐπιστρέφοντας ἐκ τῆς ξένης καὶ πάλιν ἀνέργους ἀλλὰ μὲ μειωμένην τὴν δυνατότητα ἠθικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀντιστάσεως;

ΝΕΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ

Ὁ ἀγγλικὸς τύπος ἀσχολεῖται μὲ τὴν προετοιμασίαν τῆς ἐκδόσεως μιᾶς νέας ἀγγλικῆς μεταφράσεως τῆς Ἀγίας Γραφῆς ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ παλαιὰ μετάφρασις εἶναι πλέον ξένη πρὸς τὸ γλωσσικὸν αἶσθημα τοῦ συγχρόνου Ἀγγλοῦ καὶ ἐπομένως δὲν ἔχει λόγον ὑπάρξεως, ἐφ' ὅσον τοῦλάχιστον δεχόμεθα ὅτι ἡ Ἀγία Γραφή πρέπει νὰ καθοδηγῇ τὸν ἄνθρωπον καὶ ὄχι νὰ ἐπέχη θέσιν μουσείου τῶν διαφόρων γλωσσικῶν ἰδιωμάτων ἀπὸ τὰ ὁποῖα μία γλῶσσα ἀνά τοὺς αἰῶνας περνᾷ. Ἐξ ἄλλου διάφοροι νεώτεροι μεταφράσεις, ἰδίως δὲ μία ἀμερικανικὴ, ἡ ὁποία ἔσχεν εὐρυτάτην κυκλοφορίαν, φαίνεται ὅτι ἐθεωρήθη κάπως περισσότερον τοῦ δεόντος ριζοσπαστικῆ. Ἐξεπονήθη, λοιπόν, ἐντελῶς νέα μετάφρασις ἀπὸ πολυμελῆ ἐπιτροπὴν ἐξ εἰδικῶν καὶ ἀκριβῶς τοῦτον τὸν

μῆνα δημοσιεύεται ἡ Καινὴ Διαθήκη καὶ δὴ εἰς ὄσο ἐκδόσεις: μίαν μετὰ ὑποσημειώσεων, παραπομπῶν καὶ εἰσαγωγῆς ἐπιστημονικῆς διὰ τὸ λόγιον κοινόν καὶ μίαν λαϊκὴν ἔκδοσιν εὐθνήν καὶ περιέχουσαν μόνον τὸ κείμενον.

Ἡ ἔκδοσις τῆς μεταφράσεως αὐτῆς φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ γεγονός διὰ τὸν ἀγγλόφωνον κόσμον, ἂν κρίνωμεν ἀπὸ τὰς ὀλοκλήρους σελίδας, τὰς ὁποίας ἀφιερῶ λ.χ. ὁ «Παρατηρητὴς» τοῦ Λονδίνου μὲ φωτοτυπίαν μάλιστα τῆς ἀρχῆς τῆς Α' Καθολικῆς Ἐπιστολῆς τοῦ Ἰωάννου. Τὸ γεγονός ὅτι ἐπισπεύδεται ἡ ἔκδοσις καὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἶναι κάτι τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ τὸ προσέξωμεν καὶ φρονούμεν πρέπει νὰ τὸ χαίρετήσωμεν. Τὰ διδάγματα ὅσον ἀφορᾷ εἰς ἡμᾶς εἶναι πρόδηλα, ὥστε δὲν χρειάζεται καὶ ρητῶς νὰ διατυπωθῶν.

Ο «ΠΑΗΣΙΟΝ»

Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι εἰς διαφόρους λαοὺς τῆς Εὐρώπης ἀρχίζει νὰ ἀναπτύσσεται πνεῦμα αὐτοκριτικῆς μὲ βάσιν τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου. Εἶναι χαρακτηριστικόν λ.χ. ὅτι εἰς ἓνα προτεσταντικὸν γερμανικὸν φύλλον, εἰς ἐφαρμογὴν τῆς παραβολῆς τοῦ καλοῦ Σαμαρείτου, γίνεται ἀπληρῆς κριτικὴ τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον οἱ Γερμανοὶ φοιτηταὶ φέρονται πρὸς τοὺς ξένους.

Καὶ ὁ γράφων τὴν κριτικὴν λέγει, ὅτι ἡ συμπεριφορὰ τῶν Γερμανῶν φοιτητῶν πᾶν ἄλλο εἶναι παρά ἢ προσήκουσα καὶ σύμφωνος μὲ τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα καὶ οἱ Γερμανοὶ φοιτηταὶ δὲν θεωροῦν ὡς πλησίον τοῦλάχιστον τοὺς συμφοιτητὰς των ἄλλοδαπούς.

Δὲν πρόκειται, βεβαίως, νὰ ἐξετασθῇ τὸ θέμα τὸ ἀφορῶν εἰς τὰ σχέσεις φοιτητῶν διαφόρων ἔθνων ποὺ σπουδάζουν εἰς τὸ αὐτὸ πανεπιστήμιον, μολοντί τὸ θέμα αὐτὸ πᾶν ἄλλο παρὰ ἀνάξιον προσοχῆς εἶναι. Ἐδῶ ἐνδιαφέρει ὁ τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι. Ὅτι, πρῶτον, τὸ Εὐαγγέλιον διαβάσσεται διὰ νὰ ἐφαρμόζεται.

Καὶ ὅτι, δεύτερον, προκειμένου νὰ ἐλέγξω τὴν ἐφαρμογὴν αὐτὴν, πρέπει νὰ ἀρχίσω ἀπὸ τὰ ἐγγύτερον εὐρισκόμενα. Ὁ χριστιανὸς φοιτητὴς ἂς ἀρχίσῃ ἀπὸ τὸ πῶς φέρεται πρὸς τοὺς συμφοιτητὰς του, ποὺ ἔρχονται ἀπὸ ἄλλας χώρας τοῦ κόσμου. Ὡς κριτικὴ, ὡς ἐφαρμογὴ καὶ ὡς ὕγινης ρεαλισμὸς ἡ αὐτοκριτικὴ αὐτῆ εἶναι ὀμολογουμένως δεῖγμα ὕγιαι.

Z. N.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

Ἡ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΙΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΔΥΑΛΙΣΜΟ

Ἀξιότιμο κ. Διευθυντὰ

Στὸ ἄρθρον «Ἡ ἀπελευθέρωσις ἀπὸ τὸν δυαλισμὸν» ποὺ εἶχατε τὴν καλωσύνη νὰ φιλοξενήσετε στὸ τεύχος τοῦ Φεβρουαρίου τῶν «Ἀκτινῶν», ἐσημείωνα περὶ τὸ τέλος τῆν φράσει: «Τὸ ὀρθόδοξο κλίμα εἶναι τὸ πῶς εὐνοϊκὸ γὰ νὰ ἀποφύγομε τίς ἀκρότητες (σχετικὰ μὲ τὴν παρουσία τοῦ ἀσκητικοῦ πνεύματος μέσα στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας)». Θὰ παρακαλέσω νὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ προσθέσω ὅτι αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἀναζήτησις μᾶς ὀρθῆς τοποθετήσεως τοῦ ἀσκητικοῦ πνεύματος, γίνεται σήμερον ἀπὸ ποικίλους παράγοντας, μὲ τὴν δραστηριότητα ποὺ θὰ μπορούσαμε νὰ μιλήσομε περὶ «ρεύματος». Ἰδιαίτερα γίνεται ἀντικείμενον μελέτης τὸ πρῶτον ξελίνημα τοῦ μοναχικοῦ βίου μέσα στοὺς κόλπους τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἀντιμετωπιζονται δὲ μὲ ἐξαιρετικὴ σοβαρότητα τὰ πατερικὰ κείμενα ποὺ ἐθεμελίωσαν πνευματικὰ καὶ νομοκανονικὰ τὸν μοναχικὸ βίον στὸ Βυζάντιον.

Θὰ ἤθελα νὰ ἀναφέρω τρία μόνον συγκεκριμένα δείγματα τῆς ἐρεύνης αὐτῆς, ποὺ ἔπασαν καὶ στὴ δική μου ἀντίληψιν.

Τὸ πρῶτον εἶναι τὸ βιβλίον τοῦ Ρώσου θεολόγου καὶ ἱερέως Jean Meyendorff «St. Gregoire Palamas et la Mystique Orthodoxe» Ed. du Seuil, Coll. Maitres Spirituelles, Paris 1959, τὸ ὁποῖον παρουσιάσθηκε στοὺς ἀναγνώστας τῶν «Ἀκτινῶν» ἀπὸ τὸν κ. Δ. Κουτρομπῆ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1960. Σημειῶνω καὶ ἐδῶ ὅτι καὶ ὁ π. Meyendorff διαπιστώνει «τοὺς κινδύνους ποὺ συνεπήγετο ἡ μοναχικὴ ὁδός, κινδύνους καὶ ἐκ τῶν ἀσκητικῶν ὑπερβολῶν ὀρισμένων Πατέρων τῆς ἐρήμου» καὶ ἐκ τῆς ἀντικαταστάσεως τῆς κοινωνικῆς πνευματικότητος, ποὺ συνιστᾷ τὴν οὐσίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπὸ μίαν ἀτομιστικὴν ἐστέθειαν ἔξινον πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ Εὐαγγελίου. Ἡ Ἐκκλησία ὅμως κατορθώνει νὰ ὑπερνικᾷ καὶ νὰ διορθῶν τὴν λανθασμένην ἀπὸ τὰς τάσεις μέσα στὸ ζωντανὸ τῆς ὀργανισμῶ, καὶ νὰ διατηρῇ τὸν μοναχισμὸν ὡς ἐπρωφητικὴν

παρουσία» αντίβαρο τῆς ἐκκοσμικεύσεως, πὸν προεκάλεσε ἡ εἰσορή τῶν μεγάλων μαζῶν στοὺς κόλπους τῆς.

Τὸ δεύτερο κείμενο ἀνήκει στὴ μεγαλύτερη ἐκκλησιαστικὴ φουσολογία τῶν τελευταίων ἐτῶν τὸν Πάπα Πίο Β΄. Στὸν λόγο πὸν ἐξεφώνησε στὶς 11 Ἀπριλίου τοῦ 1958 στὸ συνέδριον τοῦ Ἀνατολικοῦ μοναχισμοῦ, ἐξέφρασε ἀλήθειες πὸν δὲν ξέρω ἂν πολλοὶ ὀρθόδοξοι ἱεράρχαι ἔχουν διαπιστώσει. Ὠνόμασε τὸν μοναχισμό τῆς Ἀνατολῆς «κορμὸ ἀπὸ τὸν ὁποῖον προέρχονται ὅλαι αἱ ἄλλαι μορφαι τοῦ χριστιανικοῦ μοναχισμοῦ». Ἀναγνωρίζει ὅτι ἡ τελικὴ διαμόρφωσις τοῦ μοναχισμοῦ ὀφείλεται στοὺς μεγάλους θεωρητικούς τῆς Ἀνατολῆς, Μ. Βασίλειον, Γρηγόριον Νύσσης καὶ Γρηγόριον Ναζιανζηνόν. Καὶ διακηρύττει ὅτι ἐῖ ἀναζήτησις τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν σιωπὴν καὶ τὴν θυσίαν κάθε παρηγορίας, κάθε ἀνέσεως καὶ κάθε προστάσιος τοῦ κόσμου τούτου, εἶναι ἕνα ἀδιαμφισβήτητον σημεῖον τῆς παρουσίας ἐν μέσῳ ἡμῶν τοῦ Πνεύματος Ἐκεινοῦ τοῦ ὁποῖοι ὁ Ἐσταυρωμένος Κύριος κλίνας τὴν κεφαλὴν παρέδωκεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Του.

Καὶ ἕνα τρίτο ἐκκλησιαστικὸ γιὰ τὴν Ἀνατολικὴ Ὀρθόδοξο Ἐκκλησία βιβλίον, εἶναι τοῦ διευθυντοῦ τοῦ περιοδικοῦ «Irenikon», Ρωμαιοκαθολικοῦ π. Ο. Rousseau «Monachisme et vie religieuse» (Ed du Chevetogne 1957) Εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ «Irenikon» ἐκδίδεται ἀπὸ τὸ μοναστήριον τοῦ Chevetogne στὸ Βέλγιο, σὺν καρπῶς τῆς ἐιδικῆς μελέτης καὶ ἐρεῦνης τοῦ ἀνατολικοῦ Χριστιανισμοῦ πὸν γίνεται ἐκεῖ. Τὸ βιβλίον τοῦ π. Rousseau, ὅπως καὶ τὰ προηγούμενα ντοκουμέντα, ἔρχεται νὰ δείξῃ ὅτι ἡ βασικὴ πορεία τοῦ ἀρχαίου μοναχισμοῦ ἦταν μίαι εἰλικρινῆς ἀναζήτησις τοῦ Θεοῦ καὶ συγχρόνως ἕνας ἀγὼν πρὸς ὀλοκλήρωσιν τοῦ ἀνθρώπου.

Τὸ σημαντικώτερον δὲ ἀπ' ὅλα φαίνεται νὰ εἶναι ἡ ἐπίδρασις πὸν ὅλες αὐτὲς οἱ ἐκδηλώσεις ἔχουν καὶ ὁ γενικώτερος ἐπιφρασιμὸς πὸν προξενοῦν. Ὁ μοναχισμὸς ἀντιμετωπίζεται σήμερον μὲ βλέμμα πολὺν καθαρισμένο ἀπὸ τὴν προκατάληψιν καὶ τὴν ὀκαδηλοῦσιν ὑποτιμήσιν. Θὰ συνιστοῦσα σὲ κάθε ἀναγνώστη νὰ παρακολουθοῦσε τὰ ὅσα ὁ γνωστὸς λογοτέχνης κ. Γ. Θεοτοκάς ἐκθέτει τελευταῖα στὴ «Νέα Ἐστία» στὸ «Ὀδοιορικὸν τοῦ Ἁγίου Ὁρους» πὸν δημοσιεύει. Ἰδιαίτερα τὰ ὅσα γιὰ τὴ βαθύτηρη σημασία τοῦ μοναχισμοῦ γράφει στὸ τεύχος 805 τῆς 15ης Ἰανουαρίου 1961. Οἱ σκέψεις του περὶ «ὑπακοῆς» «νοεῶς προσευχῆς» καὶ «καθαρότητος καρδίας» πὸν ὀδηγεῖ στὴ «Θέωσιν» εἶναι πάρα πολὺ σημαντικές.

Μποροῦμε, λοιπόν, καὶ ὅσοι βαθεῖα ἀνησυχούμε γιὰ τίς κατὰ καιροὺς ἀκρότητες τοῦ ἀσκητικοῦ πνεύματος νὰ ἐλπίζουμε σὲ πολυτίμους καρποὺς ἀλήθειας καὶ γνησιότητος, στοὺς ὁποίους

ἀσφαλῶς θὰ ὀδηγήσῃ ἡ σύγχρονη ἐλπιδοφόρα αὐτὴ ἀναζήτησις.

Εὐχαριστῶ γιὰ τὴ φιλοξενία
Μὲ πολλὴ ἐκτίμησι
ΧΡ. Σ. ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ

Ἡ ΧΡΙΣΤΕΠΩΝΥΜΗ ἈΡΝΗΣΙΣ

Ἀξιότιμη κ. Διευθυντὰ

Θὰ ἤθελα διὰ τῆς παρουσίας μου νὰ σᾶς ἐκφράσω τὰ συγχαρητήριά μου διὰ τὴν Δήλωσιν τοῦ τεύχους π. Νοεμβρίου καὶ εἰδικώτερα δι' ὅσα ἐκεῖ γράφονται σχετικὰ μὲ τὸ θέμα Ἐκκλησία. Τὸ ζήτημα πολὺ ὀρθῶς χαρακτηρίζεται ὡς πάμμεγα. Δίκαια ὡς ἐκ τούτου εἶναι τὰ παράπονα τῶν ἀναγνωστῶν σας, διότι ἐπὶ τόσα ἔτη ἕνα περιοδικὸν ὡς αἱ «Ἀκτίνες» δὲν ἠσχολήθη μὲ ἕνα θέμα τοιαύτης ἀξίας. Ἀλλὰ καὶ αἱ προσδοκίαι των ὅτι εἰς τὸ μέλλον θὰ δοθῇ ἡ δέουσα προσοχὴ καὶ δὲν θὰ συζητηθῆ εἰς τὰ περιθώρια τοῦ περιοδικοῦ. Ἐὰν ὅλαι αἱ ὕψεις δυνάμεις πάρχουν τὴν ὑπόθεσιν στὰ σοβαρὰ καὶ δὲν φεισθοῦν κόπων καὶ δὲν ὑποχωρήσουν πρὸ ἀγῶνων πὸν δυνατὸν νὰ ὀδηγήσουν τοὺς ἀγωνιστὰς μέρῳ δεσμών καὶ φυλακῆς, σύντομα θὰ ἴδοῦμε καὶ τὴν «Χριστεπώνυμη» ἄρνησι καὶ κείται ἐκτάδην. Διαφορετικὰ θὰ ἐξακολουθῇ νὰ ρημάξῃ τὸ χριστιανικὸ στρατόπεδον καὶ ἐμεῖς ἀπλῶς θὰ ἔχομε θέμα συζητήσεως.

Μετὰ τιμῆς

ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΗΣ

Ἰατρὸς

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ ΣΤΑ ΧΩΡΙΑ

Ἀγαπητὲς Ἀκτίνες

Ἐδιδάσκα μὲ ἐνδιαφέρον ὅτι ἔχει γράφει ὁ κ. Γεώργ. Κέμος στὰς «Ἀκτίνες» τοῦ Φεβρουαρίου.

Αὐτὸ πὸν προτείνει - δηλαδὴ νὰ σταλοῦν βιβλία στὰ παιδιὰ τῆς Θράκης-εἶναι τόσο εὐκόλον νὰ πραγματοποιηθῇ, καὶ τὸ κάμνω ἤδη στὸ Παλαιὸ Φάληρον, ὅπου κατοικῶ, μαζεύοντας πολλὰ βιβλία ἀπὸ σπίτια γνωστῶν καὶ φίλων.

Τὸ μόνον πὸν χρειάζεται εἶναι καλὴ θέλησι, ἐνθουσιασμὸς, διοργάνωσι καί... λίγη κόουσι πὸν δὲν εἶναι τίποτα ἐμπρὸς στὴν μεγάλη χαρὰ, πὸν θὰ αἰσθανθοῦν τὰ καίμενα τὰ παιδιὰ, τὰ ὁποῖα διψοῦν διὰ ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ τροφή.

Ἐὰν κάθε χωρία στὸν τομέα τῆς ἀναλῶβῃ νὰ μαζέψῃ αὐτὰ τὰ βιβλία, θὰ συγκεντρωθοῦν ἀμέτρητα βιβλία διὰ ὅλα τὰ παιδιὰ τῆς Βορείου Ἑλλάδος, τὰ ὁποῖα πράγματι εἶναι ἄξια θανατομοῦ καὶ ἐπαίνου, πὸν κρατοῦν ἐκεῖ ἐπάνω στὰ σύνορα τόσο ὑψηλὰ, ἀγνὰ καὶ θαρραλέα τὰ αἰῶνια ἑλληνικὰ ἱδανικά, παρὰ τοὺς κινδύνους, δυσχέρειες καὶ κακοτυχίες πὸν περνοῦν.

Στὴν Γερμανία, ὅπου ἐγεννήθηκα καὶ ἔζησα, ἀναλαμβάνουν τὰ σχολεῖα τῶν πλουσιῶν παιδιῶν νὰ στέλνουν οἰβλία, ρούχα, φάρμακα καὶ παιγνίδια στὰ πτωχὰ παιδιὰ τῶν χωριῶν.

Ἡ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ

Χαιρετίζουμε μὲ ξεχωριστὴ χαρὰ τὴν ἴδρυσή τοῦ «Ἐθνικοῦ Θεάτρου Βορείου Ἑλλάδος» στὴ Θεσσαλονικὴ καὶ συγχαίρουμε τὸ Κράτος γιὰ τὴν ἀπόφασή του. Ἰδιαιτέρως τονίζουμε τὴν καλὴ καὶ ἐπαρκῆ σύνθεση τῆς διευθύνσεως καὶ τῆς διοικήσεως τοῦ θεάτρου, καθὼς καὶ τὴν δρθότατη πρόβλεψη νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ του δράση σ' ὁλόκληρη τὴν βόρειον Ἑλλάδα.

Μὲ τὴν ἴδρυσή τοῦ δευτέρου αὐτοῦ ἐθνικοῦ θεάτρου τῆς χώρας στὴ συμπερωτεύουσα, ὁ πνευματικὸς καὶ καλλιτεχνικὸς ὀπλισμὸς τῆς πλουτίζεται καὶ ἐνισχύεται ἀκόμη περισσότερο. Καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι, μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους ἀνάλογους ὀργανισμούς, ποὺ διαθέτει, καὶ μὲ τὴς ζωντανῆς καὶ ἀκμαίης γηγενεῖς πνευματικῆς δυνάμεις τῆς, ἡ ὠραία, ζωτικὴ καὶ προοδευτικὴ Θεσσαλονικὴ θ' ἀκτινοβολήσῃ σ' ὁλόκληρη τὴν Ἑλλάδα καὶ θὰ προσφέρῃ καιρὶα καὶ ἀποφασιστικὴ συμβολὴ στὴν καλλιέργεια καὶ στὴν ἀνάπτυξη τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ.

ΤΟ ΔΡΑΜΑ ΤΟΥ ΠΟΙΗΤΗ

Τὰ «Γράμματα στὴ Ραχήλ», ὁ δοκῶδης τίμος τῶν ἐρωτικῶν ἐπιστολῶν, ποὺ ἔστειλε ὁ Παλαμᾶς, γέρος πιά, σὲ μιὰ νέα κόρη, δείχνουν τὸ βαθὺ ψυχικὸ δῶμα τοῦ ποιητῆ, ποὺ ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του δὲν μπόρεσε νὰ νοιώσῃ καὶ νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὸν Θεό. Μ' ὄλο ποῦ ἄρχισε νὰ αισθάνεται κ' ὁ ἴδιος τὴν ἀνάγκη τῆς θρησκευτικῆς πίστεως, δὲν μπόρεσε ποτὲ νὰ νοιώσῃ καὶ νὰ χαρῆ αὐτὴ τὴν ἀνάταση καὶ τὴν εὐτυχία.

Ἐ'Απὸ λόγους, ἴσως φύσεως, ἀνατροπῆς, μορφώσεως, χαρακτῆρος διανοητικοῦ — ἐξομολογεῖται ὁ ἴδιος — καὶ μ' ὅλη μου τὴν ποιητικὴ φαντασία, ποτὲ ὡς τὴν ὥρα δὲν αισθάνθηκα πῆν ἀνησυχία τοῦ ἄλλου κόσμου (ἐννοεῖ βέβαια τὸν κόσμο τοῦ οὐρανοῦ, τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ) παρὰ διαβατικὰ καὶ αισθητικὰ, καλλιτεχνικὰ κάποτε. Νοιώθει μὲ πόνο καὶ ἀγωνία τὴν ἔλλειψη τῆς θείας παρουσίας, συνειδητοποιεῖ πῆν ἀνάγκη τῆς ψυχῆς γιὰ τὴν ἀνάταση στὸν «ἄλλο κόσμο» καὶ γὰ τὴν ἐπαφὴ μὲ τὸν Θεὸ (Ἐθεέ μου! Θεέ μου! — φωνάζει μὲ ἀπελπισία—

Ἵπάρχουν καὶ δανειστικῆς - βιβλιοθηκῆς - λεωφορεῖα, τὰ ὅποια πηγαίνουν μέχρι στὰ πύδ ἀπομακροσμένα χωριά ὅλα τὰ εἶδη βιβλίων διὰ μικροῦς καὶ μεγάλους.

Δὲν γίνεται νὰ ἐφαρμοστῇ καὶ ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα μας αὐτὸ τὸ πρακτικὸ σύστημα;

Μὲ ἐκτίμησὴ καὶ ἀγάπη

ΜΑΡΩ ΣΩΣΙΑΔΗ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΙΣ ΚΑΙ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ

Ἐξιοτίμη κ. Διευθυντὰ

Εἰς τὸ τεῦχος τοῦ Ἰανουρίου τοῦ 1961 τῶν «Ἀκτίνων» καὶ εἰς τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ κοινωνικὴ ἐβδόμη τῆς Grenoble» λίαν ἐνδιαφέρον ἄρθρον ἀναφέρεται μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐπὶ γεγονόσ τῆς κοινωνικοποιήσεως δὲν ἔχει παρὰ ἐμμέσους σχέσεις πρὸς τὴν σκέψιν καὶ τὴν πρᾶξιν τῶν σοσιαλιστῶν. Νομίζω ὅτι ἀντιθέτως ὁ σοσιαλισμὸς εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὅποιος περισσότερο ἀντὶς ἄλλου ἀντελήφθη καὶ συνειδητοποίησε, ὅτι ἡ κοινωνικοποίησις εἶναι ἡ τάσις τῆς ἐποχῆς μας. Καὶ ὅχι μόνον ἡ σκέψις ἀλλὰ καὶ ἡ πρᾶξις τοῦ σοσιαλισμοῦ εἶναι συμφωνοσ πρὸς τὴν τάσιν αὐτῆν.

Ὅταν εἰς τὴν Grenoble διατυπώνεται ὡς εὐχὴ νὰ γίνονν ἐνεργεῖα ἐδιὰ νὰ συμμετέχη ὁ ἐργάτης εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν, εἰς τὴν σοσιαλδημοκρατικὴν Σουηδικὴν τὰ ἐργοσάσια διευθύνονται ἀπὸ τριμελῆ συμβούλια, εἰς τὰ

ὅποια ἀντιπροσωπεύονται ἐκτὸς τοῦ ἐργοδότου καὶ οἱ ἐργάται καὶ οἱ ὑπάλληλοι, ἐνῶ 1.000.000 Σουηδοὶ εἶναι μέλη καταναλωτικῶν συνεταιρισμῶν καὶ τὰ 9000 τῶν ἀγροτῶν εἶναι ὀργανωμένα ὁμοίως εἰς συνεταιρισμούς. Εἰς τὸ ἐπίσης σοσιαλιστικὸν Ἰσραὴλ 90.000 πρόσωπα ζοῦν εἰς 226 κοινόβια (κιμπούτς). Τὰ κοινόβια αὐτὰ ὅχι μόνον ἐπιτυγχάνουν τὴν χρησιμοποίησιν τῆς δυνάμειος τῆς συνεργασίας χάριν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, ἀλλὰ καὶ δίδουν τοὺς πλέον προοδευτικοὺς ἀνθρώπους. Πολλοὶ ἐξέχουσαι πολιτικὰ καὶ ἄλλα προσωπικότητες τοῦ Ἰσραὴλ προέρχονται ἐκ τῶν κοινῶν αὐτῶν, τῶν ὁποίων τὸ παλαιότερον ἔχει βίον πενήτηντα ἐτῶν.

Εἰς ἕνα του κείμενο (ἴδε «Διεθνή Ζωή» τ. 55) τὸ σουηδικὸ σοσιαλιστικὸν κόμμα ἀναφέρει ὅτι ἐπιδιώκει τὴν δημοσιογία κοινωνίας ἀποτελουμένης ἀπὸ άτομα διεπόμενα περισσότερο ἀπὸ πνεῦμα συνεργασίας παρὰ ἀπὸ πνεῦμα συναγωνισμοῦ. Εἰς τὸ αὐτὸ κείμενο προσθέτει. «Ἡ ψυχολογία καὶ ἡ ψυχιατρικὴ ἀποδεικνύουν, ὅτι, ὅσοι ἔχουν περισσότερας ἐπαφὰς μὲ ἄλλους ἀνθρώπους καὶ συνεργάζονται μαζὶ τῶν, εἶναι πῶ ἀρμονικὰ καὶ εὐτυχῆ ὄντα.

Τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα καὶ πολλὰ ἄλλα καταδεικνύουν, ὅτι ἀμέσως καὶ οὐχὶ ἐμμέσως τὸ γεγονός τῆς κοινωνικοποιήσεως ἀπασχόλησε καὶ τὴν σκέψιν καὶ τὴν πρᾶξιν τῶν σοσιαλιστῶν.

Μετὰ πάσης τιμῆς

ΣΤΑΘΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ποτέ δὲν θυμᾶμαι νὰ δίψησα τόσο τὸ ἀθάνατο νερὸ τῆς πίστεως) καὶ ὁμως δὲν μπορεῖ ν' ἀνεβῆ στὸν οὐρανὸν, νὰ νοιώσῃ τὴν παρουσίαν τοῦ Θεοῦ.

«Θὰ χρειάζεται, γιὰ νὰ τραβήξω πρὸς αὐθεριώτερα ὕψη — διαπιστώνει ὁ ἴδιος — ν' ἀποβάλω ἱκανὸ μέρος ἀπὸ τὸ χοϊκὸ στοιχεῖο ποὺ βαρύνει τὸ εἶναι μου. Ἦθελα νὰ παρακαλέσω τὴ θεότητα ἀπλᾶ, ταπεινά, ἐγκάρδια, χριστιανικά, ἀνθρώπινα... ἤθελα, ἀλλὰ δὲν τολμοῦσα. Δὲν μποροῦσα».

Γι' αὐτὸ ἡ ἀγωνία του μεγαλώνει κ' ἡ ἀπελπισία του ὀλοκληρώνεται, ὅταν συναισθάνεται τὴν ἀδυναμία του νὰ ἐξαρθῆ στὰ ὕψη. Καὶ ὁμολογεῖ ἀπελπισμένος: «Κἀτὶ ἄδειο σχηματίζεται μέσα μου, ἐκάτι μέσα μου ἔχει ξεπέσει, ἔδσο πᾶν ἡ ζωὴ μου συθίζεται στὴν πλήξη καὶ στὴν τύψη».

Ἡ ἀπελπισία τοῦ Παλαμᾶ, ποὺ δὲν μπόρεσε νὰ βρῆ τὸν Θεὸ καὶ νὰ κερδίσῃ τὴν εὐλογία Του, προκαλεῖ τὴ συγκίνηση καὶ τὴ συμπόνια, ἀλλὰ μαζὶ καὶ τὴ θλίψη ἀπὸ τὴ σκέψη πόσο στοίχισε στὸν ποιητὴ ἡ ἀπιστία, πόσο τὸν ἔκανε νὰ παραδέρνῃ μέσα σὲ μιὰν ἀνώμαλη, ἄνιση καὶ ἄλλοπρόσαλλη ποιητικὴ ὑπερπαραγωγή, καὶ πόσο ἀντιθέτως ἡ πίστις θὰ τὸν ὕψωνε καὶ θὰ τὸν κρατοῦσε σταθερὰ σὲ ἀνώτερες καὶ γνήσιες ποιητικὲς σφαίρες.

ΧΟΡΩΔΙΑ ΔΩΜΑΤΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Εἶχαμε τὴν ἰδιαίτερη ἱκανοποίηση νὰ παρακολούθησουμε μιὰν πολὺ ἐνδιαφέρουσα καὶ πολὺ ἀξιόλογη συναυλία θρησκευτικῆς μουσικῆς, ποὺ ἔδωσε ἡ «Χορωδία Δωματίου Ἀθηνῶν» μετὰ διευθύνσῃ τοῦ κ. Μιχαῖλη Ἀδάμη. Πρῶτῃ φορᾶ μᾶς δόθηκε ἡ εὐκαιρία ν' ἀκούσουμε τὴ χορωδία, γι' αὐτὸ ἡ πρώτη μας ἐντύπωση ἦταν ἡ εὐχάριστη ἐκπληξὴ ἀπὸ τὴ διαπίστωση ὅτι ἔχουμε ἀνάμεσά μας ἕνα τόσο καλὸ καὶ τόσο ἀξιομουσικὸ συγκρότημα, καὶ ὁμως, μετὰ τὸν σεμνὸ καὶ ἀθύρνο, τὸν ἀληθινὰ καλλιτεχνικὸ τρόπο, μετὰ τὸν ὁποῖον ἐργάζεται καὶ ἐκδηλώνεται, μένει σχεδὸν ἄγνωστο καὶ ἀπαρτήρητο.

Ἄλλὰ ἡ ἐκπληξὴ, ὅσο χαϊρόμαστε τὴ συναυλία, γίνονται συγκίνηση, θαυμασμοὶ καὶ ἐνθουσιασμοὶ, ὄχι μόνο γιὰ τὴν ἄρτια τεχνικὴ ἐκτέλεση, τὸν ἐξαιρετὸ συντονισμό, τὴν ἀξιοθαύμαστη μουσικότητα, ἀλλὰ καὶ τὸν ἰδιαίτερο καὶ βαθύτερον ἐκεῖνο παλμό, ποὺ εἰδειχε τὴ θερμὴ παρουσία καὶ τὴν ἄμεση καὶ ζωντανὴ συμμετοχὴ τῆς ψυχῆς, μᾶς γνήσιας χριστιανικῆς ψυχῆς.

ΤΟ ΚΟΚΚΑΛΟ ΤΩΝ ΠΕΝΤΑΚΟΣΙΩΝ ΧΙΛΙΑΔΩΝ

Ἐπειδὴ ἡ στήλη μας εἶχε ἀσχοληθῆ μετὰ τὲς πεντακοσίες χιλιάδες δραχμῆς, ποὺ τὸ Κράτος εἶχε ἀποφασίσει νὰ δώσῃ κατὰ λάθος στὴν Ἑταιρία Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα ἤθελε νὰ δώσῃ στὴν Ἑθνικὴ Ἑταιρία τῶν Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν, εἴμαστε ὑ-

ποχρεωμένοι νὰ ἐνημερώσουμε τοὺς ἀναγνώστες μας, ποὺ θὰ ἀδμονοῦν βέβαια νὰ μάθουν τὴ λύση τοῦ προβλήματος. Τοὺς πληροφοροῦμε λοιπὸν πὼς ἡ εὐχὴ, ποὺ εἶχαμε ἐκφράσει, νὰ μοιρασθῆ τὸ ποσὸν στὰ δύο σωματεία, ἔβασε, καὶ τὸ ποσὸν ἐδόθηκε δλόκληρο στὴν Ἑθνικὴ Ἑταιρία. Καὶ ἐπειδὴ τὰ ἄλλα λογοτεχνικά σωματεία - ἄφθονα, ὡς γνωστὸν-διαμαρτυρήθηκαν γιὰ τὴν προτίμηση, ἡ Ἑθνικὴ Ἑταιρία, ἐπισείοντας ὑπερηφάνως τὲς πεντακοσίες χιλιάδες, ἐκάλεσε γενναιοφρόνως τὰ ἄλλα σωματεία νὰ συμμετάσχουν στὴν πανδασία, μετὰ τὴ μικρὴ μόνο προ-ὕποθεση νὰ.....διαλυθοῦν.

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι τὸ Κράτος, γιὰ ν' ἀνταποκριθῆ στὸ παλαιὸ καὶ γενικὸ αἴτημα ὅλων τῶν λογοτεχνῶν, νὰ ἰδρυθῆ Λογοτεχνικὸ Ἐπιμελητήριον, ποὺ νὰ συγχωνεῖ αὐτομάτως ὅλα τὰ σωματεία καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν λατρικὴ περίθαλψη, τὴ σύνταξη καὶ τὴν ἐν γένει ὑποστήριξη τῶν λογοτεχνῶν, εὐτόχῃ τὸν πῦρ ἔξυπνο καὶ πᾶν πρακτικὸν αὐτὸν τρόπον, ν' ἀναγκάσῃ μετὰ τὸ δέλεαρ τῶν πεντακοσίων χιλιάδων τὰ λογοτεχνικά σωματεία ν' ἀπορροφηθοῦν ἀπὸ τὸ ἕνα, καὶ ἔτσι νὰ ἐέλθῃ ἡ ποθητὴ ἐνότης. Καὶ τὸ κυριώτερον: ἀντὶ νὰ πονοκεφαλᾶ μετὰ τὴν περίθαλψη, τὴ σύνταξη καὶ τὲς ἄλλες ἀπαιτήσεις τῶν λογοτεχνῶν, τοὺς περὶ τὸ κόκκαλο τῶν πεντακοσίων χιλιάδων, καὶ ἄς φαγοῦσιν μεταξὺ τους.

Η ΓΕΝΝΑΙΑ ΑΓΟΡΑ ΤΩΝ ΔΕΚΑΠΕΝΤΕ ΑΝΤΙΤΥΠΩΝ

Ἄλλὰ δὲν σταματᾷ ὡς ἐδῶ ἡ γενναιοδωρία τοῦ Κράτους, ἡ ὁποία ἀντιθέτως ἐπεκτείνεται μετὰ τὴν ἴδιαν ἀποχευρῶν σὲ ὅλους τοὺς πνευματικὸς τομεῖς, καὶ ἀγκαλιάζει μετὰ τὴν ἴδια στοργὴ ὅλους τοὺς συγγραφεῖς τῆς χώρας. Νά σου λοιπὸν καὶ νέον κόκκαλο, ὀγκωδέστερο μάλιστα καὶ ἑλκυστικότερον: δύο δλόκληρα ἑκατομμύρια—ὄχι ἀστεῖα—, γιὰ ν' ἀγοραστοῦν βιβλία ὅλων τῶν εἰδῶν καὶ ὅλων τῶν συγγραφέων (μετὰ τὴν ἐξαίρεση μόνο τῶν λογοτεχνῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους, ὅπως ἐξηγήσαμε παραπάνω, ἔχει πᾶν γλυτώσει τὸ Κράτος).

Καταρτίζεται λοιπὸν εἰδικὴ Ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν ἐκλογὴ τῶν βιβλίων τῶν εὐτυχῶν συγγραφέων, ἀφιερώνεται ἐπὶ μῆνες στὴν ὀγκώδη ἐργασία, ἀγωνίζεται νὰ ξεχωρίσῃ καὶ νὰ κατατάξῃ τὰ ἐννοούμενα βιβλία. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα; Ἀληθινὰ καταληκτικῶς: Ἀπὸ κάθε βιβλίου θ' ἀγορασθῆ ὁ γιγαντιαῖος ἀριθμὸς τῶν δεκαπέντε ἀντιτύπων.

ΚΑΙ ΤΑ ΣΠΙΤΙΑ ΤΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Καὶ ἡ γενναιοδωρία τοῦ Κράτους συνεχίζεται: Ἐδωσε ἄλλες πεντακοσίες χιλιάδες δραχμῆς στὸ νεοσύστατο «Ἴδρυμα Παλαμᾶ», ποὺ θὰ ἀναλάβῃ τὴ φροντίδα γιὰ τὴν ἐκδόση ἔργων τοῦ ποιητῆ, γιὰ τὴν ἰδρυση μουσείου χειρογράφων καὶ ἐνθυμίων του, γιὰ τὴν προκήρυξη λογοτεχνικοῦ διαγωνισμοῦ στὸ ὄνομά του κλπ.

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Ν. κ. Β. Τωμαδάκης: «Πρόβλήματα τῆς ἐν Κρήτῃ Ἀραβοκρατίας (826—961 μ.Χ.). Περὶ τῆς δῆθεν ἀλλοιωσεως τοῦ πληθυσμοῦ ἐξ ἀπόψεως ἐθνολογικῆς καὶ θρησκευτικῆς». Ε.Ε.Β.Σ., Τ. Α', 1960, σελ. 1—38.

Ἐκτὸς τῆς μεγάλης ἐπιστημονικῆς τῆς σημασίας ἢ μελέτῃ αὐτῆ τοῦ καθηγ. κ. Τ. ἔχει καὶ χρονικὴν ἐπιχειρήματα διότι κατὰ τὸ τρέχον ἔτος συμπληροῦνται μία δόκιμος χιλιετία ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς μεγαλονήσου Κρήτης ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν διὰ τοῦ κατοπιν αὐτοκράτορος Νικηφοροῦ τοῦ Φωκά. Τὸ θέμα τῆς καταλήψεως τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Ἀράβων εἶναι πολυσύνθετον καὶ παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἔπαρχουν ἤδη ἀρκετὰ μελέτῃ καὶ συγγραφαί ἐπ' αὐτοῦ ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ ἐν πολλοῖς ἀνερευνητον. Εἶναι δὲ καὶ ἀπὸ τὰ πλέον λεπτὰ θέματα καὶ ἀπαιτεῖ βασανιστικὴν καὶ ἐξονυχιστικὴν ἔρευναν τῶν πηγῶν. Ἀνεπιφυλάκτως ὅμως

ἠμπορεῖ νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ μελέτῃ αὐτῆ τοῦ κ. Τ. θέτει τὸ ὅλον πρόβλημα ἐπὶ ὀρθῶν βάσεων ἀπὸ τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ξεκινήσῃ κανεὶς πρὸς ἔρευναν, μὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι θὰ καταλήξῃ εἰς ἀσφαλῆ συμπεράσματα. Τὰς ἀπόψεις τὰς ὁποίας διατυπώνει εἰς τὴν παρούσαν μελέτην εἶχεν ἤδη ἐκθέσει εἰς σχετικὴν διάλεξίν του τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1947 εἰς τὸ Ρέθυμνον. Κατὰ τὸν τρόπον ἀναντιρροῦτον ὁ κ. Τ. ἀναιρεῖ τὰς ὑπὸ ἄλλων διατυπωθείσας θεωρίας περὶ πλήρους ἐκμοσουλμανισμοῦ τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ ὑποστηρίζει ὅτι οἱ Ἀραβες ἐξωλόθρευσαν μὲν τὸν παράλιον πληθυσμὸν τῆς Νήσου ἀλλ' ὄχι καὶ τὸν πληθυσμὸν τῶν ὄρειων γεωργικῶν καὶ κτηνοτροφικῶν περιοχῶν τῆς.

Καὶ ἀπὸ θρησκευτικῆς ἀπόψεως οἱ Ἀραβες δὲν κατόρθωσαν νὰ ἐπιφέρουν γενικὴν ἐξισλαμισμὸν. Ἡ δρᾶσις μὲν μεγάλων ἁγίων καὶ φλογερῶν ἱεραποστόλων κατὰ τὰ ἔτη αὐτὰ, ὅπως τοῦ Ἀθανασίου Ἀθωνίτου, τοῦ κτήτορος τῆς Μεγίστης Λαύρας καὶ στενοῦ φίλου τοῦ Νικηφοροῦ Φωκά, τοῦ Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε καὶ

Ἄν ἐπιθυμοῦμε νὰ ἐπικρίνομε τὴν κρατικὴν αὐτῆ προσφορά. Ἀλλὰ ἀδίστακτα πιστεύομε ὅτι, πρὶν ἀπ' αὐτῆν, ἔπρεπε νὰ γίνοντο δύο ἄλλες, περισσότερο ἀναγκαῖες καὶ περισσότερο ἐπιτακτικῆς: Νὰ σωθοῦν τὰ σπῆματα τοῦ Σολωμοῦ καὶ τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ νὰ μετατραποῦν σὲ μουσεῖα. Ἔγινε τότες φορὸς λόγος γι' αὐτὰ πᾶ δύο ζητήματα καὶ ἀκούστησαν τότες ὑποσχέσεις ἀπὸ μέρος τοῦ Κράτους, ὥστε νὰ εἶναι πράγματι καταπληκτικὴ καὶ ἀκατανόητῃ ἡ ἀδιαφορία τὸν γιὰ τὴν πραγματοποιήσῃ τους.

Ἄφου, ὅπως εἶδαμε, μπορεῖ νὰ διαθέτῃ σεβαστὰ ποσὰ γιὰ ν' ἀγοράσῃ βιβλία, νὰ ἐνισχύῃ ἓνα σωματεῖο καὶ νὰ προικισθῆ ἓνα ἴδρυμα, πῶς εἶναι δυνατόν, πῶς ἐπιτρέπεται ν' ἀγνοῖ τὰ μεγαλύτερα καὶ σοβαρότερα καθήκοντά του στὴ μνήμη τῶν δυῶ κορυφαίων ἐθνικῶν μας λογοτεχνῶν καὶ στὴν πνευματικὴν ἱστορία τοῦ τόπου;

ἘΝΑ ΔΙΔΑΓΜΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΟ

Ἐνα πολὺ χρήσιμο δίδαγμα μᾶς ἔρχεται ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο: Τὰ καφενεῖα τοῦ Καίρου θὰ ἐφοδιαστοῦν μὲ μορφωτικὰ βιβλιοθήκες. Σύμφωνα μὲ τὴν διαταγὴν, ποὺ ἐξέδωσε ὁ τοπικὸς διοικητῆς, τὰ καφενεῖα τῆς Αἰγυπτιακῆς πρωτεύουσας δὲν θὰ ἐπιτρέπεται νὰ λειτουργοῦν, ἂν δὲν καταρτίσουν μίαν ἐπαρκῆ γιὰ τοὺς θαμῶνες τοὺς βιβλιοθήκῃ μὲ κατάλληλα βιβλία, ἠθικοπλαστικά καὶ ἐπικοινωνιακά. Καὶ ὅταν λάβῃ κανεὶς ὑπ' ὄψην ὅτι στὸ Κάιρο ὑπάρχουν τρεῖς χιλιάδες καφενεῖα, ἀντιλαμβάνεται καλύτερα τὴ γενικότερη ἀφέλεια, ποὺ θὰ προκύψῃ ἀπὸ τὶς βιβλιοθήκες αὐτές.

Ἄν ξέρομε σὲ πόσες χιλιάδες ἀνέρχονται τὰ καφενεῖα τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς περιοχῆς τους. Κολακευόμεθα ὅμως νὰ ἐλπίζομε ὅτι δὲν ὑστεροῦμε—ἂν ἴσως καὶ δὲν ὑπερτεροῦμε—στὴν καφενεϊακὴν αὐτὴν πρόοδο. Γιατί λοιπὸν τάχα νὰ μὴν ἐπεκτείνομε τὴν ἀμιλλὰ μας καὶ στὸ ζήτημα τῶν βιβλιοθηκῶν; Ἐπιβάλλομε τὴν πρότασιν στὸν Νομάρχην Ἀττικῆς καὶ ἐλπίζομε πῶς θὰ τὴν βοῆθῇ σωστῆ καὶ θὰ τὴν ἐφαρμόσῃ.

Εἶναι, νομίζομε, ὁ ἀποτελεσματικότερος τρόπος νὰ συνηθίσουμε τοὺς καφενοβίους Ἕλληνας νὰ διαβάζον βιβλία. Ὅπως σήμερα, πίνοντας τὸν καφέ τους, διαβάζον συγχρόνως καὶ μίαν τοῦλάχιστον ἐφημερίδα ἀπὸ τὶς διαθέσιμες τοῦ καφενεῖου, ἔτσι θ' ἀρχίσουν καὶ θὰ μάθουν σιγὰ—σιγὰ νὰ διαβάζον—τῆς ἀμὰ δὲν θὰ εἶναι καὶ αὐτὰ;—τὰ βιβλία τοῦ καφενεῖου. Ἄν μάλιστα καὶ ὁ δικὸς μας Νομάρχης συμπληρώσῃ τὴν διαταγὴν τοῦ Αἰγυπτίου συναδέλφου του μὲ τὸν ἀπαραίτητο ὄρο νὰ σεορίσεται ὁ καφὲς ἢ τὸ γλυκὸ μαζὶ μὲ τὸ βιβλίον, εἴτε τὸ παραγγεῖλει ὁ πελάτης εἴτε ὄχι, εἴτε τὸ θέλει εἴτε δὲν τὸ θέλει, οἱ καταναγκαστικοὶ ἀναγνώστες θὰ ἐξοικειωθοῦν πῶ γρήγορα μὲ τὸ διάβασμα, καὶ τὸ Ἑλληνικὸ βιβλίον θ' ἀποτελέσῃ μὲ τὸν συντομότερο καὶ ἀσφαλέστερον αὐτὸν τρόπο τὴν ονειροπολουμένη κυκλοφορία παρὰ μὲ τὴν ἔδωσιν δημοσίων βιβλιοθηκῶν καὶ ἀναγνωστηρίων καὶ μὲ ἄλλα ἐνισχυτικά ὑπὲρ τοῦ βιβλίου μέτρα, ποὺ μὲ τόσο ἐνοχλητικὴν ἐπιμονὴν ζητοῦν οἱ λογοτέχνες. Τὸ θέτομε εὐλαβῶς ὑπ' ὄψιν τῶν κρατικῶν ἀρμοδίων.

ΜΕΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

Ἰωάννου τοῦ Ξένου, συντέλεσαν τὰ μέγιστα εἰς τὴν διατήρησι καὶ ἀναζωπύρωσιν τῆς ὀρθοδόξου θρησκείας μεταξὺ τοῦ πληθυσμοῦ. Ὅτι ὀπωσθήποτε ὑπῆρχον ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ κάτοικοι εἰς τὴν Κρήτην, ὅταν ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἀπληυδέρωσε τὴν νῆσον, ὑπάρχει ῥητὴ μαρτυρία τοῦ συνεχιστοῦ τοῦ Θεοφάνους (ΥΙ, 9, Bonn). Τὴν πολυτιμοτάτην αὐτὴν μαρτυρίαν, τὴν ὁποίαν ἐπισημαίνει ὁ κ. Τ., εἶχον παραβλέψει οἱ προηγούμενοι ἐρευνηταὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ.

Ἡ μελέτη αὐτὴ συμπληροῦται μὲ τὴν παράθεσιν τῶν διασωθέντων εἰς τὴν νῆσον τοπωνυμίων ἐκ τῆς Ἀραβοκρατίας, τὰ ὁποῖα εἶναι ἐλάχιστα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐνισχύει τὰς διατυπωμένας ἀπόψεις τοῦ συγγραφέως.

Ε.Ε.Κ.

★

Ἰωάννου Καραγιαννοπούλου: «Ἡ θεωρία τοῦ Α. Piganiol γὰρ τὴν ingatio—capitatio καὶ οἱ νεώτερες ἀντιλήψεις γὰρ τὴν ἐξέλιξι τῶν κοινωνικῶν καὶ οικονομικῶν θεσμῶν στὸ Βυζάντιον. Θεσσαλονίκη 1960, Ἀνάτυπο ἐκ τοῦ Η' τόμου τῆς Ἐπιστημ. Ἐπετ. Φίλος. Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, σελ. 19—46.

Ὅπως καὶ ὅλα τὰ ἄλλα δημοσιεύματα τοῦ καθηγητοῦ τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας κ. Ἰ. Καραγιαννοπούλου ἐστὶ καὶ αὐτὸ διακρίνεται γὰρ τὴν ἐπιστημονικὴ ἐμβριθεία τοῦ συγγραφέως. Μὲ τὸν ὄρο ingatio—capitatio χαρακτηρίζομε συνθήσας τὰ φορολογικὰ μέτρα ποῦ ἱσχύουν στὸ πρωτοβυζαντινὸ κράτος ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ μετὰ. Ὡς πρὸς τὴν χρονολογία τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ignatio—capitatio δὲν ὑπάρχει συμφωνία γνώμης μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐρευνητῶν. Πάντως οἱ περισσότεροι ὑποστηρίζουν ὅτι εἰσῆχθη ἀπὸ τὸν Διοκλητιανόν, ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλοι, ὅπως ὁ F. Thibault, ποῦ ὑποστηρίζουν τὴν ἀποψιν ὅτι οἱ φορολογικὲς αὐτὲς μεταρρυθμίσεις εἰσῆχθησαν ἀπὸ τὸν Μ. Κωνσταντίνον. Ὁ κ. Κ. ἀποκλίνει μᾶλλον μὲ τὴ γνώμη τῶν πρώτων. Στὴ μελέτῃ του αὐτὴ ὁ συγγραφέως, ἀφοῦ παραθέτῃ τις πολλὰς σημασίας τῶν ὄρων ingatio καὶ capitatio, ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐπεξήγησιν τῆς θεωρίας τοῦ Α. Piganiol, τὴν σχετικὴν μὲ τοὺς οικονομικοὺς αὐτοὺς ὄρους καὶ τις νεώτερες ἀντιλήψεις ἄλλων ἐρευνητῶν γὰρ τὴν οικονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ἐξέλιξι στὸ Βυζάντιον. Τὸ σημαντικώτερον καὶ ἐκτενέστερον μέρος τῆς μελέτης αὐτῆς, ποῦ ἀποτελεῖ φυσικὰ καὶ τὴν κυρία προσφορά τοῦ κ. Κ., εἶναι ἡ κριτικὴ του γὰρ τὴν θεωρίαν Α. Piganiol. (σελ. 32—44).

Ὁ καθηγ. κ. Κ. ἔχει ἰδιαίτερος ἀσχοληθῆ μὲ τὰ οικονομικὰ κυρίως καὶ κοινωνιολογικὰ προβλήματα τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ εἶναι βαθύτατος γνώστης τοῦ πολυπλόκου αὐτοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ. Τὰ συμπεράσματα στα

ὁποῖα καταλήγει στὴ μελέτῃ του αὐτὴ ὀμιλοῦν εὐγλωττα γὰρ τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ συγγραφέως στα ἐπιστημονικὰ αὐτὰ προβλήματα.

Ε.Ε.Κ.

★

Θ. Γ. Κουγιουμτζέλη, Καθηγητοῦ Ε. Μ. Πολυτεχνείου καὶ Σ. Γ. Περιστεράκης, Ἐπιμελητοῦ: «Στοιχεῖα Φυσικῆς Τόμ. Ι. Μηχανικῆ — Θεωρίας. Ἀθήναι 1960, σ. 550, σχῆμ. 709 εἰκ. 17.

Ἔργον ἐγκεκρομένον ὑπὸ τοῦ Ἰπουργοῦ Παιδείας καὶ λαν κατάλληλον διὰ τὴν προπαρασκευὴν τῶν ὑποψηφίων τῶν Ἀνωτάτων Σχολῶν τοῦ Κράτους.

Ἡ λία Μαρσιολοπούλου, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν: «Ἡ συμβολὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἰς τὴν σημερινὴν Μετεωρολογίαν», Ἀθήναι 1960, σ. 30.

Ὁ σ. μὲ πολλὴν ἐπιτυχίαν παραθέτει κείμενα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, οἵτινες περιγράφουν τὴν ἀτμόσφαιραν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ συμβαίνοντα καὶ παρέχουν πλεῖστα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ βοηθήσουν, καὶ βοηθοῦν, εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς συγχρόνου Μετεωρολογίας.

Τοῦ ἰδίου: «Κλιματογραφία τῶν διαφόρων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος». Ἀθήναι 1960, σ. 57.

Ὁ κ. Μαρσιολοπούλος, σιτηζόμενος εἰς ὑπὲρ 50ετέως παρατηρήσεις καὶ τὴν μακρὰν του πείραν δίδει μὲ συνοπτικότητα, ἀλλὰ σαφῆναιαν τὸ κλίμα τῆς Πελοποννήσου, τῆς Στ. Ἑλλάδος, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Ἡπείρου, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης, τῶν Ἰονίων Νήσων, τῶν Νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Κρήτης, ἀφοῦ προεισαγωγικῶς παρέχει γενικὰ στοιχεῖα τοῦ κλίματος τῆς Ἑλλάδος. Οἱ πολλοὶ χάρται καὶ ὁ συνοπτικὸς πίναξ συμπληρώνουν τὴν ἄλλην εἰκόνα καὶ παρουσιάζουν τὸ ἔργον τοῦτο λίαν χρήσιμον, ὅχι μόνον εἰς χεῖρας τῶν ἐδικῶν, ἀλλὰ γενικώτερον εἰς ὅσους ἐνδιαφέρονται διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο.

Ἡ λιακὴ ἐνέργεια, (Solar Energy), Τομ. Δελτίον τῆς Ἑλλην. Ἐπιστημ. Ἐταιρείας Ἡλιακῆς καὶ Αἰολικῆς Ἐνεργείας, Ὀκτώβριος — Δεκέμβριος 1960.

Περιεχει ἐνδιαφέροντα καὶ κατατοπιστικὰ ἄρθρα ἐπὶ τῆς χρησιμότητος καὶ τῶν πρακτικῶν ἐφαρμογῶν τῆς Ἡλιακῆς ἐνεργείας. Ἀποτελεῖ μίαν ἀξιόπαινον προσπάθειαν ἐγήμερώσεως τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας ἐπὶ τῶν ὠφελειῶν τῆς Ἡλιακῆς ἐνεργείας.

Δ.Κ.

★

Ἀρχιμ. Σπυρίδωνος Μπιλάλη: «Ὁ Πρωταθλητὴς τοῦ Κολοσσαίου» (Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος), Ἀθήναι 1960.

Μία μελέτη ἀναφερομένη εἰς τὴν ὑπέροχον μορφήν τοῦ ἐπισκόπου, ποῦ ἐτὴν ἐπισκοπικὴν

ἔδραν δὲν τὴν ἀντίκρουσε οὔτε μιὰ στιγμή ὡς ἀνθρώπων ἀναπαυτικώτατον, συνδεδεμένον μὲ ἀνέσεις, μὲ δόξα, τιμὲς καὶ ἀνθρώπινα μεγαλεία (σ. 23). μὲ μάρτυρος Ἰγνατίου, πὺν ἐπὶ ἤρξε τέλειος μιμητῆς τοῦ Κυρίου, εἰς τὴν σταθερὰν ἀπόφασιν διὰ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον (σ. 101) εἶναι κάτι τὸ πολὺ χρήσιμο ἐπὶ τὴν ἐποχὴν μας, πὺν τὸσην ἀνάγκην ἔχει ἀγιότητα καὶ ἡρωϊμοῦ» (σ. 88).

Τὸ βιβλίον αὐτό, ἀν καὶ προορίζεται γιὰ τὸ εὐρὺ κοινό, δὲν εἶναι μιὰ ἀπλὴ φυλλάδα ἀναρὰ ψυχοφελίμη, ἀλλὰ ἔργον, πὺν προϋποθέτει καὶ πολλὴν μελέτην καὶ ἐπιστημονικὸν πνεῦμα, ἀν μάλιστα ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Θεοφόρου μόνο ἔμμεσες μαρτυρίες ὑπάρχουν, ἢ δὲ διδασκαλία πὺν ἀνήκει εἰς ἐποχὴν, πὺν ἀρκετὰς παρεξηγήσεις καὶ διαστρεφάς ἔχει ὑποστῆ.

Ἡ σαφήνεια ὡς πρὸς τὴν διατύπωσιν, ἢ ἀπλότης τῆς γλώσσης, τὸ ἀνεπιτήδευτον, ἀλλὰ καὶ ἡ γλαφυρότης τῆς φράσεως, τὸ λιτὸν τοῦ ἔμφους, ἢ ἔξαρσις τῶν πρακτικῶν συμπερασματικῶν τῶν ἐκ τοῦ παραδείγματος καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ ἀγίου ἐκάστοτε ἐξαγομῶνων (χρησίμου φυσικὰ δι' ἔργον μὲ εὐρὺ προοριμὸν) ἀποτελοῦν τὰς ἀρετὰς τοῦ παρόντος.

Γ.Χ.Μ.

★

Νικολάου Ἐμ. Ἀρκαῖ: «Ἀθανάσιος ὁ Πάριος» (1722 - 1813), Ἀθῆναι 1960.

Μιὰ ἱστορικὴ μορφή, ὁ Ἀθανάσιος ὁ Πάριος, πὺν μὲναι ἀγνωστὴ καὶ παραγνωρισμένη, ἀν καὶ ὑπῆρξε συνεργάτης καὶ χειραγωγὸς τοῦ δόσιου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου καὶ τοῦ Μακαρίου Νοταρᾶ, καὶ πνευματικὸς πατέρας πολλῶν σπουδαίων ἀνδρῶν, ὅπως τοῦ ἀγίου Πλάτωνος, μητροπολίτου Χίου καὶ τοῦ δόσιου Νικηφόρου-Γιώργη τοῦ Καρδαμυλίτου καὶ ὑπῆρξε ἀρχηγὸς τοῦ περιφύμου διὰ τὴν ἀνακαίνισιν τῆς Ἐκκλησίας κινήματος τῶν Κολλυβάδων, μᾶς παρουσιάζεται στὴν παρούσα μελέτη.

Ὁ σ. μὲ λογοτεχνικὸν ἔμφος καὶ γλώσσα γλαφυρὴ ἀναφέρει τὰ κυριώτερα περιστατικὰ τῆς γεμάτης μὲ δράσι ζωῆς του, καὶ κατόπιν δίδει στοιχεῖα γιὰ τὴν ἀξία τοῦ Παρίου ὡς σοφοῦ συγγραφέως, θεολόγου, παιδαγωγοῦ καὶ ἀνθρώπου.

Ἄν καὶ σὲ ἓνα μικρὸ βιβλίον δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὀλοκληρωθῆ μιὰ μελέτη γιὰ μιὰ τόσο μεγάλη προσωπικότητα (τοῦ πλέον διασημοῦ Ἑλληνοσ τοῦ 18ου αἰῶνος, μετὰ τὸν Εὐγένιον Βούλγαριν, κατὰ τὸν L. Petit), ὅμως τὸ παρὸν ἔχει ἀσφαλῶς ἀξία, ὡς ἀπαρχή. Ἄλλωστε πολλὰς ἰδέες μπόρεῖ νὰ μᾶς προσφέρει, γιὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν συγχρόνων προβλημάτων, ἢ ζωῆ τοῦ Παρίου, τὸ ἔργον του, ὁ ἀνθρωπισμὸς του.

Γ.Χ.Μ.

ΕΛΗΦΘΗΣΑΝ

—«Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὴς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν». Διευθυντῆς ὁ καθηγ. Γεώργιος Θ. Ζώρας. Ἀθῆναι 1959 - 1960.

—Χρήστου Σωκρ. Σολωμῶνιδῆ: «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σύμωνης». Ἀθῆναι 1960.

—Ἰωάν. Γ. Ζίγδῆ: «Ἡ πορεία καὶ αἱ προοπτικὰ ἀναπτύξεως τῆς ἑλληνικῆς οικονομίας. Τὸ ὀριστικὸν πενταετὲς πρόγραμμα». Ἀθῆναι 1960.

—Ἰωάν. Κ. Κορνάρου: «Ἡ βίωσις τοῦ πάθους κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγ. Γραφῆς». Συμβολὴ εἰς τὴν ποιμαντικὴν ψυχολογίαν. Ἀθῆναι 1960.

—Ἀρχιμ. Ἀθανασίου Ι. Βασιλοπούλου, ἐφημερίου Ἱ. Ναοῦ Ἀγίου Στεφάνου Παρισίων: «Οἱ Εὐαγγελικοὶ καὶ ἡ προπαγάνδα αὐτῶν ἐν Ἑλλάδι». Ἀθῆναι 1960.

—Μιχ. Σ. Παναγιῶν: «Κομμουνισμὸς, Χριστιανισμὸς καὶ Δημοκρατία». Ἀθῆναι 1960.

—Ἀχιλ. Κ. Αλεξίου: «Ὁ Χίτλερ, τὸ ἔγκλημα καὶ ἡ Γερμανία». Θεσσαλονίκη 1960.

—Ἐμμ. Ἰ. Ἐμμανουήλ, ὀμότ. Καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀκαδημαϊκοῦ: «Λουλούδια καὶ δένδρα» (Μυθολογία, Ἱστορία, Λαογραφία). Ἐκδόσις Συλλόγου πρὸς διάδοσιν ὀφελίμων βιβλίων. Ἀθῆναι 1960.

—«Φιλολογικὴ Κύπρος 1960». Ἐκδόσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνευματικοῦ Ὀμίλου Κύπρου.

—André Vessereau: «Ἡ Στατιστικὴ. (ἔκ τῶν γαλλικῶν πανεπιστημιακῶν ἐκδόσεων τῆς συλλογῆς Que sais-je?). Μετάφρ. Ἰωάν. Κ. Αμπαλιούρη. Ἀθῆναι 1960.

—Kahlil Gibran: «Ὁ Προφήτης» Ἀπόδοσις στὰ ἑλληνικὰ Γιάννη Παπαδάκη. Ἀθῆναι 1960.

—Alex. Empiricos: La renaissance crétoise XVIIe et XVIIIe siècles. Tom. I. Paris 1960.

—«Ἐπιστήμη καὶ ἠθικὴ» (Ἡ συμβολὴ τῆς Ἑλλάδος, Ἰνδιῶν καὶ τοῦ Ἰσραὴλ) Ἀλόγος τοῦ πρωθυπουργοῦ τοῦ Ἰσραὴλ κ. Μπὲν Γκουριδὸν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Braudeiss, Ἀθῆναι 1960.

—Κ. Χρυσάνθη: «Πάθος γιὰ ἓνα λευτερο ὄφραν» (ποιήματα) Λευκωσία 1959.

Τοῦ ἰδίου: «Ἐννὰ μικρὰ καὶ ρωμαλέα διηγήματα. Λευκωσία 1960.

Τοῦ ἰδίου: «Τὸ ἡμερολόγιον τοῦ γαλάζιου κοριτσιῶ» (Νουβέλλα). Λευκωσία.

—Δημήτρη Φερούση: «Ἡ πνευματικὴ ἀποστολὴ τῆς ραδιοφωνίας».

—Τάκη Α. Σταματοπούλου: «Ἀνδρέας Λόντος» (1821 καὶ ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1843). Ἀπὸ τὰ ἀνέκδοτα ἀρχεῖα του. Ἀθῆναι 1960.

—Ἀρχιμ. Ἰακώβου Λιαρομμάτη: «Μὲ ἔξαγὸ τὸ πόνον, Πάτριαι 1960.

—Ἀρχιμ. Ἀλεξ. Γ. Καντώνη: «Φωτεινὰ

- Σήματα» (Σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα), Ἀθήναι 1960.
- Μητροπολίτου Κῶ, Ἐμμανουὴλ Ἰ. Καρπαθίου: «Λόγος ἀπ' ἄβωνος» Τόμος Α'. ἐν Ἀθήναις 1959.
- Νικολάου Β. Τωμαδάκη, καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου: «Κωνσταντῖνος Ἰ. Ἀμαντος» (1874—1960). Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ ΕΓ' τόμου τοῦ περιοδικοῦ «Ἀθηναῖα», ἐν Ἀθήναις 1959.
- Μητροπολίτου Κῶ, Ἐμμανουὴλ Καρπαθίου: «Ἀρχεῖον Ἱερῶν Μητροπόλεως Κῶ (Δωδεκανήσου) τεῦχος Β', Ἀθήναι 1960.
- Μητροπολίτου Ἀργολίδος Χρυσόστομου: «Ἡ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ θέσις τῶν καθαιρουμένων κληρικῶν τῶν ἀνηκόντων εἰς Μονάζ», Ἀθήναι 1960.
- Σάββα Ἀγουρίδου, καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: «Χρόνος καὶ αἰωνιότης (ἔσχατολογία καὶ μυστικοπάθεια) ἐν τῇ θεολογικῇ διδασκαλίᾳ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου», Θεσ/νίκη 1959.
- Σπυρ. Καλλιὰ φ α, καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου: «Ἐπιστημονικὰ δημοσιεύματα» (1915 — 1960). Ἀθήναι 1960.
- Γεωργίου Ν. Παλαιολόγου, ἐπιτίμου Γεν. Διευθυντοῦ τῆς Μαρσαλείου Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας: «Παιδαγωγικὴ ψυχολογία καὶ τὰ κύρια ρεύματα τῆς συγχρόνου ψυχολογίας ἐν συναφείᾳ πρὸς τὴν ἀγωγήν», Ἀθήναι 1960.
- Ἰω. Ξηροπούρη, διευθυντοῦ τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: «Προβλήματα καὶ ἀντιθέσεις στὸ γάμο», Θεσσαλονίκη 1961.
- Τοῦ Ἰδίου: «Δύο ὀμιλίες γιὰ τὴ μάνα», Θεσσαλονίκη 1960.
- Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου: «Παράνεσις πρὸς Ὀλυμπιάδα» (Σκιαγραφία τῆς χριστιανῆς συζύγου—ὁ πόνος καὶ αἱ ἀδικίαι ὑπὸ τὸ χριστιανικὸ φῶς). Εἰσαγωγὴ—νεοελληνικὴ ἀπόδοσις—σχόλια, Παν. Γ. Στάμου, Ἀθήναι 1960.
- Ἀρχιμ. Διονυσίου Κυράτσο, πρωτοσυγγέλου Ἰ. Μ. Ἐδέσσης καὶ Πέλλης: «Κατὰ μήνα ἔκαστον» Ἐδεσσα 1960.
- Ἰω. Θ. Κολιτσάρα: «Οἱ μάρτυρες τοῦ Γιεχωβά» τεῦχος Α'. Ὁ ἀρχηγός των καὶ ἡ χιλιετής βασιλεία του. Ἐκδοσις Ἀδελφότητος Θεολόγων ἢ «Ζωῆς» Ἀθήναι 1961.
- Ἐκδοσις «Ζωῆς τοῦ παιδιοῦ»: «Ἐδτυχιανός» Ἱστορικὸ διήγημα. Ἀθήναι 1961.
- Νέστορος Καμαριανοῦ: «Ἡ συλλογὴ πατριωτικῶν τραγουδιῶν ἔσματα καὶ ποιήματα διαφόρων». Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ ΙΔ' (1960) τόμου τοῦ Δελτίου τῆς Ἰστ.καὶ Ἐθνολ. Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος, σελ. 342—370.
- Παναγιώτου Κυρούση καθηγητοῦ: «Πρὸς τὰ ὕψη», Πάργα 1960.
- Joachim Jeremias, καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Göttingen: «Τὸ ἱεροποστολικὸν ἔργον εἰς τοὺς μικτοὺς γάμους». Κατὰ μετάφρασιν Σάββα Νανάκου, Θεσσαλονίκη 1960.
- Κωνστ. Ἰ. Κίτσου, ὑποδιευθυντοῦ τῆς Ζωσμαιᾶς Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας Ἰωαννίνων: «Ἀποκλίσεις καὶ ὑπερβολὲς εἰς ἐπιστήμης τῆς ἀγωγῆς», Ἀθήναι 1960.
- Παναγ. Ν. Σιμωντᾶ, Δ. Θ.: «Ὁ πάπυρος Bodmer IX». Ἀθήναι 1960.
- Λεοντίου Χαπζηκώστα: «Τὸ κλάμα τοῦ μωροῦ», Θεσ/νίκη 1960.
- Νικηφόρου Μυλωνάκου: «Ἄγιον Ὅρος καὶ Σλαῦοι», Ἀθήναι 1960.
- Ἄνδρ. Πετάνη, καθηγητοῦ—θεολόγου: «Σχόλια εἰς ἐκλεκτὰς περικοπὰς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης», Ἀθήναι 1960.
- Ἄνδρ. Παπαγεωργακοπούλου, Δ. Θ. Ἄνωτ. Ἐκπαίδ. Συμβούλου: «Ἡ περὶ πίστεως διδασκαλία τοῦ Ἀπ. Παύλου», Ἀθήναι 1960.
- Γυμνασίου Βεροίας: «Τὸ πρόβλημα τῆς ἀγωγῆς καὶ ἡ οἰκογένεια», ὑπὸ Ἄνδρ. Γ. Πειράνη, καθ. Γυμνασίου.
- Ἀγγέλου Παρθένου: «La Noche es la musica de las Desesperados», Ἀθήναι 1960.
- Τοῦ Ἰδίου: «Σατιρικὰ ψυχία», Ἀθήναι 1960.
- Τοῦ Ἰδίου: «Τὸ αἷμα τῆς Μοναξιάς» Ἀθήναι 1960.
- Ἑλ. Ε. Κούκου: «Ὁ ἀνέκδοτος κατάλογος τῶν ὑπαρχόντων τοῦ κυβερνήτου Ἰωάννου Καποδίστρια». Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Δελτίου τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος. Ἀθήναι 1960.
- Γεωργ. Ἰ. Κιτσοπανίδου, ὕφηγο τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: «Ἡ οικονομικὴ σπουδαιότης τῆς μηλοκαλλιέργειας ἐν τῇ περιοχῇ Βερμίου». Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Ἀγροτικὴ οἰκονομία». Ἀθήναι 1960.
- Γεωργ. Δωρικόου: «Ζητεῖται ἐνάρετος ἢ περὶ συγχρόνων ἡθῶν». Ἀθήναι 1960.

Μηνιαῖον Περιοδικὸν «Ἀκτῖνες», ὄργανον τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων Ἐκδοσις Χριστ. Ἐνώσεως «Ἀκτῖνες». Γραφεῖα: ὁδὸς Καρύτση 14, Ἀθήναι (Τηλ. 35-023).—Θεσσαλονίκης: Ἀγ. Σοφίας 38. — Ὑπεύθυνος: Γ. Δ. Ἰατρίδης, κατοικία Ἀριστοφάνους 10 Ἀθήναι (1). — Ἐτησίᾳ συνδρομὴ δρχ. 45, ἐξωτ. δολλ. 3, — Προῖστ. τυπογραφείου: Δ. Παπακωνσταντίνου, Μαυρομιχάλη 176.—Χειρόγραφα, δημοσιευόμενα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται